

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za historiju
Katedra za arheologiju

Osmanske keramičke lule u arheološkom kontekstu na području Bosne i Hercegovine

Završni magistarski rad

Kandidat:

Mustafa Uzunalić

Mentor:

Prof. dr. Adnan Busuladžić

Sarajevo, 2021.

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet

Mustafa Uzunalić

Indeks br. 3093/2018

Odsjek za historiju, Katedra za arheologiju

Osmanske keramičke lule u arheološkom kontekstu na području Bosne i Hercegovine

Završni magistarski rad

Mentor: Prof. dr. Adnan Busuladžić

Sarajevo, 2021.

Sadržaj

Sadržaj	3
Uvod	5
Duhan i njegovo konzumiranje.....	7
Duhan i lule u Bosni i Hercegovini	9
Tehnika izrade lula.....	17
Tipologija lula	24
Pečati na lulama	28
Lule s područja Sarajeva	33
Firuz-begov hamam.....	33
Tašlihan	34
Kalin hadži Alijina džamija.....	36
Bijela tabija.....	36
Lule s područja Tešnja	38
Lule s područja Gračanice.....	40
Lule s područja Blagaja.....	42
Lule s područja Zenice	43
Lula s područja Jajca.....	44
Zaključak.....	45
Popis slika u tekstu	47
Popis priloga u tekstu	47
IZVORI	49
Elektronski izvori:	49
Zakonski akti:.....	49
LITERATURA.....	50
KATALOG	56
Lule iz Sarajeva	57
Firuz-begov hamam	57
Tašlihan.....	117

Kalin hadži Alijina džamija	120
Lula s Bijele tabije	121
Lule iz Tešnja	122
Lule iz Blagaja, s lokaliteta tekije na izvoru Bune	150
Lule iz Zenice, Gradišće	154
Lule s područja Gračanice:	160
Lula s područja Jajca:	166
Sažetak.....	167
Biografija.....	168

Uvod

One of the positive developments in archaeology in recent years is the increasing awareness of the role of “bias”. I am not referring here to “operational bias” [...] Rather, I want to discuss the cultural bias of the archaeologist that distorts our understanding of the past.¹ (Albert Glock)

Lule pripadaju arheološkim nalazima kojima se kod nas nije pridavala pažnja, pa je na području Bosne i Hercegovine ova vrsta predmeta bila uglavnom potpuno zanemarena. Arheološki materijal koji je obrađen ovim radom ne predstavlja sve, a vjerovatno ni polovinu svih ukupno pronađenih keramičkih lula na području Bosne i Hercegovine, već jedan njihov dio do kojih je autor uspio doći. I pored toga, može se reći da obrađeni dio predstavlja procentualno bitan dio pronađenih lula na ovoj teritoriji. Ponuđena tumačenja autorovih istraživačkih rezultata su svakako podložna stručnoj kritici, što je i poželjno, odnosno potvrđivanju ili opovrgavanju rezultata kroz nove istraživačke radove.

Nekoliko je razloga zašto su lule privukle pozornost arheologa. Prvi je taj da su lule masovno proizvođene te da su bile veoma lomljive, a kao rezultat toga često ih se nalazi na postsrednjovjekovnim lokalitetima. Drugi, lule su bile veoma podložne modnim utjecajima, a kada se to spoji s njihovim vrlo kratkim životnim vijekom, dobija se predmet koji vrlo precizno može pružiti dataciju konteksta u kojem se nalaze. Treći, lule često nose pečat majstora ili radionice te su izrađivane u različitim stilovima i različite kvalitete. Ovim karakteristikama se može otkriti nešto više o socijalnom statusu vlasnika lule, ali i o tržištu iz kojeg se on snadbijevao.²

Lule u ovom radu obrađene su po tipologiji Vladislava Todorova i Nikolaya Markova najviše zbog toga što je u velikoj mjeri razrađena od Robinsonove te obuhvata puno širi spektar tipova s podtipovima. Mana ove tipologije je ta što nekoliko lula koje su ovdje obrađene ne mogu biti svrstane niti u jedan tip od njih četrnaest, ali i pored toga posjeduje puno veći potencijal za širenje i dopunjavanje nego što je to slučaj s Robinsonovom tipologijom. Razlog tome je što Robinsonova tipologija kod lula razlikuje samo oblik čašice i ne/postojanje diskoidne baze, dok

¹ Glock 1995, 48.

² Higgins 1997, 129.

tipologija bugarskih autora uzima u obzir sve sastavne dijelove lule (kamiš, čašica, greben, diskoidna baza), pa i ukrasne motive.

Najbrojnije lule pripadaju istočnom tipu. Karakteristične su po bogatstvu različitih formi i dekoraciji. Specifičnost tog tipa su motivi koji se naknadno urezuju ili utiskuju na površinu lule. Većina lula ima visoko polirani završni premaz od crvene gline.

Keramičke lule se najčešće nalaze s višeslojnih nalazišta iz osmanskog i austrougarskog perioda, kao što su tvrđave, hamami, bezistani. Interesantno, u pojedinim momentima lula na Bliskom Istoku imala je toliki značaj da je služila kao grobni prilog.³ Mađarski arheolog Szabolcs Kondorosy napominje da se treba imati na umu da je publikovani materijal iz država s bivšeg teritorija Osmanskog Carstva neujednačen u distribuciji. Čak i kada je objavljen u naučnim radovima, uglavnom je predstavljen na pojednostavljenim skicama, ponekad je prikazano više primjeraka na jednoj fotografiji, a mnoge publikacije uopće ne obuhvataju sav pronađeni materijal.⁴ U zadnjih par godina, od izlaska prethodno citiranog članka naovamo, situacija sa publikovanim radovima koji se bave problematikom keramičkih lula sa prostora BiH i regije se nije znatno promijenila.

³ Simpson 1995, 17.

⁴ Kondorosy 2017, 8.

Duhan i njegovo konzumiranje

Studije keramičkih lula su jedne od bitnijih u proučavanju postsrednjovjekovne arheologije, barem u svijetu. Svakako treba imati na umu da je konzumiranje duhana kroz lulu samo jedan od načina da se to radi, ali i to da se kroz lule nije isključivo konzumirao samo duhan nego i brojni drugi opijati. Treba nastojati pronaći i ulogu samih ukrasa kojima lule obiluju.

Prema novijim tumačenjima, prve lule se mogu okvirno datirati u 8. stoljeće p.n.e, o čemu svjedoče lule otkrivene u arheološkom kontekstu na prostoru današnje Argentine. Bile su od raznovrsnog materijala (drveta, gline, kosti, kamena) i neuobičajeno velikih dimenzija. Nalažene su zajedno s predmetima poput cijevi za udisanje i pločica za sječenje duhana i drugih halucinogenih biljaka.⁵

Počeci upotrebe duhana vežu se za američki kontinent, tačnije Meksiko, a samu naviku pušenja duhana razvili su američki starosjedioci, vjerujući u njegova ljekovita svojstva, što je bio jedan od glavnih razloga prenošenja ove biljke na evropski kontinent. Duhan dopijeva u Evropu 1558. godine, a donosi ga Francisco Fernandez po nalogu Filipa II.⁶

Među prvim korisnicima duhana u Evropi bili su mornari, a zatim pripadnici visokog staleža. U 17. stoljeću najveću grupu pušača činili su vojnici. Prvobitno smatran univerzalnim lijekom (protiv glavobolje, kašlja, stomačnih bolesti, rana i slično), a potom sredstvom za uživanje, duhan je korišten na različite načine: žvakanjem, pušenjem, ispijanjem – pripremljen u vidu tečnosti – ili ušmrkivanjem – u vidu burmuta (duhana samljevenog u prah).⁷

Francuski ambasador po imenu Jean Nicot, po kojem je ova biljka i dobila naziv *Nicotiana*, sjeme duhana šalje kraljici Katarini Medici, odakle se duhan dalje prenosi u Španiju, Englesku, zatim njemačke zemlje te u prvoj polovini 17. stoljeća duhan dopijeva u Austriju i Mađarsku.⁸ Uprkos velikoj popularnosti konzumiranja duhana, u određenom momentu dolazi i do zabrana korištenja, što je u konačnici rezultiralo i posebnim zakonom o zabrani pušenja u Turskoj (1605), Rusiji (1634.) i Njemačkoj (1661).⁹ Potpune zabrane konzumiranja duhana ukinute su već

⁵ Schavelzon 2009, 5.

⁶ Milošević i Topić 2011, 298.

⁷ Гачић 2011, 14.

⁸ Križanac 2007, 19.

⁹ Brusić 1987, 474.

krajem 17. stoljeća, nakon čega se njegova proizvodnja povećava te duhan doživljava veliku popularnost na Istoku i Zapadu¹⁰.

Ulaskom duhana u svakodnevni život čovjeka Starog Svijeta dolazi do svojevrsne revolucije u razumijevanju svakodnevnice. To je pogotovo vidljivo na Bliskom Istoku i Balkanu. Sama prisutnost ogromnog broja različitih tipova lula u istočnim radionicama daje sliku o raširenosti pušenja duhana i dubokoj ukorijenjenosti te navike. Mada su se izradom lula bavile zanatlije (luladžije i čibukčije), ovaj zanat se zbog finoće izrade lula smatra jednim vidom primijenjene umjetnosti.¹¹

Pribor za paljenje i čuvanje duhana za lule bio je obavezan dio pribora svakog pušača. Osim žara, koji se hvata mašicama, za paljenje duhana se najčešće koristio kremen, kresivo i trud¹². Za čuvanje duhana služile su kutije i tzv. duhankese, koje su pušači nosili sa sobom. Duhankesa je vrećica na čijem je otvoru provučena traka za vezivanje. Najjednostavnije su bile od životinjske bešike ili skrotuma vola. Šivene su od kože, platna ili čohe, a često su ukrašavane vezom. Smatrane su važnim dijelom odjeće svakog pušača. One su ponekad ukrašavane zlatnim i srebrenim koncem ili perlama. Takve duhankese bile su namijenjene bogatijem sloju stanovništva. Uglavnom su bile domaće izrade, najčešće rad domaćina ili zanatlija, majstora terzija, ali ima i uvoznih koje su rađene u radionicama Austro-Ugarske. Kutije za čuvanje duhana pravljene su od drveta, keramike i metala.¹³

¹⁰ Isto.

¹¹ Stančeva, 1975/76, 136.

¹² Vrsta gljive koja raste na hrastu i bukvi.

¹³ Гачић 2011, 58-59.

Duhan i lule u Bosni i Hercegovini

*Ko ga pije zlopati
Nemojte se trovati
Lulu kamiš kopati
Ostan te se tutuna.¹⁴*

Početak proizvodnje duhana u Bosni i Hercegovini, tačnije na jugu te zemlje, počinje u 17. stoljeću. Duhan je u Hercegovinu donesen trgovačkim vezama Mletačke Republike i Osmanskog Carstva¹⁵. Mogao se slobodno uzgajati za vlastite potrebe, ali za trgovinu se morala imati dozvola za sadnju. Osmanska vlast uvodi monopol 1875. godine, ali bez većeg djelovanja zbog zaposjedanja Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske 1878. godine. U to vrijeme nije bilo organizirane prerade duhana, no postojali su obrtnici koji su rezali duhan ručno na priručnom uređaju tzv. havanu, a rezači duhana zvali su se havandžije. Prodajom takvog rezanog duhana bavile su se tutundžije, a rezani duhan prodavao se u posebnim trgovinama. U Sarajevu je 1880. godine bilo 68 takvih duhandžinica. Na takve obrte kao i na izvoz duhana država je ubirala porez.¹⁶

Najveći dio robe je dolazio preko velikih trgovačkih naselja. S istoka je tu ulogu imao Novi Pazar, a sa zapada Dubrovnik i drugi veći primorski gradovi. Vremenom se pojačala trgovina i s Mletačkom Republikom, odakle se nabavljao papir, platno, sapun, svijeće, biber, ogledala i stakleni predmeti.¹⁷ Sva ta roba se prodavala u malim dućanima i magazama. Trgovci su robu nabavljali iz Makedonije, Trakije i Mletačke Republike.¹⁸ Najpoznatije lule u Sarajevo su dolazile iz Burgasa¹⁹, a jedan dio se nabavljao i u lokalnoj proizvodnji.

Ono što se zna iz vremena osmanske uprave je to da su Travnik i Sarajevo imali svoje tutundžije (proizvođače i rezače duhana), đumrukčije (jedan duhanski đumrukdžija za kojeg se zna je Ibrahim-aga, sin Alije, iz Osmanbegove mahale, živio 1786. god.²⁰), luledžije (jedini poznati travnički luledžija je Osman paša, živio 1788. god.²¹) i čibukčije (čibukčija Salih je 1855.

¹⁴ Hasan Kaimija, 17. stoljeće.

¹⁵ Dundović 2019, 521.

¹⁶ Isto, 521.

¹⁷ Udovičić 1973, 69.

¹⁸ Kreševljaković i Korkut 1961, 69.

¹⁹ Kreševljaković 1927, 51-52.

²⁰ Kreševljaković i Korkut 1961, 69.

²¹ Isto, 70.

god. imao svoj dućan u bezistanu vezira Mehmed-paše Kukavice)²², ali se osim duhana koristio i burmut (duhanski prah koji se konzumirao udisanjem kroz nos)²³. Posljednji čibukčija u Mostaru zvao se Omeraga Sarač, a radio je pred Prvi svjetski rat.²⁴ Bitni podaci o luledžijskom zanatu u Sarajevu ostali su zapisani kod Hamdije Kreševljakovića koji kaže: '

*U Sarajevu ih je bilo malo. Njihove su radionice bile u vrh Bravadžiluk ulice. Spominju se tek 1793. godine. U Sarajevu živi još i danas porodica Luledžija, a pređi su im se bavili ovim poslom. Lule su donosili trgovci ovamo iz Burgasa, koje su bile vrlo dobre, pa se i danas spominju. Luledžijski je esnaf imao 1849. godine 15 članova. Na čelu ovoga esnafa bio je čehaja Mula Sulejman sa 2 člana.*²⁵

Također, Kreševljaković upućuje na to kako u Sarajevu lule i kamišluke (čibuke) nisu proizvodile iste zanatlije, dok je, naprimjer, u Imotskoj krajini bio takav slučaj. *Čibukčije su obrtnici koji su pravili čibuke i nije ih bilo mnogo. Tu i tamo nađe se još pokoji stari čibuk koji je majstorski izrađen, pa se po tome može zaključiti da je i u tom obrtu pored obrtnika bilo i umjetnika.*²⁶ Prilikom kretanja na duži put, čibuci i lule nosili su se u posebnoj kesi koja se kačila na sedlo, a zvala se čibukluk. Kada su se čibuci prestali koristiti, u tim kesama su nošeni kišobrani.²⁷ Višestoljetnu tradiciju proizvodnje čibuka, ali i ostalih predmeta od drveta, još uvijek održavaju čibukčije iz sela Goduša kod Visokog.²⁸

Izgleda da je u Bosni bio popularan kratki čibuk na luli, poznat kao pajdak, koji je bio i puno praktičniji od dugih. O tom kratkom kamišluku Kreševljaković je zabilježio sljedeće stihove:

*Krnje lule, čibuci pajdaci,
Po tome se poznaju Bošnjaci,*²⁹

Ovi stihovi su vrijedni i zbog proučavanja samog vremenskog perioda korištenja lule, prije nego se ona zamijeni sa drugom, što je bitan podatak sa datacijske strane. U stihu se navode "krnje lule", što bi moglo značiti da i nakon što se lula ošteti (okrnji), uživaoci duhana je i dalje koriste određeno vrijeme, ukoliko lom nije bitnije utjecao na sam proces konzumiranja duhana. Najčešći lomovi su upravo lomovi zida čašice, koji je ujedno i najosjetljiviji dio lule. Ukoliko je

²² Isto, 70.

²³ Kreševljaković i Korkut 1961, 345.

²⁴ Naletilić 2010, 190.

²⁵ Kreševljaković 1927, 51-52.

²⁶ Isto.

²⁷ Kreševljaković 1940, 2

²⁸ Isto, 2

²⁹ Kreševljaković 1927, 51-52.

okrznut samo obod ili eventualno manji dio zida čašice, duhan je i dalje nesmetano mogao sagorijevati, bez ispadanja iz lule. Ipak, najcjenjeniji bosanski čibuci su vjerovatno bili tzv. Hudukovci koji su se izvozili u Egipat.³⁰ Sam naziv hudukovac je izveden od vrste drveta – hudikovine (fudikovine), koje je bilo pogodno za pravljenje čibuka.

Dalje Kreševljaković navodi da *“u ispravama 18. stoljeća se spominje Čibukčijska čaršija. Prvi put se sretamo sa čibukčijom u jednoj vakfiji iz 1775. godine, ali je ovaj obrt mnogo stariji u Sarajevu.”*³¹

Od duhana su se u Sarajevu najčešće koristile dvije vrste, Strumica i Kaba³². Strumica je nabavljana iz Makedonije. Kada bi nestalo kvalitetnog duhana, onda bi se koristio smrdan ili buđan, koji se radio od listova duhana lošije kvalitete³³. Taj duhan spominje i Mehmed-aga Prušćanin prilikom boravka u Duvnu tokom prve polovine 18. stoljeća u svom Duvanjskom arzuhalu:

*Ni čaršije ni hana,
A nestade duhana,
Već pijemo smrdana,
Razumite, gospodo!*³⁴

Osim duhana korišten je i opijum (afijun), najviše u Tešnju³⁵, o čemu bi se više moglo saznati iz hemijskih istraživanja na lulama iz Tešnja, ali i ostalih dijelova Bosne i Hercegovine, koja nažalost do sada nisu vršena. Iz takvih istraživanja moglo bi se doći do više podataka o porijeklu duhana, porijeklu gline od koje su rađene lule te o samoj proceduri proizvodnje.

Trgovačka roba krajem 17. i početkom 18. stoljeća iz Bosne se dopremala karavanama u Split iz dva pravca: iz Sarajeva, preko Duvna, te iz Banje Luke, preko Bilog briga, Sinja i Klisa. Godine 1798. u Klis su iz Bosne stigla 2 tovara lula, 1799. godine su stigla 4 tovara lula i 1801. godine 3 tovara lula.³⁶ Jedan tovar je iznosio 100 oka³⁷, što je oko 128kg. Ako se uzme u obzir da je većina lula bez kamišluka težila između 50 i 70 gr, dobije se da je broj lula u jednom tovaru iznosio od 1800 do 2500, što nije zanemarujući broj. Ostaje nepoznato da li su te lule

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Kreševljaković 1940, 2

³³ Tonković 2009, 12.

³⁴ Rizvić 1985, 252.

³⁵ Kreševljaković 1940, 2.

³⁶ Bajić-Žarko 1988, 92.

³⁷ Kreševljaković 1955, 26.

proizvedene u domaćim radionicama ili su importovane iz drugih krajeva Osmanskog Carstva, eventualno Dubrovnika.

Muhamed Enveri Kadić u svojoj Hronici navodi prepis iz sidžila Sarajevskog šerijatskog suda u kojem se vide tadašnje cijene duhana:

Duhandžija Hadži Fejzullah, sin Mustafe iz Havadže Hadži Ahmedove mahale u Sarajevu je zadavljen u tvrđavi u spomenutom gradu. Iza njega, od muške djece ostao je maloljetni sin Ibrahim i njegova trudna žena. Na osnovu hudžeta od 5. džumadel-evvela 1215. / 24. IX 1800., vidi se da je od strane Sarajevskog suda određeno da se za alimentaciju, odjeću i druge nužne potrebe spomenutom maloljetnom sinu daje dnevno po 3 akče, a za dijete u trbuhu / još nerođeno dijete dnevno 2 akče... Za ove potrebe imovina od umrlag je rasprodana: U okviru vrijednosti prodato je: 11 oka rezanog duhana po 228 akči u vrijednosti od 2.622 (pogrešna računica) akče; 62,5 oka duhana "Prusica" po 360 akči u vrijednosti od 22.500 akči; 37,5 sirovog duhana po 172 u vrijednosti od 6.382 (pogrešna računica) akči; 55 oka svežnja duhanskih listova po 348 akči i 100 dirhema u vrijednosti od 19.227 (pogrešna računica) akči i 58,5 presovanog duhana po 342 u vrijednosti od 20.007. akči.³⁸

Iz ovog dokumenta vidimo da je početkom 19. stoljeća cijena duhana Prusica (op.a. Prusac?) iznosila 350 akči po jednoj oki. Oka je težila 1,28 kilograma³⁹, i to je najskuplji duhan ovdje naveden, pa ga se može smatrati prvoklasnim. Ostali navedeni duhan ustvari nije bio gotov proizvod, pa je zbog toga cijena i nešto niža. Svežnjevi duhanskog lista su imali cijenu od 348 akči i 100 drahmi, presovani duhan 342 akče, rezani duhan je imao cijenu od 228 akči, dok je najnižu cijenu imao sirovi duhan sa 172 akče po jednoj oki. Treba imati na umu da su ove cijene iz veleprodaje te da je duhan u maloprodaji bio nešto skuplji. Da bi se dobio bolji dojam o cijenama, valja navesti još neke proizvode s njihovim vrijednostima iz istog perioda: Kokoš je vrijedila 60 akči⁴⁰, jedna oka jabuka je koštala 8 akči⁴¹, oka suhijh šljiva 24 akče⁴², oka višanja 36 akči, a orah skoro 70 akči po oki⁴³.

U *Ljetopisu* Mula Mustafe Bašeskije također se susreću zanatlije koji su dio lanca tržišta duhana i lula. Ovdje je spisak svih tutundžija, čibukčija, trgovaca duhanom i luladžija od 1746. do 1804. godine koje Bašeskija spominje kao umrle u svom *Ljetopisu*:

³⁸ Omanović-Veladžić 2011, 444-445.

³⁹ Kreševljaković 1955, 26.

⁴⁰ Omanović-Veladžić 2011, 447.

⁴¹ Isto, 447.

⁴² Isto 2011, 448.

⁴³ Isto 2011, 453.

*Fazli-baša Tutundžija*⁴⁴; *Tutundžija Ežder, mujezin*^{45,46}; *Kara Salih, tutundžija*⁴⁷; *Hadži Arap, tutundžija*⁴⁸; *Hido, tutundžija, u kalpaku*⁴⁹, neimenovani *Tutundžija, iz kolobare*⁵⁰; *Ahmed Burnaz, trgovac duhanom*⁵¹; neimenovani *siromašni luledžija, star, dugajlija*⁵²; *Tajfur, tutundžija iz Čurčića mahale*⁵³; *Mustafa-baša Šišić, iz 50. džemata; tutundžija, bazerdžan*⁵⁴; *Demur Muzur, luledžija i tutundžija u Carevoj mahali, debeo čovjek*⁵⁵; *starac Hasan-baša, brat hadži-Saliha Batila, neženja, tutundžija*⁵⁶; neimenovani *starac, čibukčija, tirjačija, glavu bi povezivao jemenijom*⁵⁷; *siromah Hasan-baša Lojo, tutundžija, iz naše mahale*⁵⁸; neimenovani *rezač duhana, iz Pasje mahale, čoso*⁵⁹; *siromah, tutundžija Jaho, bez pameti, gunjko i ašik, volio je dervise*⁶⁰; *Omer-baša Pologa, prvoklasni tutundžija, bolovao je tri dana i umro*⁶¹; *Mujo, tutundžija, iz Pasje mahale, siromah*⁶²; neimenovani *luledžija, Travničanin*⁶³; *Klebec, bakal, duže vrijeme je prodavao i duhan, dok bakali ranije nisu prodavali duhan*⁶⁴; *Mustafa-baša Šebešić, tutundžija, žute brade, postao jalduždžija u Istanbulu*⁶⁵; *derviš Ibrahim Vefai, luledžija, nakšibendija, šejh, ozbiljan čovjek iz Takirdaga, a u Sarajevu se nastanio prije kojih četrdeset-pedeset godina, govorio je čisto i lijepo*⁶⁶; *hadži Ahmed Prešljo, trgovac duhanom*⁶⁷; *Ibrahim-baša Skopljak, tutundžija, sijetla lica, u godinama, ali je išao kao kakav mladić, dugo vremena je u Kolobari prodavao duhan*⁶⁸; *hadži Alija Skaka, iz unutrašnjosti, tutundžija, darežljiv, ljubitelj žena, umro od istiske*⁶⁹; *starac Omanović, čibukčija*⁷⁰; neimenovani *tutundžija s Hotina, Židov, ali je primio Islam, star i bećar, jer su mu žena, sin i kći stanovali na drugom mjestu, a on sebi odabra za stanovanje bećarsku sobu, neki mlad berber ga je ubio i pobjegao, odnio mu je 110 zlatnih rušpi*⁷¹; neimenovani *siromašni*

⁴⁴ Mujezinović 1987, 32.

⁴⁵ Isto, 39.

⁴⁶ Nije jasno da li je Ežderovo prezime Tutundžija, ili je to ipak njegovo zanimanje, pored zanimanja mujezina. U svakom slučaju ukazuje na proizvodnju i prodaju duhana

⁴⁷ Isto, 47.

⁴⁸ Isto 1987, 58.

⁴⁹ Mujezinović 1987, 65.

⁵⁰ Isto, 67.

⁵¹ Isto, 68.

⁵² Isto, 75.

⁵³ Isto, 95.

⁵⁴ Isto, 105.

⁵⁵ Isto, 111.

⁵⁶ Isto, 127.

⁵⁷ Isto, 131.

⁵⁸ Isto, 141.

⁵⁹ Isto, 160.

⁶⁰ Isto, 161.

⁶¹ Isto, 163.

⁶² Isto, 183.

⁶³ Isto, 204.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, 206.

⁶⁶ Isto, 208.

⁶⁷ Isto, 242.

⁶⁸ Isto, 271.

⁶⁹ Isto, 272.

⁷⁰ Isto, 282.

⁷¹ Isto, 295.

bjelobradi luledžija, u osamdesetoj godini, bio je junak⁷²; hadži Mustafa Furdić, luledžija, mnogo je patio od rana po nogama, žena i sin mu otjeraše ga iz kuće, pa je kao siromah umro⁷³; neimenovani luledžija, koji je izrađivao lule u Novom hanu⁷⁴.

U prevodu Bašeskijina *Ljetopisa*, Mujezinović navodi da je “15. safera 1185. (30. V 1771.) godine, popisana imovina Salih-baše, sina Šabanova, iz Čokadži Sulejmanove mahale. U dućanu je imao mnogo raznovrsnog duhana i lula. Imovina mu je iznosila 219.409 akči. Ovaj bi mogao vjerovatno biti Bašeskijin Muzur luledžija.”⁷⁵

Duhanskim tržištem se nije bavilo mnogo ljudi, niti je taj esnaf bio brojan poput nekih drugih, ali su se bavili ljudi raznih sojeva društva iz različitih društvenih krugova, te su često imali i neko zanimanje pored, često ne toliko blisko prvom, što ovaj spisak i potvrđuje. Također, može se vidjeti da većina njih nije vodila uspješan posao, već je bila siromašna ili na rubu siromaštva. Ali tu su i primjeri gdje su luledžije iza sebe ostavile bogatstvo od par stotina hiljada akči. O historijatu proizvodnje lula u Sarajevu može se nešto saznati i iz naziva jedne od ulica Bašćaršije. Naime, Luledžina ulica se nalazi u istočnom dijelu stare čaršije.

Počinje od ulice Kazandžiluk pa vodi najprije na sjever i pretvara se u relativno širok krug, mali trg, sa kojeg potom zaokreće prema istoku i izvodi u ulicu Danila Ilića. Jedan krak izvodi i na suprotnu stranu, na Bašćaršiju.

Ulica se razvila u 16. vijeku na zemljištu Gazi Isa-begova vakufa, koje je zavještano za njegove zadužbine još 1462. godine. U 18. vijeku, a vjerovatno i ranije, bila je to čaršija u sastavu Kazandžiluka. U njoj su se kovali posebni kazandžijski proizvodi, ibrici, pa se po tome zvala Ibričkijska čaršija. Nekako u isto vrijeme, a pogotovo kasnije, čaršija se zove i Oprkanj i u sastavu te ulice pod imenom bila je i današnja ulica Danila Ilića. U austrougarskom vremenu ovu ulicu sretamo najprije pod imenom Oprkanjski mejdan, a od 1900. zove se Oprkanj, izuzimajući 1911, kada se bilježi u jezičnom obliku Oprkanje.

Poslije 1918. ulica gubi ime i ulazi u sastav Kazandžiluka. Godine 1931. nastala je nova izmjena, u kojoj je današnja ulica podijeljena u dvije dionice kao samostalne ulice: centralni mali trg dobio je naziv Mali kazandžiluk, a saobraćajnica zapad – istok (od Bašćaršije do Danila Ilića ulice) prozvala se današnjim imenom Luledžina ulica. U onoj jednoj jednokatnici u ovoj ulici bila je odavnina šegrtska škola (mekteb). Tu instituciju, a vjerovatno i samu zgradu osnovao je 1783. kazandžija hadži Osman Hadžimuharemović, koji je radio u toj ili susjednoj čaršiji. Škola je radila sve do 1912. godine. Posljednji učitelj u toj školi bio je hadži Hafiz Mustafa Muhić, zvani Luledžija, koji je nadimak dobio po tome što se u mlađim godinama bavio pravljenjem lula za duhan. Eto, po tome učitelju

⁷² Isto, 310.

⁷³ Isto, 316.

⁷⁴ Isto, 353.

⁷⁵ Isto, 111.

*Luledžiji prozvala se ova ulica. Umro je 1917. godine u oko 83-oj godini života. Prije toga bio je učitelj u tri sarajevska mekteba. Slovio je kao hafiz i čuven kaligraf.*⁷⁶

Bejtić ovdje donosi jedan dragocjen podatak, jer je hadži hafiz Mustafa Muhić – Luledžija, trenutno posljednji poznati sarajevski luledžija.

Da je u nekim trenucima duhan postao bitan u životu bosanskog čovjeka vidi se iz riječi kazivačice porijeklom iz Moštra kod Visokog: *“Kad mjerđžije prvi put dođu u kuću mladinih roditelja, sa sobom ponesu u darovima više od jedne kile duhana. Taj se duhan zove zetovski duhan. Onda se taj duhan stavi na sred sobe kroz koju prolaze gosti i gomšije, i svi oni uzimaju tog duhana pa motaju cigare i puše.”*⁷⁷ Običaj kazivačica pamti iz 70-ih godina prošlog stoljeća. Navedeni slučaj iz Moštra iako usamljen, govori o bitnosti duhana na mikroregionalnom nivou.

Austro-Ugarska 1879. osniva monopol na duhan. Nastaju otkupni uredi (dogane, tal. *carina*), jer Monarhiji trebaju veće količine kvalitetnog duhana pa se i različitim zakonskim mjerama stimuliše proizvodnja. Tako postepeno duhan u Hercegovini postaje najvažnija poljoprivredna kultura.⁷⁸

Bitan podatak je i to da izvoz duhana iz Bosne i Hercegovine u 1910. godini iznosi 1474 tone u vrijednosti od 3.801.110 kruna. Dok, s druge strane, uvoza uopće nije bilo. U vrijeme Austro-Ugarske treba spomenuti i značajniji razvoj proizvodnje na području Bosanske Posavine.⁷⁹ Tako se u Orašju 1894. osniva Ogledno dobro (*Musterplantage*), koje kasnije prerasta u Otkupni ured. Krajem 19. stoljeća u Bosni i Hercegovini proizvodilo se oko 4000 tona duhana na godišnjem nivou.⁸⁰

*Ukupno proizvedeni duhan morao se predavati državi, s tim što je domaćinstvo moglo zasaditi 70m² za svoje potrebe, a uz to je imalo pravo tražiti po 35m² za svakog člana domaćinstva starijeg od 20 godina, ili ukupno 245m² (tzv. pušilula). Na tome se ostvarivala dodatna zarada, jer uvođenjem monopola počinje krijumčarenje duhana-škije (tur. *eşkiya* – odmetnik, hajduk, krijumčariti).⁸¹*

⁷⁶ Bejtić 1973, 235-236.

⁷⁷ Kazivala Munevera Uzunalić (r.1962). Zapisao Mustafa Uzunalić 2021. u Visokom.

⁷⁸ Dundović 2019, 521.

⁷⁹ Bosanska Posavina regija je u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine

⁸⁰ Dundović 2019, 521.

⁸¹ Isto.

Stanje s proizvodnjom duhana u 19. stoljeću se može vidjeti iz zapisa njemačkog putopisca Heinricha Rennera, iz 1896. godine:

*U Bosni ima po prilici 1,270.000 žitelja. Sarajevo je centar pokrajine, a ujedno i centar trgovine. Proizvodi kožarskog obrta izvoze se i troše čak do Beograda. Roba se uvozi u Bosnu iz Carigrada obično preko Soluna i Novog Pazara, a iz Austrije preko zborničkog i bihaćkog okruga. Dobar dio uvozne robe ostaje u različnim mjestima, a ostatak dolazi u skladišta sarajevskih trgovaca. Trgovci iz provincije podmiruju svoje potrebe u Sarajevu i tako čine Sarajevo vrlo važnim prometnim središtem. Svijet živi od trgovine s Dubrovnikom, od malog obrta, a osobito od sađenja duhana. Duhan je pribavio Trebinju svjetski glas, kakav mu povijesna prošlost nikada ne bi pribavila. Trebinjski duhan za cigarete ide u najfinije duhane na svijetu i najmilija je sorta sultanu. Sve ga se više sadi i opet se ne može da udovolji, koliko ga se traži.*⁸²

Jedna anegdota koju Kreševljaković prenosi 1940. godine u Narodnoj uzdanici pokazuje status koji su lula i pušenje iz lule imali u društvu bosanskih muslimana tokom 19. stoljeća:

*Cigarpapir počeo se upotrebljavati u Bosni koju godinu prije okupacije i, kako mi je pripovijedao rahmetli Huseinaga Krajina, smatralo se to grijehom, a za ilustraciju naveo mi je jedan svoj doživljaj. Kad su Švabe, — priča, — zauzele Sarajevo, uputilo se nas nekoliko isti dan put Taslidže (Pljevlja), a u našoj družini bio je jedan, koji nije nikad metnuo u usta cigaru, a godinama je pušio na čibuk. On zamerao zapaliti, ali nije imao lule na čibuku. Mi smo i prije ulaska Austrije pušili cigarete i nudili ga da zapali, ali uzalud. Prošla su tako tri dana, a on ne puši, i kad smo pali na treći konak, s njim se već nije moglo govoriti. Skolimo ga da zapali cigaru, a on prije no je metnuo u usta reče: “Ja rabum, tobe estagfirullah” (Bože moj, tebe za oprost molim.) i zapali. To je tebi tuhaf (smiješno), ali su se tako čuvali naši adeti do kojih ti, — reče mi, — ne držiš ništa i hoćeš da ti bude dobro. Nikad, moj dragi.*⁸³

Drugačije mišljenje se uglavnom javlja kod rijetkih pojedinaca koji su se isticali znanjem i inteligencijom od ostalih, što se vidi u pjesmi hadži Mustafe Bošnjaka Muhlisija iz 18. stoljeća, koji ukazuje na njegovu štetnost:

*Duhan je satanski dim, srce čini crnim,
Štetan je, on je put rasipništva na osnovu islamske vjere.
Tolika pažnja je dokaz da je to novotarija haram (zabranjeno)
Pamet je dovoljan dokaz, a vještina je ukloniti ga.
Muderisi i muftije pušenjem kvare svijet,
Pušenje i obmana ovih je dokaz neznalica.
Dosta je, Muhlisija, ovo uplitanje ostavi ovu riječ, svijet napada,
Većina prijatelja sada smatra da je to samo halal (dozvoljeno).*⁸⁴

⁸² Beljo, Ivanković i Herceg 2017, 73.

⁸³ Kreševljaković 1940, 2

⁸⁴ Mušić 2017, 112.

Tehnika izrade lula

*A Turk without his chibouque, would be like a man
without a nose... He gives it prominence above
everything,
except the Koran – above the feast, the bath, and the
turban.*⁸⁵

Lule koje su ovdje obrađene mogu biti posmatrane po mjestu proizvodnje. Zastupljeniji tipovi su lule proizvedene unutar granica Osmanskog Carstva, a puno rjeđe se javljaju lule koje su importovane iz austrougarskih radionica. Također, ovdje se može suziti mjesto proizvodnje s granica Osmanskog Carstva na granice Bosanskog pašaluka.

Prve precizne vijesti o pojavi duhana u Osmanskom Carstvu donosi historičar İbrahim Pecevi (Ibrahim Alajbegović Pečevija) oko 1640. godine. Pečevija iznosi tvrdnju da je duhan 1600/1601. godine donešen od strane “engleskih nevjernika”, koji su ga nudili “kao lijek protiv nekih bolesti vlage”⁸⁶. Oprilike tri godine poslije, tj. 1604., u Sofiji je osnovan esnaf proizvođača lula.⁸⁷

Keramičke lule istočnog tipa izrađivale su se i na području nekadašnje Austro-Ugarske, te se zbog te geografske odrednice nazivaju lule austrijsko-mađarskog tipa. Na graničnim područjima Austro-Ugarske, u posljednjoj četvrtini 17. stoljeća, započeta je lokalna proizvodnja lula istočnog tipa, a u 18. stoljeću se pojavljuje mađarski stil sa specifičnom kružnom dekoracijom, dok je dominantni proizvodni centar bio Debrecen. Većina grnčara je u 18. stoljeću prešla s izrade zemljanih posuda na izradu lula.⁸⁸

*Rađene su u kalupu, a boja gline varira od crvenkaste do crne. Neke lule bile su i glazirane. Čašica ovih lula redovito je duža od tuljca⁸⁹, a između tuljca i čašice je jedna vezna rupa za duhan. Te lule često na sebi nose pečat proizvođača, a najpoznatiji radionički centar je Schemnitz u Slovačkoj.*⁹⁰

⁸⁵ Сох, 1852, 244.

⁸⁶ Фотић 2005, 268.

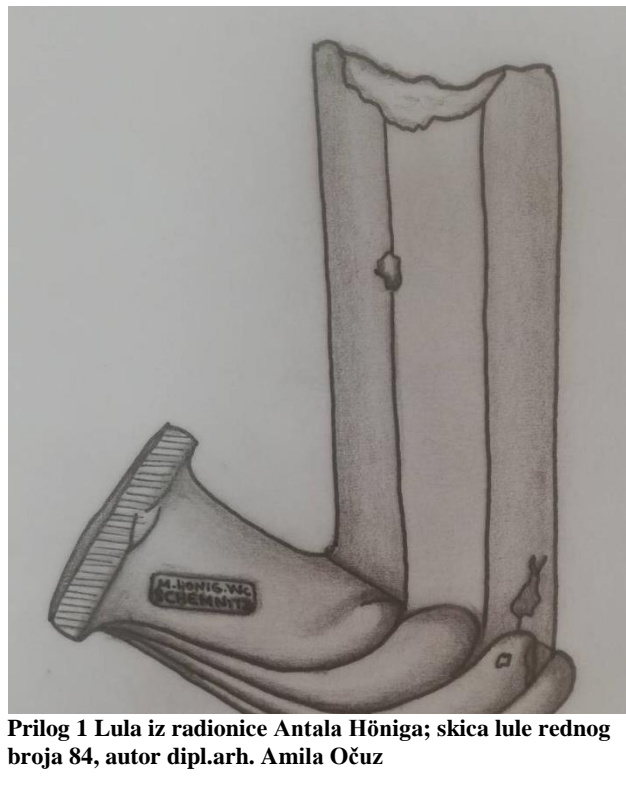
⁸⁷ Gusar 2008, 136.

⁸⁸ Гачић 2011, 31.

⁸⁹ Ор.а. kamišluk.

⁹⁰ Gusar 2008, 139.

Proizvodnja lula u Shemnitzu započeta je na prelazu iz 18. u 19. stoljeće. Jedna od najpoznatijih bila je radionica porodice Hönig. Njen osnivač bio je Antal Hönig, a nasljednici su bili njegova udovica i najmlađi sin Mihaly. Majstor Hönig izrađivao je kvalitetne lule, za koje je dobio značajno priznanje na Međunarodnom sajmu u Beču 1873. godine. Radionica je koristila sljedeća obilježja: pravougaoni pečat, na kojem se nalazilo puno ime majstora radionice sa nekoliko verzija koje su se izmijenjivale tokom vremena: (A.HÖNIG; M.HÖNIGSOHN/SCHEMNITZ; M.HONIGWWE/SCHEMNITZ; M.HÖNIG/SCHEMNITZ; HÖNIGWW/SCHEMNITZ).⁹¹

Prilog 1 Lula iz radionice Antala Höniga; skica lule rednog broja 84, autor dipl.arh. Amila Očuz

Radionice za izradu lula postojale su širom Osmanskog Carstva, a najpoznatije su bile u Istanbulu i Burgasu, koji je bio čuven po izradi finijih lula, pa je do danas sačuvao naziv Luleburgas.⁹² Lule su, također, izrađivane u bugarskim gradovima Varni i Sofiji. Poznate radionice bile su i na prostoru Grčke, u Tebi i Atini.⁹³ Iako su ovo najvažnija produkcijska središta, lule ovog tipa proizvodile su se na čitavom Balkanu, koji je u tom razdoblju bio većim dijelom pod vlašću Osmanskog Carstva. Termin “turski tip” označava proizvodnju ne samo u Turskoj nego i na ostalim područjima pod osmanskom dominacijom⁹⁴, pa bi možda termin "istočni" bio primjereniji.

Sam zanat se razvio iz grnčarstva, ali je zahtijevao mnogo veću preciznost, jer je majstor trebao pažljivo nanijeti na malu površinu još manju dekoraciju. Druga teorija kaže da su lule počeli izrađivati zlatari, upravo zbog kompleksnosti njihove izrade i preciznosti ukrasa.⁹⁵ Za izradu keramičkih lula koristila se fina i dobro pročišćena glina, koja se utiskivala u dvodijelni

⁹¹ Гачић 2011, 33.

⁹² Brusić 1986/87, 479.

⁹³ Robinson 1985, 125.

⁹⁴ Gusar 2008, 138.

⁹⁵ Bekić 1999, 254-255.

kalup, spojen s nekoliko čepova i izrađen od mekog kamena ili drveta⁹⁶, ali i metala. Dijelovi od kojih se lula sastoji imaju različite nazive: čašica, glava ili prostor za duhan; zatim kamišluk, tuljac, vrat ili čibuk; te greben, peta ili kobilica.⁹⁷

Prilog 2 Prikaz lule sa osnovnim dijelovima prilagođen za potrebe ovog rada, prilagodio Mustafa Uzunalić⁹⁸

Prateći oblike lula u njihovo prvobitno izvorište, zapaža se da lule zapadnog tipa, s malom čašicom i dugim kamišlukom, slične lulama iz Meksika i nekih dijelova sjeveroistočne i jugoistočne Amerike. Lule istočnog tipa, s većom čašicom i malim kamišlukom više slične onima sjevernoameričkih Indijanaca, koji su također uglavljivali drvene cjevčice u svoje kamene lule.⁹⁹

Tehnika izrade keramičkih lula je veoma složena. Najprije se izrađivao drveni model lule, po kojem se zatim radio kalup. Kalup je dvodijelan, izrađen od drveta ili kamena, kojem je iznutra nanesen sloj olova ili kositra s dekorativnim motivima.¹⁰⁰ U kalup se utiskivala posebno pripremljena vrsta pročišćene gline, nakon čega su se umetali čepovi pomoću kojih su se modelirali prostor za duhan u čašici i šupljina u kamišluku u koju se kasnije stavlja kam. Unutar kalupa nanosila se mješavina ulja i petroleja koja je omogućavala lakše odvajanje lule nakon sušenja.¹⁰¹

⁹⁶ Milošević i Topić 2011, 259.

⁹⁷ U ovom radu će se koristiti nazivi: čašica, greben i kamišluk;

⁹⁸ Danys-Wyżgoł 2018, str. 192.

⁹⁹ Rapaport 1996, 11.

¹⁰⁰ Širola 1934, 29-30.

¹⁰¹ Isto, 29-31.

Nakon vađenja lule iz kalupa, probijala se vezna rupa za prolazak dima između kamišluka i čašice, te uklanjao višak gline, a lula se mogla glačati ili dodatno ukrašavati, nakon čega se sušila i kasnije stavljala u peć. Nakon pečenja, površina lule se glačala ili su se na nju nanosili određeni premazi i glazure.¹⁰²

Izrađivanje glinenih lula je posebna vrsta umjetničkog zanatstva, odvojena od grnčarstva. Stančeva navodi da sama tehnika izrade i način ukrašavanja imaju više sličnosti s umjetničkom obradom metala, nego s izradom keramičkog posuđa.¹⁰³ Lule su malih dimenzija i najčešće su ukrašene minijaturnim utiskivanjem i urezivanjem, pa se za izradu ovakvih ukrasa koriste alatke za obradu metala. Lule istočnog tipa također se i pozlaćuju ili se na njih apliciraju niti srebrne i zlatne žice, što također jasno ukazuje na vezu između zlatarstva i izrade lula.¹⁰⁴

U 19. stoljeću naročito su popularne bile lule s visokom čašicom konusnog oblika u čijoj se osnovi nalazio disk ili vijenac krupnih latica. U istanbulskim radionicama su premazivane rastvorom posebne crvene gline s jezera Van, da bi se dobila savršena crvena boja. One su bile izuzetno kvalitetne, a poznate su kao *Tophane* lule, prema istoimenoj oblasti u Istanbulu gdje su se proizvodile.¹⁰⁵

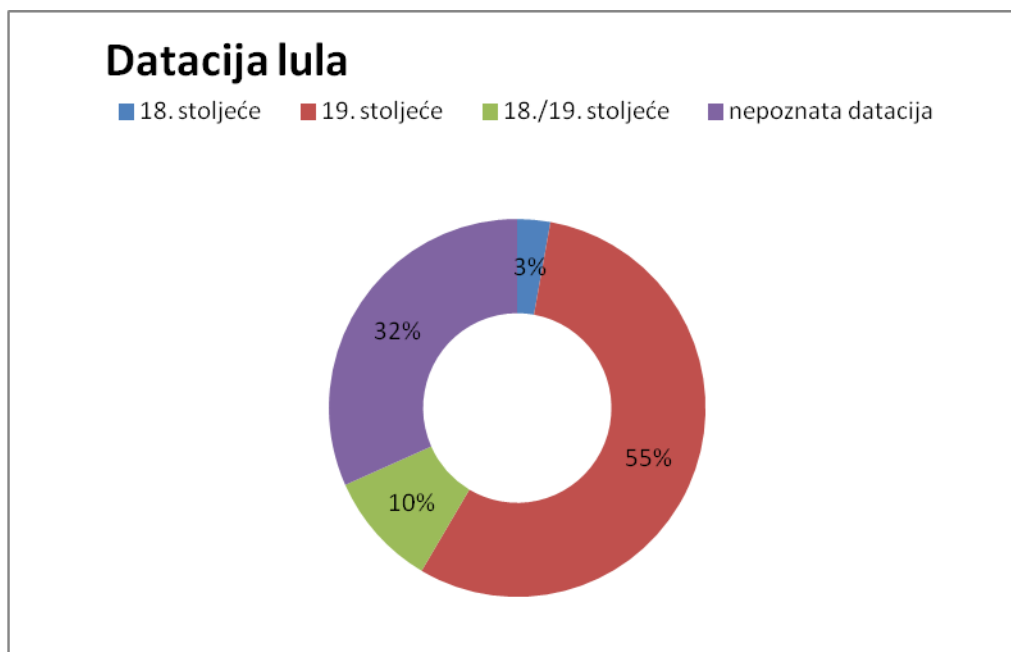
¹⁰² Brusić 1987, 478.

¹⁰³ Stančeva 1972, 95.

¹⁰⁴ Isto, 135.

¹⁰⁵ Robinson 1985, 153.

Prilog 3 Zastupljenost lula obrađenih ovim radom, po dataciji¹⁰⁶

Što se tiče lula koje su proizvođene na prostoru Bosanskog pašaluka, Bašeskijin *Ljetopis* i razni popisni defteri potvrđuju postojanje luledžijskog zanata u Travniku i Sarajevu, te se može pretpostavljati da su postojale i u drugim značajnijim mjestima, ali se ne može uvijek sa sigurnošću tvrditi koje tipove lula su tačno proizvođili. Ipak, postoji izuzetak u kojem bi se moglo o tome govoriti, ali se danas taj prostor nalazi izvan granica Bosne i Hercegovine.

Tokom 17. stoljeća u selu Zelovu (nahija Sinj, a kadiluk Klis)¹⁰⁷ i selu Zagvozd, posebno u zaseocima Buljubašići, Pirići i Baltići¹⁰⁸ (kadiluk Imotski), počinje se s proizvodnjom specifičnog, istočnog tipa lula, poznatog kao zelovski tip lule.

Do sada su arheološka istraživanja dokazala da počeci proizvodnje lula na ovom području sežu u prvu polovicu 18. stoljeća. Tu tvrdnju možda najbolje potvrđuje materijal s arheoloških istraživanja na utvrđi Nutjak, nedaleko od Trilja.¹⁰⁹ Naime, taj se materijal datira najkasnije u sredinu 18. stoljeća, a među nalazima je i lula zelovskog tipa.¹¹⁰ Ipak, treba imati na umu da je ta

¹⁰⁶ Grafikon je izradio autor rada na osnovu podataka dobijenih obradom uzorka od 155 lula koje su obrađene u ovom radu.

¹⁰⁷ Šabanović 1959, 215.

¹⁰⁸ Tonković 2009, 4.

¹⁰⁹ Tabak, Petričević i Alduk 2010, 435.

¹¹⁰ Domazet 2015, 73.

datacija *terminus ante quem*, a ne *terminus post quem*, tako da se početak proizvodnje ne ograničava na 18. već daje dovoljno prostora za razmišljanje i o 17. stoljeću.

Prve varijante lula zelovskog tipa oblik i ukrasne motive preuzimaju iz lula istočnog tipa¹¹¹, koje su datacijom smještene u 17. stoljeće. Ovdje je bitno navesti da prilikom datiranja lula zelovskog tipa glavnu ulogu igraju ukrasni motivi. Najstariji motivi na ovom tipu lula su geometrijski, tj. mrežasti koji se pojavljuju na lulama turskog tipa iz 17. stoljeća. Obzirom da je životni vijek lula veoma kratak zbog njihovih krhkih zidova, teško je dokazati tvrdnju koju navode autori u citiranom radu¹¹² da se lula zelovskog tipa s mrežastim motivom, koji bi u ovom slučaju bio preuzet s turskih lula¹¹³ iz 17. stoljeća, datira u 18. stoljeće.

Postavlja se pitanje, kako premostiti vremenski razmak od možda i stotinu godina da bi se motivi s jednog predmeta prenijeli na drugi?! Odgovor bi se sam mogao nametnuti. Najstarija faza zelovskih lula je istovremena lulama od kojih je ukras i preuzet. U tom slučaju, početak proizvodnje lula zelovskog tipa datira u 17. stoljeće, kada su Imotski i Sinj, a sa njima Zelovo i Zagvozd, pripadali Hercegovačkom sandžaku, odnosno Bosanskom pašaluku.¹¹⁴ Pomjeranjem granice, prvo Zelovo a kasnije i Zagvozd¹¹⁵ potpadaju pod vlast Mletačke Republike, ali se proizvodnja lula nastavlja, sada s jasnim utjecajima iz sjeverne Italije, nakon toga i pod Austro-Ugarskom vlašću, sve do prestanka proizvodnje sredinom 20. stoljeća, kada najvećim dijelom primat preuzimaju cigarete.

O mogućnosti datiranja početaka proizvodnje zelovskih lula u 17. stoljeće mišljenja je i autor Luka Bekić¹¹⁶, ali i opravdano navodi da je ta tematika još uvijek nedovoljno istražena. Lula u Zelovu se izrađivala od posebne vrste lokalne gline, tzv. gnjile.

Glina je bila dobre kvalitete i podatna za uporabu. Drobila se u kamenicama (udubljeni kameni blokovi) te miješala s vodom. Tako pripremljena smjesa stavljala se u nauljene mjedene kalupe koji su umetnuti na drvenu podlogu, tzv. tereže.

Na kalupima su rupice kroz koje se glina nabijala drvenim kolčićima, sve dok ne bi savršeno prionula uz stijenke kalupa. Kalup se stiskao u tzv. menđule, drveno pomagalo za

¹¹¹ Brusić 1986/87, 476.

¹¹² Tabak, Petričević i Alduk 2010, 435.

¹¹³ Čiji je rok trajanja u najboljem slučaju bio mjesec dana.

¹¹⁴ Šabanović 1959, 47.

¹¹⁵ Isto, 194.

¹¹⁶ Bekić 1999, 254.

*stezanje kalupa, da se glina još bolje priljubi. Dok je lula još bila u kalupu, bušile su se rupe čašice i tuljca. Lula se sušila i zatim pekla u vanjskoj peći. Peć se sastojala od udubine u zemlji koja bi se ispunila granjem za loženje. Iznad udubine bi se postavila metalna rešetka na koju bi se stavljale lule te se preko svega postavilo kamenje u maniri kamenog humka. Nakon hlađenja lula je bila spremna za upotrebu.*¹¹⁷

Jedan dio ukrasa se izrađivao uz pomoć kalupa, a ostatak dekoracija urezivanjem mrežastog motiva ili cik-cak linija. Lulu zelovskog tipa moguće je datirati isključivo prema načinu ukrašavanja, jer je dekoracija pratila regionalne trendove na istočnim ali i zapadnim lulama. Geometrijski ukras je najstariji od svih ukrasa. U prvom redu riječ je o mrežastom ukrasu koji je vjerojatno preuzet od istočnog tipa lula iz 17. stoljeća, kakve su pronađene i na sinjskom Gradu. Kod primjeraka istočnog tipa mrežasti motivi su većinom ukrašavali kamišluk, dok se na zelovskom tipu najčešće nalazi na donjem dijelu čašice. Lule sa takvom vrstom dekoracija nazivaju se delašice. To su karakteristične lule zelovskog tipa koje su se zadržale u kontinuitetu, od početaka proizvodnje do prekida proizvodnje. Treba naglasiti da se proizvodila velika i mala delašica.¹¹⁸

Zelovljani se nisu zadržali samo na proizvodnji lula, nego su izrađivali i drvene *kamiše* (tur. *kamish*, u značenju trska), koji su se stavljali na kamišluk. Izrađivao se u nekoliko vrsta i dimenzija: veliki, mali, ravni, koljenasti, dvokoljenasti, a često se koristio i izvorni oblik grane.¹¹⁹ Taj oblik kamiša je bio popularan istovremeno i u Sarajevu.¹²⁰ Najčešće su u upotrebi bili ravni kamiši, zbog lakšeg održavanja i čišćenja. Uz pomoć svrdala uklanjala se sredina i tako se dobivao prolaz za dim.¹²¹

¹¹⁷ Domazet 2015, 75.

¹¹⁸ Isto, 76.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Kreševljaković 1927, 51-52.

¹²¹ Domazet 2015, 76.

Tipologija lula

A Turk rarely goes out without his pipe and tobacco; the former is divided into two or three pieces, which fasten together by silver screws, and it is carried in a cloth cover, attached to a belt under the coat.¹²²

U okviru ovog rada ukupno je analizirano 155 keramičkih lula s 9 lokaliteta. Najveći broj lula dolazi s arheoloških iskopavanja tešanjске tvrđave i Firuz-begovog tašlihana u Sarajevu, ali veliki broj lula je bez poznatog konteksta nalaza ili su kulturni slojevi prije samih istraživanja poremećeni radovima iz bliske prošlosti. Ostale lule dolaze s arheoloških istraživanja tekijskog kompleksa u Blagaju, Bijeloj tabiji, Kalin hadži Alijinoj džamiji i Tašlihanu u Sarajevu, te slučajnim nalazima iz Gradišća kod Zenice i Jajca.

Prilog 4 Rasprostranjenost pronalaska lula na području BiH¹²³

¹²² De Bessé 1854, 176.

¹²³ Autor karte je dipl.arh. Delila Veispahić, karta je izrađena na osnovu podataka iz radova: Domazet, D. (2015) “Zelovski tip lule – autohtoni hrvatski proizvod”, *Etnološka istraživanja*, 20.; Domazet, D. i Petričević D. (2013) *Lule i počeci duhanske industrije u Cetinskoj krajini*, Sinj: Muzej Cetinske krajine; Jašarević, A. (2018) “Keramičke lule za duvan iz arheološke zbirke Muzeja u Doboju”, *RADOVI (Historija, Historija*

Datiranje lula omogućeno je na osnovu poznatih analogija i već razrađenih tipologija. Lule su obrađene po Robinsonovim tipološkim shemama¹²⁴, po kojim su svrstane u tri tipa: lule sa zaobljenim recipijentom, lule s pločastom bazom i lule oblika ljiljana. Ali, korištena je i tipologija Vladislav – Nikolay¹²⁵, zato što je u velikoj mjeri razrađenija od Robinsonove, obuhvata puno širi spektar tipova s podtipovima. Nedostatak ove tipologije je ta što nekoliko lula, koje su ovdje obrađene, ne može biti svrstano niti u jedan tip od njih četrnaest.

Prilog 5 Lula sa zaobljenim recipijentom, **Prilog 3** Lula iz radionice Antala Höniga; skica lule rednog broja 84, autor dipl.arh. Amila Očuz

Prilog 6 Lula s diskoidnom bazom, **Prilog 3** Lula iz radionice Antala Höniga, autor dipl.arh. Amila Očuz

Bitno je naglasiti da je numerisanje svih 155 lula rađeno nizom njihove obrade, s tim da su lule grupisane po mjestu nalazišta pa i redni brojevi im dolaze jedan do drugog. Također, u kataloškom dijelu rada se navodi inventarni broj lule, ako ga posjeduje, tj. broj pod kojim je svaka lula, zasebno ili grupno, upisana u muzejsku knjigu institucije u kojoj se trenutno nalazi.

Razvojni tipovi lula mogu se pratiti iz dva pravca, s istoka i sa zapada.¹²⁶ Tako se formiraju dva osnovna tipa, *zapadni* i *istočni*, koji se još naziva *mediteranski* ili *turski*. Osnovna razlika između tih tipova je u veličini čašice i dužini kamišluka. Zapadni tip je imao malu čašicu i duži kamišluk,

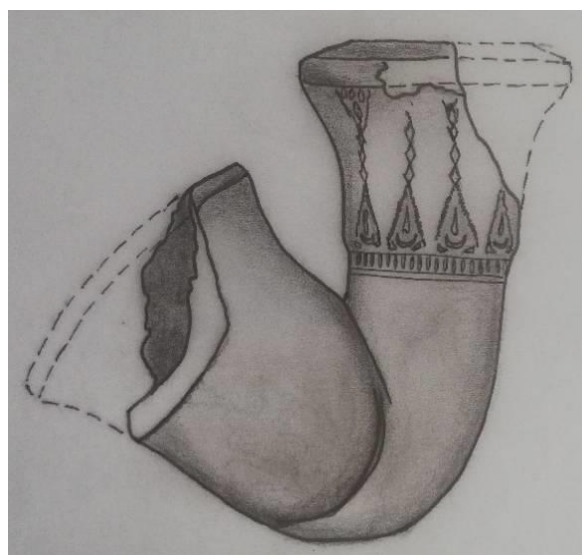
umjetnosti, Arheologija), knj. 5, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu; Bekić, L. (1999) "Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 32-33; Uzunalić, M. (2020) "Keramičke lule iz arheološke zbirke Zavičajnog Muzeja u Travniku", *Baština sjeveroistočne Bosne, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe*, 12.

¹²⁴ Robinson 1985, 149-203.

¹²⁵ Vladislav i Nikolay 2010, 132.

¹²⁶ Milošević i Topić 2011, 259.

a istočni tip obratno, veliku čašicu i kratak kamišluk¹²⁷ na koji se stavljao kamiš čija dužina na ovom tipu lula varira od 1 do čak 4 metra. Kamiš se izrađivao od drveta ili trske.¹²⁸ Istočni tip glinenih lula nastaje u 17. stoljeću, na prostoru nekadašnjeg Osmanskog Carstva, s najboljim radionicama na prostoru Bugarske (Sofija i Varna) i Turske, u Carigradu i Burgasu¹²⁹.

Prilog 7 Skica lule s recepijentom u obliku ljiljana, autor dipl.arh. Amila Očuz

Širenje navike pušenja, povećanje proizvodnje duhana i njegova dostupnost utječu na izgled lula. Zapremina prostora za duhan u tursko doba bila je vrlo velikog raspona, od 4,8 do 9,4 ml. U 18. stoljeću ujednačila se od 6,4 do 7,5 ml, da bi se u 19. stoljeću znatno povećala na 12–17,4 ml.¹³⁰ Zapremina čašice može biti svakako korisna prilikom datacije lula. Ali, nažalost, rijetko je očuvana u potpunosti, pa je nije uvijek moguće precizno izmjeriti.

Lule s kratkim vratom, u koji je uglavljena duga drvena cijev, a koje su koristili sjevernoamerički domoroci, stizale su preko Afrike do istočnog Mediterana i Osmanskog Carstva.¹³¹ Način upotrebe ovih lula razlikovao se od onih koje su pravljene po ukusu pušača u Engleskoj i Holandiji. Za uvođenje ovog tipa lule na prostor Osmanskog Carstva i u sjevernu Afriku su, najvjerojatnije, odgovorni portugalski trgovci, a ne engleski ili holandski.¹³²

¹²⁷ Bekić 1999, 250.

¹²⁸ Gusar 2008, 137.

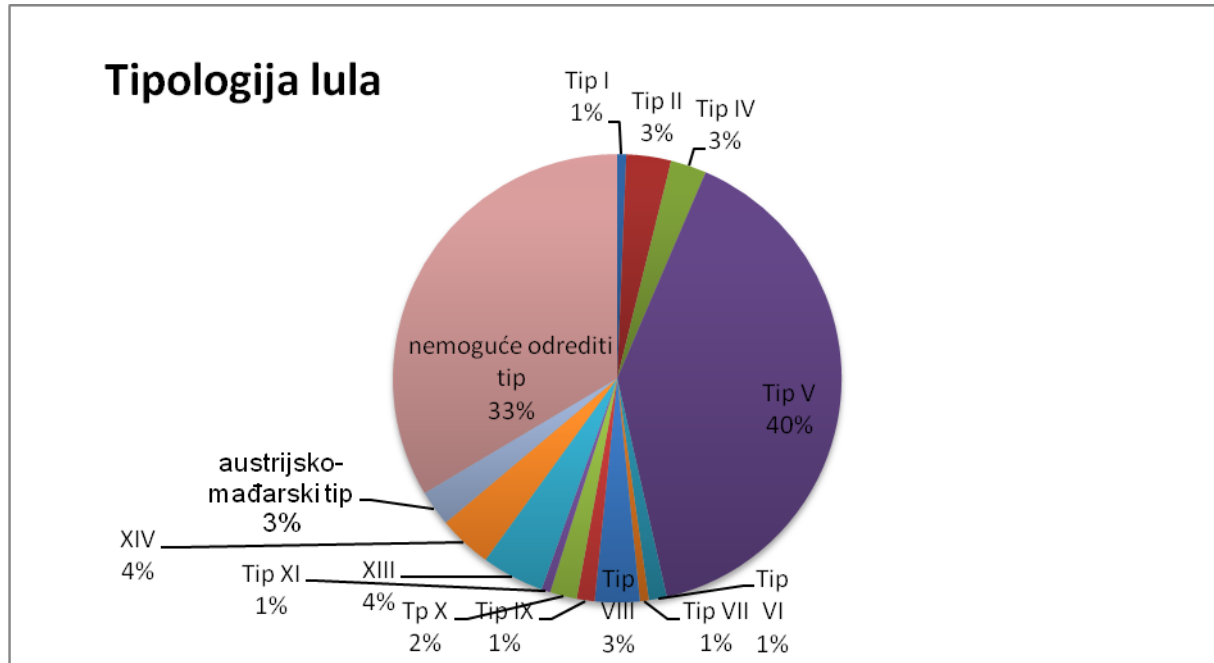
¹²⁹ Zejnilhodžić 2013, 168.

¹³⁰ Vivek-Filipec 2014, 306.

¹³¹ Bekić 1999, 250.

¹³² Simpson 2009, 67–68.

Keramička lula postavljena je na kraj dugačke cijevi (kamiša) i tako je oblikovan tzv. čibuk, originalna istočna lula koja je bila u širokoj upotrebi.¹³³

Prilog 7 Zastupljenost lula po tipologiji Vladislav – Nikolay, grafikon je urađen na osnovu 155 lula koje su obuhvaćene ovim radom, autor Mustafa Uzunalić

Lule iz jednog dijela i s dugim vratom, koje su koristili domorodci u Virdžiniji, s obala Atlantik stigle su u zapadnu Evropu. Po uzoru na njih započeta je proizvodnja evropskih lula u Engleskoj, najvjerojatnije 1560. godine. Te lule su već 1590. izvožene iz Bristola u Irsku i korištene za poklon ili razmjenu s osmanskim mornarima. Rane engleske lule su, također, otkrivene u Holandiji i Švedskoj.¹³⁴ Među prvim zabilježenim majstorima u Holandiji dva su Engleza koji su radili u Amsterdamu 1607. godine.¹³⁵

Iako je u proteklim godinama učinjen veliki pomak na polju istraživanja keramičkih lula, za konačnu tipologiju će se još morati sačekati. Najveći razlog tome je velika raznolikost tipova.¹³⁶

¹³³ Гачић 2009, 27.

¹³⁴ Higgins 2009, 41.

¹³⁵ Stam 2000, 93.

¹³⁶ Gábor 2010, 1.

Pečati na lulama

Na lulama koje su predmet ovog proučavanja korišten je veliki broj ukrasnih elemenata, od kosih ureza do palmete i lotosovog cvijeta složene forme. Motivi pomoću kojih su stvarane ukrasne kompozicije obično su geometrijski: kružići, crte, rombovi, kvadrati, tačke. Tu su i vegetabilni motivi: palmete, rozete, lotos, različiti oblici listova itd.¹³⁷

Tokom 18. stoljeća na tipovima osmanskih lula počinju da se javljaju i oznake koje su bile aplicirane ili ugravirane najčešće na kamišluku. Najljepše lule obično nose pečat majstora. Uglavnom je riječ o minijaturnom monogramu s arapskim slovima u okruglom ili ovalnom okviru.¹³⁸

Jedni od bitnijih ljudi u lancu proizvodnje lula su graver i zlatari. Oni su zapravo stvarali umjetnost. Tu je, naravno, majstor radionice koji nadgleda čitav proces i uzima najviše zasluga za pravljenje lula. Ipak, ponekad je i graver ostavljao svoj pečat na lulama, pa su u tom slučaju dva pečata jedan do drugog. I pored toga, većina graver je ostala nepoznata. Lule s pečatom su postale učestalije tokom 19. stoljeća. Neki od majstora postigli su veliku popularnost, poput Babalika i Şişmana. Čitanje pečata je otežano njihovom veličinom, pošto su obično 0,5 do 1 centimetra obima. Zatim pisanje arapskim pismom, ali prilagođavanje turskim imenima također stvara dodatnu konfuziju.¹³⁹ I na kraju, neki od njih su izgleda štampani u reversnom obliku, pa se čitaju “u ogledalu”, što čitavoj stvari daje još veću dozu problematičnosti. Na sve to se može dodati kako su slova često zakrivljena, da bi mogla stati u zaobljeni oblik pečata¹⁴⁰.

Nažalost, pojavljivanje pečata na lulama je veoma rijetko, što bi moglo značiti prisustvo velikog broj falsifikata, ali i otežano proučavanje. Od 155 lula koliko ih je obrađeno ovim radom, pečat se pojavljuje na samo 12 primjeraka, što čini tek nešto više od 7%, a rijetki od njih su pouzdano čitljivi. Na lulama iz Sarajeva nalazi se 6 pečata majstora a na lulama iz Tešnja 5, i u ovom radu će biti obrađeni. Ostali lokaliteti nisu sadržavali primjerke s pečatom.

¹³⁷ Гачић 2009, 28.

¹³⁸ Stančeva 1975/78, 136.

¹³⁹ Milošević i Topić 2011, 301.

¹⁴⁰ De Vincenz 2014, 71.

Lula rednog broja 84 (Tašlihan) s desne strane kamišluka sadrži pravougaoni pečat s natpisom M. HÖNIG. W.C. SCHEMNITZ. Taj natpis daje ime majstora koji ju je izradio, a to je Mihayllo Hönig, najmlađi sin poznatog majstora Anatala Höniga, utemeljitelja radionice. Radionica se nalazila u Schemnitzu, odnosno Banskjoj Štiavnici, u Slovačkoj. Kako su bile poznate po kvaliteti, ovaj tip lula je bio i veoma popularan za falsifikovanje.

Slika 1 Pečat s lule 84

Slika 2 Pečat s lule 26

Slika 3 Pečat s lule 42

Lula rednog broja 26 i 42 na kamišluku sadrže ovalne pečate majstora. Natpisi u pečatu su od tri harfa koja se mogu čitati kao “Akî” što upućuje na ime majstora poznatog i kao Akî Dede, koji je izrađivao bogato dekorisane lule.¹⁴¹

Lula rednog broja 6 na grebenu ispod obruča ima pečat s arapskim monogramom, harf “ta” u ovalnom okviru, dužine 6mm i širine 4mm. Ovaj pečat bi mogao označavati radionicu majstora Yekta, koji je bio veoma produktivan te je veliki broj njegovih lula pronađeno na Balkanu.¹⁴²

Slika 4 Pečat s lule 6

¹⁴¹ De Vincenz 2014, 76.

¹⁴² Isto, 78.

Lula rednog broja 72 (Firuz-begov hamam) na donjoj strani kamišluka sadrži dva utisnuta pečata, jedan je u obliku ptice a drugi geometrijski. Analogija ovakvog duplog pečata se pronalazi i u Izmiru.¹⁴³

Slika 5 Pečat s lule 72

Lula rednog broja 51 s desne strane kamišluka sadrži ovalni pečat s arapskim monogramom. Utisnuta je riječ *ibn*, što se može prevesti kao “sin”. Bez poznatih analogija pečata.

Od pečata na luli rednog broja 49 vidljiv je samo trag oblog okvira, dok je monogram u potpunosti uništen.

Slika 6 Pečat s lule 51

Lula rednog broja 99 sadrži pečat majstora na desnoj strani kamišluka. Moguće čitanje ovog pečata bi bilo Hayati¹⁴⁴.

Slika 7 Pečat s lule 99

¹⁴³ Gökben 2015, 7-8.

¹⁴⁴ De Vincenz 2014, 81.

Lula rednog broja 115. Na kamišluku sadrži utisnuti pečat s arapskim monogramom. Pečat se može čitati kao Fenni.¹⁴⁵

Slika 8 Pečat s lule 115

Lula rednog broja 117 s desne strane kamišluka sadrži utisnuti pečat s arapskim monogramom. Pečat se može čitati kao Balık, što na turskom znači riba, te bi ovo mogao biti nadimak.¹⁴⁶

Slika 9 Pečat s lule 117

Lula rednog broja 119 s desne strane kamišluka sadrži utisnut pečat s arapskim monogramom. Pečat se može čitati kao Fenni.¹⁴⁷

Slika 10 Pečat s lule 119

¹⁴⁵ De Vincenz 2014, 78.

¹⁴⁶ Isto, 81.

¹⁴⁷ Isto, 78.

Lula rednog broja 132 na desnoj strani grebena sadrži utisnut pečat s arapskim monogramom. Pečat je u okruglom okviru i može se čitati kao Hayati¹⁴⁸.

Slika 11 Pečat s lule 132

¹⁴⁸ De Vincenz 2014, 82.

Lule s područja Sarajeva

U ovoj zbirci se nalazi 86 lula, uglavnom istočnog tipa, s područja Sarajeva, a sve se čuvaju u Muzeja grada Sarajeva. Lule potječu s nekoliko lokaliteta: Tašlihan, Bijela tabija, Firuz-begov hamam i Kalin hadži Alijina džamija. S Bijele tabije i Kalin hadži Alijine džamije¹⁴⁹ je po jedan primjerak lule. Oba su datirana u 19. stoljeće. S područja Tašlihana je pet lula, od kojih je i lula pod rednim brojem 84. To je lula austrougarskog tipa i pripada radionici Schemnitz. Ostale lule iz Tašlihana je tipološki teško odrediti zbog oštećenosti, osim lule rednog broja 80. koja ima analogije u Travniku i Novom Pazaru.

Firuz-begov hamam

Najveći broj lula, njih 79, pronađeno je u prostorijama Firuz-begova hamama prilikom arheoloških istraživanja 2009–2010. godine. Firuz/Firuz-beg, bosanski sandžak-beg, uvakufio je hamam za potrebe svoje medrese. Njegova je izgradnja počela 1509. godine u srcu sarajevske Bašaršije. Hamam je bio u funkciji sve do početka 19. stoljeća. Godine 1810. zatvara se zbog oštećenja i opasnosti od obrušavanja.¹⁵⁰ Od nekadašnjih sedam hamama u gradu Sarajevu, Firuz-begov je hamam danas jedini na kojem su, u najvećoj mjeri, očuvani i vidljivi ostaci konstruktivnih, arhitektonskih i dekorativnih elemenata u kojima je prepoznatljiv klasični tip starih osmanskih kupatila.¹⁵¹

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Firuz-begovog hamama izvršena su od strane udruženja “Društvo arheologa 1894.”, koja su se odvijala kroz 2009. i 2010. godinu, u trajanju od pet mjeseci. Radove na lokalitetu je izvela ekipa u sastavu: Andrijana Pravidur (Zemaljski muzej BiH), Mirsad Avdić (Muzej Sarajeva), Adnan Muftarević (Muzej Sarajeva) i dr. Adnan Busuladžić (Zemaljski muzej BiH).¹⁵²

Zbog kompleksnosti arhitektonskih ostataka i gabarita samog objekta, istraživačka površina hamama je podijeljena u tri sektora, odnosno tri istraživačke cjeline koje su završetkom istraživanja povezane u jedinstven arhitektonski kompleks. U sektoru 1, koji obuhvata kvadrante B1, C1 i D1 te djelomično i kvadrante B2, C2 i D2 te prostoriju A, ustanovljeno je da su arheološki slojevi poremećeni i pomiješani s recentnim materijalom sve do kamene podnice

¹⁴⁹ Sonda 4

¹⁵⁰ Sanković-Simčić 2012, 9.

¹⁵¹ Isto, 10.

¹⁵² Pravidur 2012, 19.

hamama na dubini od 1.10m, zbog naknadnih radova koji su se odvijali tu (iskopavanje kanala za autoradionicu, doziđivanje betonskih stepenica). U prostorijama B i C uz zidne konstrukcije zabilježen je najveći broj fragmenata lula, ali su i ove prostorije bile ispunjene šutom do podnice, a arheološki materijal izmiješan s recentnim materijalom.¹⁵³

Arheološka istraživanja na području sektora 2 odnose se na manji prostor u sjeveroistočnom dijelu cjelokupnog kompleksa, koji je sa sjeverne, zapadne i južne strane omeđen ostacima zidnih konstrukcija. Ostaci keramičkih lula su u ovom sektoru pronađeni u slojevima 1 (lula rednog broja 45), 2 (lula rednog broja 61), 5 (lule rednog broja 50, 51, 54, 55, 59 i 60) i 6 (lula rednog broja 65). Lula iz sloja 2 nema poznatih analogija u literaturi. Iz ovoga se može razumjeti koliko je istraživanja još uvijek potrebno na ovom polju arheologije. Lula se okvirno može datirati u 18. stoljeće, a time i sloj 2. Time bi sloj 1 pripadao 19. (vremenu prekida rada hamama), 20. i prvom desetljeću 21. stoljeća.

Lula iz sloja 5 rednog broja 51 s desne strane kamišluka ima utisnut ovalni pečat s arapskim monogramom koji bi se čitao kao harf “ha”, sa po jednom tačkom s lijeve i zdesne strane harfa. Lula rednog broja 60, pronađena u sloju 5, po analogiji je datirana u 17. stoljeće. Sloj 5 se uz pomoć ovog materijala može okvirno datirati u 17. i 18. stoljeće, što obuhvata veliki vremenski prozor. Lula rednog broja 65 izradom pripada 18. stoljeću, a pronađena je u zadnjem sloju 6. Datiranje sloja 5 u vremenski period od 17. do 18. stoljeća te prisutnost lule iz 18. stoljeća u sloju 6, govori da su također i u sektoru 2 kulturni slojevi većim dijelom izmiješani naknadnim aktivnostima tokom 20. stoljeća. U sektoru 3 nije bilo nalaza keramičkih lula.¹⁵⁴

Tašlihan

Tašlihan (što znači *kameni han*) je karavan-saraj koji se nalazio na mjestu sadašnje bašte hotela “Europe” u Sarajevu. On je treći po redu izgrađeni kameni karavan-saraj u Sarajevu. Sagrađen je u periodu 1540–1543. godine iz vakufa Gazi Husrev-bega, poslije njegove smrti. Bio je kvadratne osnove, a dužina mu je bila 47 metara. U unutrašnjem dvorištu se nalazio šadrvan, na čijim je stupovima bila džamija. Na spratu su bile sobe za musafire/putnike. U sklopu Tašlihana su se nalazile i prostorije koje su trgovci mogli zakupiti na određeno vrijeme. Prvi put je

¹⁵³ Pravidur 2010, 8-11.

¹⁵⁴ Pravidur 2010, 12-15.

gorio 1697, a zatim 1831. kada je dograđen prostor za staje na krajnjem sjevernom dijelu, koji za sada nije istraživan. U potpunosti je uništen u požaru 1879. godine.¹⁵⁵

Od 8. juna do 13. jula 1998. godine izvršena su terenska istraživanja pod rukovodstvom arheologa Margite Gavrilović, a u okviru Projekta sanacije, rekonstrukcije i dogradnje hotela "Europe". Istraživan je prostor na istočnom platou hotela, uz zapadni zid Bezistana. Završenu sondu čini površina s ukupnim dimenzijama od 10 x 30 m. Cilj istraživanja bio je da se utvrdi postojanje arhitektonskih ostataka nekadašnjeg Tašlihana. Na osnovu ovih istraživanja došlo se do zaključka da se objekat hana prostirao sve do ispod dograđenog, ali i dijela starog hotela "Europe". Arheološki materijal sa ovog istraživanja je pohranjen u prostorijama Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Do danas nije izvršena njegova studijska obrada. U periodu od 9. do 21. jula 2007. godine Muzej Sarajeva izveo je sistematska arheološka istraživanja na lokalitetu Tašlihan. Istraživan je prostor istočno od Hotela "Europe".¹⁵⁶

Prvobitna površina koja je zahvaćena istraživanjem je iznosila 10 x 30 m, što predstavlja 1/5 nekadašnjeg prostora objekta. Jedini cjelokupni zid na istraženom području je zid (B) koji se pravcem sjever-jug proteže gotovo paralelno sa zapadnim zidom Bezistana. Izvještaj s istraživanja 1998. navodi da je keramičkih lula pronađeno 15, a jedna veća grupa istog tipa potječe iz debelog sloja gareži u 2d – neposredno uza zid B. U istraživanju provedenom 2007. pronađeno je još 8 primjeraka lula¹⁵⁷, ali ih je ovdje obrađeno samo pet. Ostale su se vjerovatno pomiješale s drugim materijalom, jer je i ovih pet primjeraka bez inventarnog broja te se ne može reći iz kojeg kvadranta potječu, niti iz koje su kampanje arheološkog istraživanja.

Jedna od lula iz Tašlihana pripada austrougarskom tipu.¹⁵⁸ Vijenac je jako istaknut ali kratak, ukrašen kosim urezanim linijama. Zdesne strane kamišluka nalazi se pravougaoni pečat s natpisom M. HÖNIG. W.C. SCHEMNITZ, potencijalne analogije su u Dubovniku.¹⁵⁹ Natpis na luli daje ime majstora koji ju je izradio, a to je Mihayllo Hönig. Lula rednog broja 80, također, potječe s Tašlihana i pomoću analogije je datirana u 19. stoljeće. Ostali primjerci s Tašlihana u

¹⁵⁵ Arheološko područje - ostaci Tašlihana u Sarajevu, "Službeni glasnik BiH", broj 100/07.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ Isto.

¹⁵⁸ Redni broj lule 84.

¹⁵⁹ Milošević i Topić 2012, 261.

ovoj fazi istraživanja nisu datirani, ali će naredna istraživanja vjerovatno dati više rezultata na ovom polju arheologije, pa i datiranje ostalih lula koje su pronađene na prostoru Tašlihana.

Kalin hadži Alijina džamija

Kalin hadži Alijina džamija ili Čejirdžik džamija (tur. *ceyir* – “livada”) stara je sarajevska džamija koja je na uglu ulica Branilaca Sarajeva i Kulovića stajala od 1535. do 1947. godine. Njen osnivač i prvi mutevelija bio je sam Kalin hadži Alija. Džamija je bila osrednje veličine, s kamenom munarom i krovom od šindre i ćeramide. Enterijer je bio od drveta. Harem džamije je ograđen zidom od ćerpiča, s nekoliko prozora s gvozenim demirima. U zidu harema, prema ulici, nalazila se kamena zidana česma. Džamija je srušena i groblje ekshumirano 1947. godine te se na tom prostoru sagradila stambena višespratnica ispred koje se nalazi parkovska površina. Prva arheološka istraživanja izvedena su početkom septembra 2005.godine¹⁶⁰, koncem septembra 2007. saradnici Muzeja Sarajevo nastavili su arheološka istraživanja,¹⁶¹ a zatim i 2017. godine.¹⁶²

S posljednjih istraživanja potječe jedna lula austrougarskog tipa, rednog broja 85. Pronađena je u sondi 4, ali bez preciznijeg konteksta. Analogiju imamo u Srbiji, s nepoznatog lokaliteta¹⁶³. Datirana je u 19. stoljeće.

Bijela tabija

Kroz Vratnik, pored Bijele tabije, na mjestu Višegradske kapije prolazila je jedna od glavnih saobraćajnica u srednjem vijeku i osmanskome periodu, poznata kao *Bioski put* koji je od Kovača preko Širokca, Vratnik mejdana i Carine vodio do Višegradske kapije i dalje na istok. U septembru 1991. godine obavljena su prva arheološka istraživanja na prostoru Bijele tabije. Istraženo je oko 250 m² površine u kuli i oko nje. Ta prva probna istraživanja su pokazala da je najstariji dio kule sagrađen krajem 14. ili početkom 15. vijeka, a da je u vrijeme osmanske i austrougarske uprave dograđen, što je čest slučaj sa tvrđavama koje su na strateški bitnijim lokacijama.¹⁶⁴

Najstariji temelji tvrđave su imali pravougaonu osnovu, dimenzija 75 x 50 m, s četiri kule kvadratne osnove na uglovima i petom iznad ulazne kapije. U izmiješanim arheološkim slojevima

¹⁶⁰ Busuladžić 2008, 13.

¹⁶¹ Isto, 13.

¹⁶² <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/muftijstva-s/vijesti-iz-muftijstava/25615-sarajevo-arheoloska-istrazivanja-na-lokalitetu-kalin-hadzi-alijine-dzamije>

¹⁶³ Гачић 2011, 130.

¹⁶⁴ Graditeljska cjelina – Stari grad Vratnik u Sarajevu "Službeni glasnik BiH" broj 20/08.

pronađena je veća količina keramičkog materijala koji potječe od srednjeg vijeka, preko osmanskog pa do austrougarskog perioda. Od keramičkih predmeta nađeni su dijelovi posuda grube fature iz kasnog srednjeg vijeka, komadi gledosanih posuda i lula iz osmanskog perioda te u najgornjim slojevima odbačeni recentni materijal.¹⁶⁵

S lokaliteta Bijele tabije obrađen je samo jedan fragmenat lule ukrašen floralnim motivima, pod rednim brojem 86. Lula je bez signaturnog broja te se ne može utvrditi u kojem je sloju pronađena, niti u kojem kvadrantu, ali je analogijom iz beogradske tvrđave datirana u 19. stoljeće.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Graditeljska cjelina – Stari grad Vratnik u Sarajevu "Službenom glasniku BiH" broj 20/08.

¹⁶⁶ Гачић 2009, 103.

Lule s područja Tešnja

U ovoj zbirci je 46 lula koje su pronađene tokom arheoloških istraživanja Starog grada 1981, 1982. i 1985. godine. Arheološka istraživanja su obavljena pod rukovodstvom Đ. Odavića i Z. Žeravice. Izvještaji s ovih istraživanja nisu dostupni, a lule se nalaze u muzeju općine Tešanj. *“U pisanim izvorima prvi put se pominje 1461. godine, u povelji kojom Stjepan Tomašević poklanja Tešanj kao krunsko dobro svome stricu Radivoju. Iz Ištvanfijevih navoda o istoriji Ugarske vidi se da je mađarska vojska, nakon upada Osmanlija u Srebrenik, a zatim Tešanj 1520. godine, u bijegu zapalila i porušila grad.”*¹⁶⁷

Osmanlije su 1520. godine zatekle spaljen i porušen grad i takvog ga držale sve do 17. stoljeća kada su bili prinuđeni da ga poprave, prošire i obezbijede kao i većinu drugih bosanskih tvrđava. Stari srednjovjekovni Tešanj renoviran je i adaptiran za savremeniji način borbe. Prvo je sagrađena 20 metara visoka Krnja kula u starom gradu. Pokrivena je nepravilnom polukupolom i drvenim podom podijeljena na dvije etaže, sa zidovima debljine od 2 m. Na spratu iznad cisterne bio je prostor za pet manjih topova. Pristup je omogućen preko male četvrtaste kule na koju se penjalo kamenim stepeništem iz dvorišta.¹⁶⁸

Početakom 18. stoljeća za vrijeme sultana Mustafe (od 1695. do 1703. godine) izgrađen je novi, donji dio grada. Na osnovu pisanih izvora-izvještaja nekog austrijskog konfidenta iz 18. stoljeća te turskog izvještaja iz 1833. godine, zaključuje se da se Tešanj kao jako utvrđenje održava sve do 19. stoljeća. Grad je napušten 1840. godine.¹⁶⁹

Iz signaturnih kartica saznajemo da lule potječu s lokacije Krnja kula I, sonde I, sonde AK, sonde RI, sonde S (kop XI), sonde AK (kop X) i sonde A (kop I). Nažalost, zbog nedostatka dokumentacije ne znaju se pozicije nabrojanih sondi, niti njihovi kulturni slojevi, osim pozicija same Krnje kule, što i nije mnogo od pomoći. S Krnje kule potječe čak 38 primjeraka lula, iz čega se vidi da je tu posada često boravila. Najviše ih je datirano u 19. stoljeće, mada je jedan dio smješten u 18, a par lula u 17. stoljeće.

Jedna od najinteresantnijih lula iz ove zbirke je definitivno ona pod rednim brojem 126. To je lula od kaolinita, bijele boje, s fragmentovanim natpisom na kamišluku. Natpis je oštećen u

¹⁶⁷ Graditeljska cjelina - stari grad Tešanj u Tešnju, "Službeni glasnik BiH", broj 33/03.

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Isto.

tolikoj mjeri da se može pročitati samo jedna riječ osmanskog jezika: *kulub* – srce.¹⁷⁰ Ovo upućuje da je natpis zapravo bio poetične prirode, a ne ime majstora ili vlasnika. Analogija lule i natpisa nalazi se u beogradskoj tvrđavi (redni broj lule 2)¹⁷¹, čiji je natpis u potpunosti sačuvan te se i na njemu pojavljuje ista riječ *kulub*, ali se mogu pročitati i riječi *al-mahbub* (dragi, voljeni poslanik Muhammed), *liqa* (susret), ponovo *kulub* te kaligrafski ispisano *al-mahbub*.¹⁷² Nepoznato je zašto se autor citiranog rada nije dalje zanimalo za sam natpis sa lule, pa čak niti dao cjelokupan tekst stiha koji bi zvučao: *Liqau-l-mahbub, šifau-l-kulub*; a niti prijevod koji znači: *Susret (s) voljenim lijek je za srce*. Ovaj stih koji je bio poznat kao “*marama zaljubljenih*”, pojavljuje se i na slici iz 1906. godine, osmanskog slikara Osman Hamdi Beya, poznatoj kao *Kaplumbağa Terbiyecisi* ili *Trener kornjača*. Sam autor ovog stiha je nepoznat, pa se ne može odrediti u kojem periodu je nastao, ali sigurno da se veže za sufizam i neki od derviških tarikata.

¹⁷⁰ Za potrebe ovog rada pročitao doc. dr. Ugur Gursu, profesor Osmanskog jezika na Istanbul Univerzitetu.

¹⁷¹ Гачић 2009, 52.

¹⁷² Isto, 52.

Lule s područja Gračanice

Na teritoriji današnje Gračanice veoma rano je počelo sa značajnijom ljudskom aktivnošću, zahvaljujući povoljnim klimatskim uvjetima, geološkim reljefom i dovoljnom količinom pitke vode. U daljoj i bližoj okolini Gračanice su lokaliteti koji se datiraju od još neolita, brončanog doba, željeznog, preko antike, srednjeg vijeka, pa sve do osmanskog perioda. Neki od njih su neolitsko naselje Korića Han, prehistorijski lokalitet Barice, srednjovjekovni grad Sokol, u čijem podnožju se razvilo selo Gračanica.

Po dolasku Osmanlija (1520), Gračanica postepeno izrasta u najveće naselje ovoga kraja, koje do 1548. godine dobija status kasabe (gradskog naselja) carskim ukazom sultana Sulejmana Veličantsvenog. Početkom 17. stoljeća među najvećim je gradovima ovog dijela Bosne (s 9 mahala i 8 džamija, te drugim urbanim sadržajima), ali i snažan zanatski centar s 25 esnafa.¹⁷³

*Pečat urbanom razvoju Gračanice u osmanskome razdoblju dali su i brojni vakifi koji su osnivali vjerske, školske i druge javne ustanove, ostavljajući imovinu od čijih prihoda su se one izdržavale.*¹⁷⁴

Neki od najistaknutijih su bili Ahmed-paša Budimlija, graditelj Bijele džamije, sahat-kule i hamama, zatim šejh H. Halil ef. Trepanić, utemeljitelj javne biblioteke, gradačački kapetan Osman-beg Gradašćević i njegovi sinovi Murat-kapetan i hadži Bećir-beg, vakifi gračaničkih medresa. Porodica Gradašćević je imala veliki utjecaj u Gračanici, a ovaj grad je bio i jedan od centara Pokreta za autonomiju Bosne 1832. godine, predvođenog Husein-kapetanom Gradašćevićem.¹⁷⁵

Jedna od mogućih lokacija s kojih potječe šest primjeraka lula koje se čuvaju u Zavičajnoj muzejskoj zbirci u Gračanici jest stara džamija u utvrdi Sokol. Arheološko istraživanje stare džamije u Sokolu je tokom 1984. godine obavila stručna ekipa Muzeja istočne Bosne iz Tuzle, pod vodstvom kustosa arheologa Veljka Milića. Ali, kao što se i navodi u izvještaju, “*ova arheološka istraživanja nisu dala nikakav pokretni arheološki material, koji bi nam omogućio da nastanak građevine i njenu namjenu lakše i sveobuhvatnije sagledamo i objasnimo. Jedini izuzetak je nekoliko fragmenata iz turskog perioda koji su pronađeni neposredno ispod same*

¹⁷³ Šaković 2016, 71-79.

¹⁷⁴ Isto.

¹⁷⁵ Isto.

drvene patosnice današnje stare džamije. Upravo zbog toga ovi keramički fragmenti i nemaju neku posebnu važnost.”¹⁷⁶

Velika vjerovatnoća je da su upravo neke od lula iz Zbirke s lokaliteta Stara džamija. Iz ovog izvještaja se može vidjeti i kakav je odnos struka imala prema osmanskodobnim arheološkim nalazima, istovremeno potvrđujući stav na početku rada. Zanimljivost koja se veže za staru džamiju na Sokolu je da su postojale dvije struje koje su stavljale upitnik na prvobitnu namjenu građevine. Đuro Basler tvrdi da lokalna tradicija na tom području pamti katoličku crkvu¹⁷⁷, dok Veljko Milić u izvještaju s arheoloških istraživanja na ovom lokalitetu zaključuje da je građevina prvobitno bila vlastelinski dvor, koji je tokom osmanskog osvajanja (1520. godine) srušen, da bi potom bio obnovljen od strane okolnog pravoslavnog stanovništva te prenamijenjen u crkvu. Milić ovu posljednju tvrdnju o namjeni građevine kao pravoslavne crkve ne potkrepljuje arheološkim materijalom, već se i on, kao i Basler, oslanja na lokalnu usmenu tradiciju.¹⁷⁸ Iz sela Malešići u okolini Gračanice zabilježena je duga tradicija izrade grnčarskih predmeta, pa bi taj kraj mogao biti potencijalni centar proizvodnje lula u ovom regionu.

¹⁷⁶ Milić 2001, 21-26.

¹⁷⁷ Basler 1972, 59.

¹⁷⁸ Milić 2001, 21-26.

Lule s područja Blagaja

U ovoj zbirci je osam keramičkih lula koje se čuvaju u Muzeju Hercegovine u Mostaru. Iskopavanja na prostoru Vrela Bune su započela u oktobru 2007. godine i trajala su tri godine pod rukovodstvom Envera Imamovića. Skučeni prostor i na njemu postojeći objekti nisu dozvolili da se istraživanja obave planski. Nije bilo moguće istražiti ni svu površinu koju je obuhvatao stari tekijski kompleks zbog novoizgrađenih objekata i vremenskog okvira. S istraživanjima se započelo na lijevoj strani pristupnog puta u tekiju, na mjestu gdje su se od ranije mjestimično nazirali ostaci zidova. Kako se radi o padini s kamenom podlogom, preko koje je djelimično vodio savremeni pristupni put u tekiju, slojevi su bili dosta plitki. Na temelje i pregradne zidove naišlo se odmah ispod površine.¹⁷⁹

Otkopane su ukupno četiri prostorije. Od predmeta svakodnevne upotrebe nađeno je više ulomaka lula bolje izrade, načinjene od pročišćene crvene gline s glaziranom površinom. U jednom slučaju vrat otvora za spremnik duhana ukrašen je nizom žigosanih otisaka romboidnog izgleda.¹⁸⁰ Šest primjeraka ovih lula je ranije šturo objavljeno u Godišnjaku Zemaljskog muzeja, broj 43, ali ovdje će biti iznesen nešto detaljniji pregled, te još dva primjerka koja tada nisu obuhvaćeni. Šest od osam primjeraka su analogijom datirani u 19. stoljeće. Lula 133, jedina s ovog lokaliteta, pripada lulama s diskoidnom bazom, u tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu XIV.1, a analogija za nju se nalazi u dobojskom muzeju (lula rednog broja 6)¹⁸¹. Lule 134, 136, 137, 139 i, vjerovatno, 138 pripadaju istom tipu V.5, po tipologiji Vladislav – Nikolay te su, kako je već rečeno, datirane u 19. stoljeće. Analogije nalazimo u Travniku¹⁸², Novom Pazaru¹⁸³ i Beogradu¹⁸⁴. Ostala dva primjerka se ne mogu sa sigurnošću datirati zbog lošeg stanja očuvanosti.

¹⁷⁹ Imamović 2014, 199.

¹⁸⁰ Isto, 197.

¹⁸¹ Jašarević 2018, 277.

¹⁸² Uzunalić 2020, 104.

¹⁸³ Видосављевић 2011, 111.

¹⁸⁴ Гачић 2011, 90.

Lule s područja Zenice

Padom Bosne 1463. godine pod osmansku upravu Zenica gubi značaj jer je ostala izvan glavnih komunikacija, mada je prema jednom podatku s kraja 17. stoljeća tada imala oko 330 kuća, što ju je stavljalo u red bosanskih gradova srednje veličine. Osmanlije u Zenici formiraju nahiju Brod, a kasnije i Vrandučku kapetaniju, podižu se vjerski i privredni objekti, pa je u 17. stoljeću Zenica potpuno formirana kasaba. Međutim, 1697. godine u pohodu Eugena Savojskog Zenica je potpuno spaljena.¹⁸⁵

Osam primjeraka keramičkih lula potječe iz Gradišća kod Zenice. Trenutno se čuvaju u Zavičajnoj muzejskoj zbirci u Gradišću, u koju su dospjele slučajnim pronalaskom i putem poklona. Analogije za ove lule nalaze se od Hrvatske¹⁸⁶, Srbije¹⁸⁷, Mađarske¹⁸⁸, pa sve do Turske¹⁸⁹. Datacija se proteže od 17. do 19. stoljeća.

Lule rednog broja 144 i 145 sa sigurnošću mogu biti datirane u kraj 17., eventualno početak 18. stoljeća na osnovu analogija^{190, 191}, dok su lule 141 i 143 analogijom^{192, 193} smještene u 19. stoljeća. Lule rednog broja 142 i 146 su datirane¹⁹⁴ u 18. ili početak 19. stoljeća. Lule s područja Zenice vremenski obuhvataju širok vremenski prostor od tri stoljeća, što govori da je upotreba duhana i keramičkih lula već u 17. stoljeću stigla i u dubinu Bosne te se tu i zadržala.

¹⁸⁵ Historija Zenice.

¹⁸⁶ Milošević i Topić 2011, 321. (lula 70)

¹⁸⁷ Гачић 2011, 99.

¹⁸⁸ Kondorosy 2014, 38.

¹⁸⁹ Gaal 2010, 48. (lula 72)

¹⁹⁰ Gaal 2010, 48. (lula 72)

¹⁹¹ Gyöngyi i Márton, 252. (lula 4)

¹⁹² Гачић 2011, 99.

¹⁹³ Domaze i Petričević 2013, 50. (lula 41)

¹⁹⁴ Bikić 2012, 7.

Lula s područja Jajca

Lula s područja Jajca je sive boje, fino pročišćene gline, ali nevješto izvedene iz kalupa. Na čašici su vidljivi reljefno izvedeni kružni ukrasi s obje strane. U kamišluk je ubačen metalni “prsten” koji je imao ulogu držača kamiša ili ojačanja kamišluka, mada zbog samog stanja metalnog dijela postoji mogućnost da je recentan. Lula je slučajni nalaz iz avlije Fate Kurtalije u Jajcu, tako da nema kontekstualni značaj. Pronađena je tokom obrade zemljišta za poljoprivredni uzgoj povrća. Analogije se nalaze u Travniku¹⁹⁵ i Novom Pazaru.¹⁹⁶ Zbog svog oblika, ali i specifičnih kružnih ornamenata na zidu čašice, vrlo je vjerovatno da pripada austrougarskom tipu lula.

¹⁹⁵ Uzunalić 2020, 104.

¹⁹⁶ Видосављевић 2011, 108.

Zaključak

Područje Bosne i Hercegovine tokom 15 stoljeća postepeno ulazi u sastav Osmanskog Carstva i time isprva dolazi u dodir, a kasnije i postaje dio jednog novog svijeta, jednog drugačijeg kulturnog kruga, s još uvijek svježim kako materijalnim tako i duhovnim resursima. Kulturni krug Osmanskog Carstva tada je, upijajući impulse starih civilizacija s Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike, objedinjavao dostignuća i kolektivne memorije brojnih naroda s tih geografskih dužina. Ali i pored ulaska u okvire, za Bosnu, nove (orijentalne) kulture, ona nikada nije sasvim izašla iz okvira stare (srednjovjekovne evropske) kulture, tako da na jednom poprilično malom prostoru dolazi do dodira dvaju oprečnih civilizacijskih krugova i do njihovog miješanja.

Nešto više od stoljeća kasnije, u Stari Svijet, pa tako i u Bosnu, dolazi jedan novi običaj, isprva vezan za medicinu i zdravlje, potom za zrelost, uživanje i luksuz, te konačno za ovisnost, nesreće i siromaštvo. Ova gledišta su se naizmjenično smjenjivala, ali otkako je udisanje duhanskog dima doneseno iz Novog Svijeta, postalo je tradicijom i više se nikada nije povuklo iz ljudske navike. Duhan je u Evropu došao iz najmanje dva pravca, jedan je preko engleskih mornara a drugi preko portugalskih. S njima dolaze i različiti tipovi lula, čiji se oblik zatim djelomično preuzima i širi u sličnom, ali nešto modificiranom obliku. Na prostor današnje Bosne i Hercegovine duhan i lule prvo dolaze s istoka, putem trgovačkih karavana, da bi se nešto kasnije počele javljati i lule zapadnog tipa. Lule i duhan su također bitan dokaz da se širenje ideja ne vrši uvijek u jednosmjernom pravcu, od naprednijih kultura prema manje razvijenim, te da taj utjecaj zavisi od same prirode ideja, a ne od njenih nosilaca.

Ovim radom je obuhvaćen prostor Bosne i Hercegovine, od njenih sjevernih/sjeveroistočnih dijelova (Tešanj, Gračanica), preko srednje Bosne (Zenica, Sarajevo), pa do Hercegovine (Blagaj), što je blizu polovine njene teritorije. Uzimajući u obzir i položaj ovih gradova, dobit će se poprilično precizna slika rasprostiranja lula, u tipološkom smislu, na prostoru naše države. Iz tih podataka, osim datacija koje još uvijek nisu pokazale sav svoj potencijal, mogu se izvući i putevi trgovačkih karavana, privredna moć bosanskih stanovnika, brzina kojom su se širile nove pojave.

Pečati na lulama, osim što smanjuju datacijski okvir u koji se postavlja primjerak lule, pokazatelj su porijekla lule te pomažu da se ustanovi radi li se o falsifikatu ili originalnom

predmetu iz registrovane radionice. I pored toga, mora se paziti na svojstva pečata, jer su zabilježene kopije poznatih proizvođača lula s pečatima na sebi, s tim da je pečat najteži dio za falsifikovanje, pa se greške najlakše uoče upravo tu.

Uzgoj duhana na prostoru današnje Bosne i Hercegovine vjerovatno je napravio prekretnicu u raširenosti pojave uživanja duhana te ga učinio pristupačnijim, a time je i potreba za lulama postala veća. Svemu tome je pogodovala činjenica da duhan isprva nije oporezovan. Neki dijelovi Bosne i Hercegovine sa svojim su duhanom postali poznati i van svojih granica, pa se tako spominje da duhan iz Trebinja koristi i sam sultan na svom dvoru.

Također se od početka mogu uočiti dvije struje, jedna koja je uvidjela da je šteta od uživanja duhana mnogo veća od njegove koristi, te druga koja ga i dalje koristi ili je jedna od karika u lancu trgovine njime.

Ovdje najbitnije svojstvo keramičkih lula je njihova osjetljiva priroda te garantovana kratkoća njihovog korištenja. Ono što ne ide u korist arheologiji jeste njihovo bogatstvo tipova, pa je potrebno uraditi opsežnija istraživanja da bi se ista pokazala opravdanim.

Dolaskom Austro-Ugarske na ove prostore proizvodnja duhana se počinje oporezovati i stavlja se pod državni monopol, pa se može pretpostaviti da je i proizvodnja lula prošla kroz sličnu situaciju, s tim da se već u to vrijeme prelazi na cigarete, a brojne zanatlije su primorane pronaći druge načine zarade. S tim se gasi i jedna era obilježena dugim kamišlucima iz kojih se udisao dim mistične biljke Novog Svijeta.

Popis slika u tekstu

Slika 1. Pečat s lule 84 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 2. Pečat s lule 26 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 3. Pečat s lule 42 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 4. Pečat s lule 6 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 5. Pečat s lule 72 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 6. Pečat s lule 51 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 7. Pečat s lule 99 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 8. Pečat s lule 115 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 9. Pečat s lule 117 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 10. Pečat s lule 119 (foto: Mustafa Uzunalić)

Slika 11. Pečat s lule 132 (foto: Mustafa Uzunalić)

Popis priloga u tekstu

Prilog 1 Lula iz radionice Antala Höniga, redni broj 84 (autor: dipl. arh. Amila Očuz; skica izrađena za ovaj rad)

Prilog 2 Prikaz lule sa osnovnim dijelovima prilagođen za potrebe ovog rada, (prilagodio Mustafa Uzunalić na osnovu grafike iz Danys-Wyżgoł 2018, str. 192.)

Prilog 3 Zastupljenost lula, obrađenih ovim radom, po dataciji (izradio: Mustafa Uzunalić; na osnovu podataka iz ovog rada)

Prilog 4 Rasprostranjenost pronalaska lula na području BiH (izradio: dipl. arh. Delila Veispahić na osnovu podataka koji su korišteniza izradu ovog rada)

Prilog 5 Lula sa zaobljenim recipijentom (autor: dipl. arh. Amila Očuz; skica izrađena za ovaj rad)

Prilog 6 Lula s diskoidnom bazom (autor: dipl. arh. Amila Očuz; skica izrađena za ovaj rad)

Prilog 7 Lula s recepijantom u obliku ljljana (autor: dipl. arh. Amila Očuz; skica izrađena za ovaj rad)

Prilog 8 Tipološka zastupljenost lula obrađenih ovim radom, korištena tipologija Vladislav - Nikolay, (Izradio: Mustafa Uzunalić; na osnovu podataka iz ovog rada)

IZVORI

Cox, S. S. (1852) *A Buckeye Abroad; or, Wanderings in Europe, and in the Orient*, New York.

De Besse, A. (1854) *The Turkish Empire; Its Historical, Statistical And Religious Condition: Also Its Manners, Customs, Etc*, Philadelphia: Lindsay and Blakiston.

Mujezinović, M. (1997) Mula Mustafa Ševki Bašeskija, Ljetopis (1746–1804), *prijevod s turskog, uvod i komentar: Mehmed Mujezinović*, treće izdanje, Sarajevo: Sarajevo-Publishing.

Elektronski izvori:

Arheološka istraživanja na lokalitetu Kalin hadži Alijine džamije
<https://www.islamskazajednica.ba/index.php/muftijstva-s/vijesti-iz-muftijstava/25615-sarajevo-arheoloska-istrazivanja-na-lokalitetu-kalin-hadzi-alijine-dzamije>
(pristupljeno:28. maja 2021.)

Historija Zenice <http://www.zenica.ba/fakta/o-gradu/historija-zenice/> (pristupljeno: 8. januara 2021).

Zakonski akti:

Graditeljska cjelina - stari grad Tešanj u Tešnju, "Službeni glasnik BiH", broj 33/03.

Graditeljska cjelina – Stari grad Vratnik u Sarajevu” "Službeni glasnik BiH", broj 20/08.

Arheološko područje - ostaci Tašlihana u Sarajevu”, "Službeni glasnik BiH", broj 100/07.

LITERATURA

- Bajić-Žarko, N. (1988) “Prilog proučavanju trgovačkih veza Splita i Bosne krajem XVIII i početkom XIX stoljeća”, *Kulturna baština*, str. 90-93.
- Basler, Đ. (1972) “Stari gradovi u Majevidici i Trebovcu”, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knj. IX*, Tuzla: Muzej istočne Bosne, str. 57-59.
- Bejtić, A. (1973) “Ulice i trgovi Sarajeva – topografija, geneza i toponimija”, Sarajevo: Muzej grada Sarajeva.
- Bekić, L. (1999) “Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske”, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 32-33, str. 249-279.
- Bikić, V. (2012) “Tobacco Pipes from the Belgrade Fortress: Context and Chronology.” *Journal of the Academie Internationale De La Pipe*, 5, 1-8.
- Brusić, Z. (1987) “Dio teret s lađe iz 17. stoljeća potonule kod otoka Bisage u kornatskom arhipelagu”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26, str. 473-490.
- Busuladžić, A. (2008) “Arheološka istraživanja u kantonu Sarajevo u posljednjih 15 godina”, *Prilozi za proučavanje historije Sarajeva*, 5.
- Danys, K., Wyżgoł, M. (2018) ‘‘*Dongola 2015–2016. Fieldwork, conservation and site Management*’’, Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw (PCMA UW); University of Warsaw Press.
- De Vincenz, A. (2014) “Marks on the Pipes”, *Bere e fumare ai confine dell'impero. Caffè e tabacco a Stari Bar nel periodo ottoman*, Firenze, 71-87.
- Domazet, D. (2015) “Zelovski tip lule – autohtoni hrvatski proizvod”, *Etnološka istraživanja*, 20, str. 71-79.
- Domazet, D. i Petričević D. (2013) *Lule i počeci duhanske industrije u Cetinskoj krajini*, Sinj: Muzej Cetinske krajine.
- Dundović D. (2019) “Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja”, *Polic. sigur., godina 28.*, 4, str. 517-541.

- Фотић, А. (2005) *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, Београд: Клио.
- Gaal, A. (2010) "Pipes from the Time of the Turkish Occupation in the Collection of Wosinsky Mór Museum", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe*, 3, 35-54.
- Gabor, T. (2010) "Clay pipes in Hungary from the seventeenth century: ten years on", *Journal of the Academie Internationale de la Pipe*, 3, 1-12.
- Gačić, D. (2010) "Pipes from Petrovaradin Fortress, Serbia, in the collection of Novi Sad City Museum", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe*, 3, 121-130.
- Гачић, Д. (2009) "Глинене луле са Петроварадинске тврђаве", *Зборник Музеја примењене уметности*, 4-5, 7-18.
- Гачић, Д. (2011) "Луле из музејских збирки Србије", *Каталог изложбе*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.
- Glock, Albert. "Cultural Bias in the Archaeology of Palestine." *Journal of Palestine Studies*, vol. 24, no. 2, 1995, 48–59.
- Gökben A. (2010) "Hasankeyf kazisiI lule buluntularinin degerlendir İlmesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIX/1, Nisan / April 2, Izmir.
- Gökben A. (2015) "Lülerde görürlen kuş figürleri üzerine birr araştırma", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIV, Sayı/Number:1, Nisan/April, Izmir, 1-22.
- Gusar K. (2008) "Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru", *Prilozi instituta za arheologiju*, 25, 135,154.
- Higgins, D. A. (1997) "The identification, analysis and interpretation of tobacco pipes from wrecks", *Artefacts from Wrecks: dated assemblages from the Later Middle Ages to the Industrial Revolution*, Oxbow Monograph 84, Oxford: Oxbow Books, 129-136.
- Higgins, D. A. (2009) "National Clay Pipe Summaries: England", *Journal of the Academie Internationale de la Pipe*, 2, 41-50.
- Imamović, E. (2014) "Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu tekija na Vrelu Bune u Blagaju kod Mostara", *Godišnjak/Jahrbuch*, 43, 195-216.

- Jašarević, A. (2018) “Keramičke lule za duvan iz arheološke zbirke Muzeja u Doboju”, *RADOVI (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, knj. 5, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 213-237.
- Kondorosy, S. (2014) “Csereppipak a hajdani varadi Szent Laszl”, *Dolgozatok az Erdelyi muzeum eremes regisegtárolójának sorozat IX, (XIX.)* Kötet, 187-224.
- Kopeczny, Z. i Remus, D. (2012) “Tobacco Clay Pipes Discovered in the Historical Center of Timișoara”, *Ziridava Studia Archaeologica*, 26/1, 167-190.
- Kovacs G. i Rozas M. (2014) “Kora ujkori csereppipak a Drava Vidékerol Egység, regionalitás, kereskedelem”, *Akadémiai Kiadó, Archaeologiai Értesítő* 139, 239-259.
- Kreševljaković, H. (1927) *Sarajevska čaršija, njeni esnaf i obrti za osmanlijske uprave*, Zagreb: Narodna uzdanica, 15-58.
- Kreševljaković, H. (1940) *Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini*, Zagreb: Narodna uzdanica.
- Kreševljaković, H. (1955) *Esnaf i obrti u Starom Sarajevu*, Sarajevo: Narodna prosvjeta.
- Kreševljaković, H. i Korkut D. M. (1961) *Travnik u prošlosti*, Travnik: Print book.
- Križanac, M. (2007), “Ars fumandi”, katalog izložbe, Beograd.
- Milić, V. (2001) "Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu ‘Stara džamija’ u Sokolu – SO Gračanica (Izvještaj Muzeja istočne Bosne)”, *Gračanički glasnik*, 11, Arhiv Muzeja Istočne Bosne, Zavičajna zbirka Gračanica, 21-26.
- Milošević, B. i Topić, N. (2011) “Keramičke lule s lokaliteta Kula Gornji ugao u Dubrovniku” *Starohrvatska prosvjeta*, III (38), 297-328.
- Milošević, B. i Topić, N. (2012) “Nalazi keramičkih lula s lokaliteta Sv. Marija od Kaštela i Posat od Ploča u Dubrovniku”, *Starohrvatska prosvjeta*, III (39), 257-271.
- Močanin, N. (1999) *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791: preispitivanja*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Mušić, O. (2017) “Hadži Mustafa Bošnjak-Muhlisi”, *Prilozi za orijentalnu filologiju - POF. [Online]* 18, 89-119.

- Naletilić, M. (2010) "O povijesti duhana u Hercegovini do kraja Prvoga svjetskoga rata", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 39, 189-197.
- Omanović-Veladžić A. (2011) "Zaostavština umrlih u Hronici Mehmeda Enverija Kadića (1800-1815)", *Prilozi za orijentalnu filologiju – POF*, 443-460.
- Pravidur, A. (2010) "Interpretacija objekta", *Elaborat arheoloških istraživanja Firuz-begov hamam, Sarajevo 16. stoljeće*, Sarajevo.
- Pravidur, A. (2010), "Tok i način arheoloških istraživanja", *Elaborat arheoloških istraživanja Firuz-begov hamam, Sarajevo 16. stoljeće*, Sarajevo, str. 6-15.
- Pravidur, A. (2012) "Firuz-begov hamam kao arheološki lokalitet/preliminarno izvješće", *Firduz begov hamam: Revitalizacija arheološkog lokaliteta*, Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, str. 17-36.
- Rapaport, B. (1996) *Museum of Tobacco Art & History guide book*, Nashville.
- Rauchberger, L. (2017) "Ottoman Clay Tobacco Pipes from the Seawall Excavations in Jaffa", *The History and Archaeology of Jaffa*, 2, *Monumenta Archaeologica 41* Cotsen Institute of Archaeology Press, Los Angeles, 249-269.
- Rizvić, M. (1985) *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Robinson, R. Cw. (1985) *Tobacco pipes of Corinth and of the Athenian Agora*, Hesperia.
- Sanković-Simčić, V. (2012) "Odabir pristupa revitalizaciji arheološkog lokaliteta Firduz/Firuzbegovog hamama u Sarajevu", *Firduz-begov hamam: Revitalizacija arheološkog lokaliteta*, Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 9-16.
- Schavelzon, D. (2009) "National clay pipe summaries: Argentina", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe*. 2, 5-8.
- Simpson, St. J. (1995) "Smoking and coffee-drinking: glimpses into life after death in the Near East" *BANEA [British Association for Near Eastern Archaeology] Newsletter*, Department of Western Asiatic Antiquities, The British Museum, London.
- Simpson, St. J. (2009) "The Archeology of the clay pipe in the Near East", *Al-Rāfidān: journal of western Asiatic studies*, XXX, 1-9.

- Stam, R. (2009) "Germany", *Journal of the Academie Internationale de la Pipe*, 2, 59-64.
- Stančeva M. (1975) "O proizvodnji keramičkih lula u Bugarskoj", *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti 19-20*, Beograd, 129-138.
- Станчева, М. (1972) "Коллекцията от лули бѣв варненския музей", *Известия на Народния музей*, 8.
- Szablocs, K. (2017) "Types of smoking pipe widespread in the Ottoman Empire in the 17th century in connection with archaeological finds from one time Várad Cathedral", *Ars Decorativa*, 31, 7-24.
- Šabanović, H. (1959) *Bosanski Pašaluk: Postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Nauč. Društvo NR BiH.
- Šaković, E. (2016) "Gračanica: kulturno-historijska skica", *Gračanički glasnik: Časopis za kulturnu historiju*, 41, 71-79.
- Širola, B. (1934) "Neki kućni obrti u Zelovu", *Etnografska istraživanja i građa*, 1., Zagreb, 27-32.
- Šiša-Vivek, M. i Filipec, K. (2014) "Keramičke lule s lokaliteta Zoljani – Čemešac", *Opuscula archaeologica*, 37/38 (1), 301-333.
- Tabak, A, Petričević, D. i Alduk, I. (2010) "Utvrda Nutjak", *Zbornik radova sa Zbornik radova sa Znanstvenog skupa Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 425-439.
- Todorov, V. i Markov, N. (2010) "Ottoman tobacco pipes from The National Museum of History in Sofia", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe*, 3, 131-140.
- Tonković, S. (2009) *Duhanska zbirka Zavičajnog muzeja u Imotskom 1-2*, Imotski: Zavičajni muzej.
- Udovičić, M. (1973) *Travnik u vrijeme vezira*, Travnik: Zavičajni muzej Travnik.
- Uzunalić, M. (2020) "Keramičke lule iz arheološke zbirke Zavičajnog Muzeja u Travniku", *Baština sjeveroistočne Bosne, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe*, 12, 95-112.

- Видосављевић, В. (2011) “Збирка турских лула Музеја ‘Рас’ у Новом Пазару”, *Новопазарски зборник*, 34, 93-112.
- Voinea, V, Szmoniewski, B. i Mototolea, A. (2016) “Clay tobacco pipes discovered at Cheile Dobrogei and Istria: An example of the Ottoman’s civilization in the Central Dobroudja”, *Balkan Tarihi, Birinci Cilt*, Istanbul, 270-285.
- Ward, C. i Baram, U. (2006) “Global Markets, Local Practice”, Ottoman-period Clay Pipes and Smoking Paraphernalia from the Red Sea Shipwreck at Sadana Island, *International Journal of Historical Archaeology*, 10, Egypt, 135-158.
- Zejnilhodžić, E. (2013) “Lule iz Novovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre”, *Histria archaeologica*, 43/43, 163-191.

KATALOG

Keramičke lule s prostora Bosne i Hercegovine

Lule iz Sarajeva

Firuz-begov hamam

- 1.) Svjetlonarančasti kamišluk s utisnutim ukrasima i oblim vijencem na kraju. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.4 ili V.5. Datacija po tipologiji je 19. st.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.1

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Promjer kamišluka 13mm

Očuvana dužina 30mm

- 2.) Narančasti kamišluk s manjim fragmentom sačuvane čašice i oblim vijencem na kraju. Ukrašen s dvjema paralelnim urezanim linijama na vijencu. Lula nije očuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogla odrediti tipološki.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.2

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Obim kamišluka 13mm

Sačuvana dužina 37mm

3.) Narančasti kamišluk s izraženim poligonalnim vijencem na kraju i dvjema paralelnim urezanim linijama koje ga opasuju. Vijenac je profilisan u obliku cvijeta s polukružnim urezima na rubu. Analogiju imamo u Travniku¹⁹⁷, Beogradu¹⁹⁸ I Novom Pazaru¹⁹⁹. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.4 ili V.5. Datacija po tipologiji je 19. st.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.3

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Promjer kamišluka: 14mm

Sačuvana dužina: 38mm

¹⁹⁷ Uzunalić 2020, 104.

¹⁹⁸ Гачић 2011, 90.

¹⁹⁹ Видосављевић 2011, 111.

4.) Narančasti kamišluk s izreckanim vijencem i utisnutim točkićem na njemu. Niže prema čašici su utisnute dvije paralelne linije točkićem koje opasuju kamišluk. Moguću analogiju pronalazimo u Novom Sadu²⁰⁰. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.4

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Promjer kamišluka: 17mm

Sačuvana dužina: 35mm

5.) Narančasti kamišluk, poligonalno profilisan i ukrašen utisnutim točkićem. Lula nije očuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogla odrediti tipološki. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.5

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Promjer kamišluka: 16mm

Sačuvana dužina: 26mm

²⁰⁰ Гачић 2011, 74.

6.) Lula s diskoidnom bazom. Nedostaje gornji dio čašice i lijeva strana kamišluka. Diskoidni obruč je ukrašen grebenastim ispupčenjima, dno čašice točkićem, a kamišluk linijama koje se pružaju prema vijencu. Na grebenu ispod obruča se nalazi pečat s arapskim monogramom, harf "ta". Analogiju imamo u Beogradu²⁰¹. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je XIII.1 tipu. Datacija po analogiji je kraj 18., početak 19. stoljeća.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.6

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Dužina lule: 38mm; Širina: 45mm

7.) Lula s diskoidnom bazom, kojoj nedostaje gornji dio čašice i kamišluka. Obruč završava polukružnim udubljenjima a dno je ukrašeno duplim tragom utisnutog točkića koji tvori cik-cak liniju. Kamišluk se širi prema kraju, ukrašen je s dvjema paralelnim urezanim linijama, dvama zasebnim i jednim duplim tragom utisnutog točkića. Analogiju nalazimo u Beogradu²⁰². U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada XIV.1 tipu. Datacija po analogiji je 19.

²⁰¹ Bikić 2012, 7.

²⁰² Гачић 2011, 110.

stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.7 I PN 33.8

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Dužina lule: 62mm

Širina: 37mm

8.) Lula s grebenom ispod poligonalne čašice. Čašica je profilisana u obliku cvijeta tulipana. Ukrašena je u tri reda utisnutim romboidnim ukrasima. Kamišluk završava vijencem a niže njega je ukras s dvjema paralelnim urezanim linijama, udaljenim jedna od druge 4mm. Na unutrašnjoj strani čašice su vidljivi tragovi gorenja. Nedostaje dio kamišluka. Analogiju imamo u Travniku²⁰³, Beogradu²⁰⁴ i Novom Pazaru²⁰⁵. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada V.5 tipu. Datacija po analogiji je 19. stoljeće.

²⁰³ Uzunalić 2020, 104.

²⁰⁴ Гачић 2011, 90.

²⁰⁵ Видосављевић 2011, 111.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 33.9
Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3
Dužina lule: 58mm
Promjer čašice: 38mm
Visina: 42mm

9.) Lula sa sjajnim premazom na površini. Oštećen kamišluk i rub čašice. Prisutni tragovi gorenja s unutrašnje strane. Čašica ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima. Kamišluk je poligonalno profilisan i ukrašen vijencem, na drugom kraju se oblikuje u greben. U tipologiji po V.T pripada tipu V, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa. Analogiju imamo u Travniku²⁰⁶, Beogradu²⁰⁷ i Novom Pazaru²⁰⁸. Datacija po analogiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 33.10
Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3
Visina: 35mm; Dužina lule: 50mm

²⁰⁶ Uzunalić 2020, 104.

²⁰⁷ Гачић 2011, 90.

²⁰⁸ Видосављевић 2011, 111.

10.) Fragment lule sa sjajnim premazom, nedostaje završetak kamišluka s vijencem i desni dio čašice. Na unutrašnjoj strani čašice prisutni tragovi gorenja. Čašica je ukrašena potkovičastim ukrasima u nizu, a kamišluk je modelovan poligonalno. U tipologiji po V.T pripada tipu V, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa. Analogiju imamo u Travniku²⁰⁹, Beogradu²¹⁰ i Novom Pazaru²¹¹. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.11

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Dužina: 42mm

Visina: 38mm

²⁰⁹ Uzunalić 2020, 104.

²¹⁰ Гачић 2011, 90.

²¹¹ Видосављевић 2011, 111.

11.) Čašica lule, profilisana u obliku cvijeta tulipana, s romboidnim utisnutim ukrasima. Nedostaju kamišluk i obod čašice. U tipologiji po V.T pripada tipu V, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa. Analogiju imamo u Travniku²¹², Beogradu²¹³ i Novom Pazaru²¹⁴. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.12

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Visina: 42mm; Promjer čašice: 34mm

²¹² Uzunalić 2020, 104.

²¹³ Гачић 2011, 90.

²¹⁴ Видосављевић 2011, 111.

12.) Fragment glazirane lule ukrašen romboidnim utisnutim ukrasima. Na unutrašnjoj strani čašice prisutni tragovi gorenja. Kamišluk je valjkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezanim linijama. U tipologiji po V.T pripada tipu V.5. Analogiju imamo u Travniku²¹⁵, Beogradu²¹⁶ i Novom Pazaru²¹⁷.

Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.13

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 3

Dužina: 40mm

Visina: 33mm

Promjer kamišluka: 12mm

²¹⁵ Uzunalić 2020, 104.

²¹⁶ Гачић 2011, 90.

²¹⁷ Видосављевић 2011, 111.

13.) Lula s glazurom i grebenom.
Tragovi gorenja prisutni s
unutrašnje strane čašice. Čašica je
ukrašena s romboidnim utisnutim
ukrasima. Kamišluk je valjkast
profilisan, sa slabim tragovima
ukrašavanja. U tipologiji po V.T
pripada tipu V.5. Analogiju imamo
u Travniku²¹⁸, Beogradu²¹⁹ i
Novom Pazaru²²⁰. Datacija po
tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.14

*Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni
sloj 3*

Dužina: 46mm

Visina: 34mm

Promjer kamišluka: 12mm

²¹⁸ Uzunalić 2020, 104.

²¹⁹ Гачић 2011, 90.

²²⁰ Видосављевић 2011, 111.

14.) Lula s glazurom i grebenom.

Tragovi gorenja su prisutni s unutrašnje strane čašice. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima u tri reda. Na kamišluku su urezane dvije paralelne linije razmaknute 4mm. Analogiju imamo u Travniku²²¹, Beogradu²²² i Novom Pazaru²²³. U tipologiji po V.T pripada tipu V.5. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 33.15

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni

sloj 3

Dužina: 46mm

Visina: 46mm

²²¹ Uzunalić 2020, 104.

²²² Гачић 2011, 90.

²²³ Видосављевић 2011, 111.

15.) Kamišluk poligonalno profilisan s crvenkastim premazom. Završava se naglašenim vijencem koji je oivičen utisnutim točkićem, također jedan trag točkić je utisnut i po sredini vijenca. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogla odrediti tipološki.

Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.1

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj 2

Sačuvana dužina: 25mm

Promjer kamišluka: 17mm

16.) Kamišluk valjkasto profilisan s poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. Tijelo kamišluka je ukrašeno s dvjema paralelno urezanim linijama, međusobno udaljenim 4mm. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.2

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni

sloj 2

Sačuvana dužina kamišluka: 36mm

Promjer kamišluka: 15mm

17.) Kamišluk valjkasto profilisanog tijela s poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. Tijelo kamišluka je ukrašeno s dvjema paralelno urezanim linijama, međusobno udaljenim 3mm. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa.

Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.3

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj

2

Sačuvana dužina kamišluka: 17mm

Promjer kamišluka: 17mm

18.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje veći dio oboda kamišluka i obod čašice. Kamišluk je valjkasto porfilisan s dvjema paralelno urezanim linijama, međusobno udaljenim 3mm i završava poligonalnim vijencem. Čašica je profilisana u obliku cvijeta tulipana i ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima. U tipologiji po Vladislav –

Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²²⁴, Beogradu²²⁵, Novom Pazaru²²⁶. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.4

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj

2

Dužina lule: 55mm

Dužina kamišluka: 26mm

Promjer čašice: 18mm

19.) Fragmentisana lula

svjetlonarančaste boje s crvenkastim premazom. Nedostaje joj obod čašice.

Kamišluk je vajkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezani, linijama međusobno udaljenim 3mm.

Poligonalni vijenac je ukrašen s polukružnim urezima, a čašica s

utisnutim romboidnim ukrasima. U

tipologiji po Vladislav – Nikolay

pripada tipu V.5. Analogije imamo u

Travniku²²⁷, Beogradu²²⁸, Novom

Pazaru²²⁹. Datacija po tipologiji je 19.

stoljeće.

²²⁴ Uzunalić 2020, 104.

²²⁵ Гачић 2011, 90.

²²⁶ Видосављевић 2011, 111.

²²⁷ Uzunalić 2020, 104.

²²⁸ Гачић 2011, 90.

²²⁹ Видосављевић 2011, 111.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 22.5
Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj
2
Dužina lule: 54mm
Dužina kamiša: 31mm
Promjer kamiša: 14mm

20.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Kamišluk je vajkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezanim linijama međusobno udaljenim 3mm, na kraju završava poligonalnim vijencem. Čašica je ukrašena romboidnim utisnutim ukrasima i nedostaje obod. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²³⁰, Beogradu²³¹, Novom Pazaru²³². Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 22.6
Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj
2
Dužina lule: 59mm
Dužina kamišluka: 30mm
Promjer kamišluka: 28mm

²³⁰ Uzunalić 2020, 104.

²³¹ Гачић 2011, 90.

²³² Видосављевић 2011, 111.

21.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Kamišluk je vajkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezanim linijama međusobno udaljenim 3mm, na kraju završava s poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. Čašica je izvijena ka vani, nedostaje njen obod, ukrašena je utisnutim romboidnim ukrasima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²³³, Beogradu²³⁴, Novom Pazaru²³⁵. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.7

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj

2

Dužina lule: 57mm

Dužina kamišluka: 34mm

Promjer kamišluka: 15mm

²³³ Uzunalić 2020, 104.

²³⁴ Гачић 2011, 90.

²³⁵ Видосављевић 2011, 111.

22.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje joj dio kamišluka i obod čašice. Kamišluk je vajkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezanim linijama međusobno udaljenim 2mm, na kraju završava s poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. S unutrašnje strane čašice vidljivi tragovi gorenja. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²³⁶, Beogradu²³⁷, Novom Pazaru²³⁸. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.8

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj

2

Dužina lule: 63mm

Dužina kamišluka 37mm

²³⁶ Uzunalić 2020, 104.

²³⁷ Гачић 2011, 90.

²³⁸ Видосављевић 2011, 111.

23.) Fragment lule s diskoidnom bazom, nedostaje joj kamišluk i veći dio diska. Čašica se širi prema vani i s unutrašnje strane su vidljivi tragovi gorenja. Na površini je prisutan sjajni premaz. U tipologiji pripada tipu XIII, ali se ne može odrediti precizno podtip lule. Analogije imamo u Zadru²³⁹, Beogradu²⁴⁰ i Travniku²⁴¹. Datacija po analogiji je 19. st.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 22.9

Sektor 1, kvadrant B1/B2, otkopni sloj

2

Visina čašice: 33mm

Širina čašice: 37mm

²³⁹ Gusar 2008, 153.

²⁴⁰ Bikić 2012, 7.

²⁴¹ Uzunalić 2020, 105.

24.) Fragmentisana lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje kamišluk i obod čašice koja je ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima u tri reda. Vidljivi tragovi gorenja unutar čašice. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁴², Beogradu²⁴³, Novom Pazaru²⁴⁴. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 755.A

Sektor 1, otkopni sloj 1, kvadrant B1, prostorija C

Visina čašice: 45mm

Širina čašice: 37mm

²⁴² Uzunalić 2020, 104.

²⁴³ Гачић 2011, 90.

²⁴⁴ Видосављевић 2011, 111.

25.) Fragmentisana lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje desni dio čašice i kamišluk koji je bio valjkasto profilisan. Čašica se širi ka vani i ukrašena je s trima redovima utisnutih romboidnih ukrasa, s unutrašnje strane prisutni tragovi gorenja. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁴⁵, Beogradu²⁴⁶, Novom Pazaru²⁴⁷. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 755.B

Sektor 1, otkopni sloj 1, kvadrant B1, prostorija C

Visina lule: 43mm

²⁴⁵ Uzunalić 2020, 104.

²⁴⁶ Гачић 2011, 90.

²⁴⁷ Видосављевић 2011, 111.

26.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Kamišluk je valjkasto profilisan s poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. Na kamišluku su dvije paralelno urezane linije ispod kojih se s lijeve strane nalazi utisnut pečat s arapskim monogramom u ovalnom okviru. Pečat bi se mogao čitati kao “Akī”, što bi moglo biti ime majstora. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁴⁸, Beogradu²⁴⁹, Novom Pazaru²⁵⁰. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 755 C

Sektor 1, otkopni sloj 1, kvadrant

B1, prostorija C

Dužina lule: 61mm

Visina lule: 47mm

Promjer kamišluka: 18mm

²⁴⁸ Uzunalić 2020, 104.

²⁴⁹ Гачић 2011, 90.

²⁵⁰ Видосављевић 2011, 111.

27.) Fragment kamišluka lule s blago preforiranom osnovom vijenca u poligonalnu. Na kamišluku su vidljivi polukružni urezani ukrasi i tragovi utisnutog točkica. Vijenac je vrlo vjerovatno pripadao luli koja se u tipologiji po Vladislav – Nikolay smješta u tip V.5, ali se to ne može sa sigurnošću reći. Datacija po mogućoj tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 782.1

Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant C1

Promjer kamišluka: 16mm

Dužina kamišluka: 24mm

28.) Fragment lule narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje veći dio kamišluka i obod čašice. Kamišluk je imao valjkastu profilaciju, a čašica je ukrašena vertikalnim brazdama koje se od grebena pružaju prema vrhu čašice. Analogiju imamo u Beogradu²⁵¹, Dubrovniku^{252 253}, Temišvaru²⁵⁴, Travniku. Zbog stanja u kom se

²⁵¹ Bikić 2012, 5.

²⁵² Milošević i Topić 2011, 316.

²⁵³ Isto, 315.

²⁵⁴ Kopeczny i Dincă 2012, 186.

nalazi nije moguće odrediti lulu tipološki. Datacija po analogiji je početak 18. stoljeća.
Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 782.2
Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant C1
Sačuvana dužina: 36m

29.) Lula svjetlonarančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje veći dio kamišluka i obod čašice. Greben ispod čašice je ukrašen urezanim linijom po sredini. Kamišluk je ukrašen s dvjema urezanim paralelnim linijama koje su razmaknute 3mm. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V, ali se ne može precizno odrediti podtip. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 782.3
Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant C1
Sačuvana dužina: 43mm
Sačuvana visina: 35mm

30.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Kamišluk je sačuvan dok nedostaje obod čašice. Greben ispod čašice je ispupčen i “uokviren” sa po dvije paralelne linije i jednim tragom utisnutog točkića. Kamišluk je ukrašen s dvama paralelnim tragovima (trake) utisnutog točkića, poligonalno izvedenim vijencem s urezanim polukružnim ukrasima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁵⁵, Beogradu²⁵⁶, Novom Pazaru²⁵⁷. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 782.4

Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant C1

Dužina lule: 58mm

Dužina kamišluka: 28mm

Promjer kamišluka: 16mm

²⁵⁵ Uzunalić 2020, 104.

²⁵⁶ Гачић 2011, 90.

²⁵⁷ Видосављевић 2011, 111.

31.) Fragmentisana lula kojoj nedostaje veći dio kamišluk i obod čašica. Kamišluk je valjkasto profilisan, dok su ukrasi romboidnog oblika na čašici utisnuti. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁵⁸, Beogradu²⁵⁹, Novom Pazaru²⁶⁰. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 798.1

Sektor 1, otkopni sloj 4, kvadrant

B2, ispred prostorije C

Sačuvana dužina: 43mm

32.) Lula crvenkaste boje s tragovima sjajnog premaza. Kamišluk valjkasto porfilisan s paralelnim dvama utisnutim tragovima točkića. Vijenac blago perforiran u poligonalan s urezanim polukružnim ukrasima. Greben ispod čašice ima po sredini urezanu liniju. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu

²⁵⁸ Uzunalić 2020, 104.

²⁵⁹ Гачић 2011, 90.

²⁶⁰ Видосављевић 2011, 111.

V.5. Analogije imamo u Travniku²⁶¹, Beogradu²⁶², Novom Pazaru²⁶³. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 798.2

Sektor 1, otkopni sloj 4, kvadrant

B2, ispred prostorije C

33.) Lula svjetlonarančaste boje kojoj nedostaje veći dio čašice. Kamišluk je poligonalno profilisan a vijenac naglašen tragom utisnutog točkića i nareckan. Greben je obrubljen tragom utisnutog točkića i od njega se pružaju vertikalne brazde do sredine čašice, gdje ih prekidaju dva traga utisnutog točkića. Bez poznatih analogija.

Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 798.3

Sektor 1, otkopni sloj 4, kvadrant

B2, ispred prostorije C

Dužina lule: 55mm

Dužina kamišluka: 30mm

Promjer kamišluka: 16mm

²⁶¹ Uzunalić 2020, 104.

²⁶² Гачић 2011, 90.

²⁶³ Видосављевић 2011, 111.

34.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Kamišluk je valjkasto profilisan i ukrašen s dvjema paralelno urezanim linijama i poligonalnim vijencem s urezanim polukružnim ukrasima. Čašica je ukrašena romboidnim utisnutim ornamentima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁶⁴, Beogradu²⁶⁵, Novom Pazaru²⁶⁶. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 798.4

Sektor 1, otkopni sloj 4, kvadrant

B2, ispred prostorije C

Dužina lule: 63mm

Dužina kamiša: 35mm

Promjer kamiša: 16mm

²⁶⁴ Uzunalić 2020, 104.

²⁶⁵ Гачић 2011, 90.

²⁶⁶ Видосављевић 2011, 111.

35.) Fragmentisana lula narančaste boje sa sjajnim premazom kojoj nedostaje veći dio kamišluka i gornji dio čašice. Na čašici su utisnuti romboidni ukrasi, a kamišluk je valjkasto profilisan. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁶⁷, Beogradu²⁶⁸, Novom Pazaru²⁶⁹. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 52.1

Sektor 1, otkopni sloj 3, prostorija C

Očuvana dužina: 37mm

²⁶⁷ Uzunalić 2020, 104.

²⁶⁸ Гачић 2011, 90.

²⁶⁹ Видосављевић 2011, 111.

36.) Lula narančaste boje sa smeđim sjajnim premazom i bjelkastim tačkicama kao vidom ukrašavanja površine. Nedostaje vijenac na kamišluku a greben prelazi na suprotnu stranu čašice, omeđen je ureznom linijom i tragom utisnutog točkica. U tioplogiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V, ali bez mogućnosti određivanja podtipa. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 52.2

Sektor 1, otkopni sloj 3, prostorija C

Visina: 50mm

Širina čašice: 44mm

37.) Fragmentisana lula čija je čašica ukrašena utisnutim romboidnim ukrasima a kamišluk je valjkasto profilisan s dvjema paralelno urezanim linijama. Sastoji se od četiri fragenta. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁷⁰, Beogradu²⁷¹, Novom Pazaru²⁷². Datacija po tipologiji je

²⁷⁰ Uzunalić 2020, 104.

²⁷¹ Гачић 2011, 90.

²⁷² Видосављевић 2011, 111.

<p>19. stoljeće. <i>Firuz-begov hamam</i> <i>Inventarni broj PN 52.3</i> <i>Sektor 1, otkopni sloj 3, prostorija C</i> <i>Dužina lule: 47mm</i> <i>Dužina kamišluka: 20mm</i> <i>Promjer kamišluka: 13mm</i></p>	
<p>38.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom koji je prošaran bjelkastim pjegama i valjkasto profilisanim kamišlukom, koji je ukrašen tragom utisnutog točkića. Bez poznatih analogija. Datacija nepoznata. <i>Firuz-begov hamam</i> <i>Inventarni broj PN 561</i> <i>Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant D4, iskop uz istočni zid</i> <i>Dužina lule: 67mm</i> <i>Dužina kamišluka: 36mm</i> <i>Promjer kamišluka: 17mm</i></p>	

39.) Fragment kamišluka sa sjajnim premazom, tj. samo njegov poligonalni vijenac s polukružnim urezanim ukrasima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće. *Firuz-begov hamam*
Inventarni broj PN 567.1
Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant D4, iskop uz istočni zid
Sačuvana dužina: 18mm
Promjer kamišluka: 17mm

40.) Fragment lule sa sjajnim premazom. Čašica je ukrašena romboidnim utisnutim ukrasima i širi se prema vani. Kamišluk je vajkasto profilisan s urezanim paralelnim linijama. Greben po sredini ima urezanu liniju. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁷³, Beogradu²⁷⁴, Novom Pazaru²⁷⁵. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće. *Firuz-begov hamam*
Inventarni broj PN 567.2

²⁷³ Uzunalić 2020, 104.

²⁷⁴ Гачић 2011, 90.

²⁷⁵ Видосављевић 2011, 111.

*Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant
D4, iskop uz istočni zid
Dužina lule: 49mm
Dužina kamišluka: 12mm*

41.) Kamišluk s fragmentom diskoidnog obruča naglašenog utisnutim točkićem. Bogato ukrašen floralnim motivima. U tipologiji po V.T pripada tipu XIV, ali bez mogućnosti određivanja podtipa. Analogiju imamo u Beogradu²⁷⁶. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće. *Firuz-begov hamam*
Inventarni broj PN 567.3
*Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant
D4, iskop uz istočni zid
Dužina: 67mm
Promjer kamišluka: 14mm*

²⁷⁶ Bikić 2012, 7.

42.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom. Nedostaje gornji dio čašice, a na preostalom dijelu su vidljivi utisnuti romboidni ukrasi i tragovi gorenja s unutrašnje strane. Kamišluk je valjkasto profilisan i završava poligonalmnim vijencem. Ukrašen je s dvjema linijama i na desnoj strani utisnutim pečatom u ovalnom okviru. Natpis u pečatu je od tri harfa “Akî”, što upućuje na ime majstora poznatog i kao Akî Dede²⁷⁷. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁷⁸, Beogradu²⁷⁹, Novom Pazaru²⁸⁰. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 592A

Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant

D2, uz istočni zid kod kurni

²⁷⁷ De Vincenz 2014, 76.

²⁷⁸ Uzunalić 2020, 104.

²⁷⁹ Гачић 2011, 90.

²⁸⁰ Видосављевић 2011, 111.

43.) Fragmentisana lula narančaste boje čiji je kamišluk valjkasto profilisan i završen vijencem koji je izdvojen paralelnim linijama te s dva traga utisnutog točkića. Od grebena, koji je naznačen utisnutim tragom točkića, šire se vertikalni brazdasti ukrasi prema vrhu čašice. Poznatih analogija nema. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 592B

Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant

D2, uz istočni zid kod kurni

Dužina lule: 55mm

Dužina kamišluka: 30mm

Promjer kamišluka: 14mm

44.) Valjkasto profilisan kamišluk s fragmentom čašice koja je ukrašena utisnutim ukrasima u obliku grančica. Završava se poligonalnim vijencem koji je ukrašen polukružnim urezima. S lijeve strane se nalazi utisnut ovalni pečat. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁸¹, Beogradu²⁸², Novom Pazaru²⁸³. Datacija po tipologiji je

²⁸¹ Uzunalić 2020, 104.

²⁸² Гачић 2011, 90.

²⁸³ Видосављевић 2011, 111.

19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 592C

Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant

D2, uz istočni zid kod kurni

Dužina lule: 61mm

Dužina kamišluka: 32mm

Promjer kamišluka: 17mm

45.) Lula narančaste boje sa sjajnim premazom, nedostaje vrh kamišluka i veći dio čašice. Kamišluk je valjkasto profilisan s urezanim paralelnim linijama, a sačuvani dio čašice je neukrašen. Luli nije moguće utvrditi tipologiju zbog stepena oštećenosti.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 63.1

Sektor 2, otkopni sloj 1

Dužina: 44mm

Visina: 30mm

Promjer kamišluka: 12mm

46.) Lula narančaste boje s valjkasto profilisanim kamišlukom, poligonalnim vijencem s urezanim polukružnim linijama i paralelnim linijama. Čašica se širi prema vrhu i ukrašena je utisnutim romboidnim ukrasima. Površina je sa sjajnim premazom i glačana. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁸⁴, Beogradu²⁸⁵, Novom Pazaru²⁸⁶. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 63.2

Sektor 2, otkopni sloj I

Dužina lule: 53mm

Dužina kamišluka: 27mm

Visina lule: 44mm

Promjer kamišluka: 14mm

²⁸⁴ Uzunalić 2020, 104.

²⁸⁵ Гачић 2011, 90.

²⁸⁶ Видосављевић 2011, 111.

47.) Lula s diskoidnom bazom narančaste boje sa sjajnim premazom. Unutar čašice su prisutni tragovi gorenja. Čašica je bez ukrasa osim nejasnog pečata s lijeve strane ispod oboda na čašici. Diskoidna baza je floralno profilisana, a sa donje strane je greben koji je pravougaono završen i označen tragom točkića. Kamišluk se širi prema vijencu, ukrašen je utisnutim tragom točkića i urezanim paralelnim linijama. Analogije imamo u Travniku²⁸⁷ i Beogradu²⁸⁸. Datira se u 19.st. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu XIII.1.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 844

Sektor 1, kvadrant B5, iz čišćenja uz južni zid

Dužina lule: 72mm

Dužina kamišluka: 38mm

Visina lule: 42mm

²⁸⁷ Uzunalić 2020, 105.

²⁸⁸ Гачић 2011, 107.

48.) Čašica lule sivkaste boje izvijena prema vani. Na dnu čašice je ukras u vidu šest latica cvijeta. S dna čašice se pružaju vertikalne brazde do njene sredine gdje se sužava i tu je ukrašena plastičnim "X" motivima koje okružuju čašicu. Analogiju imamo u Dubrovniku²⁸⁹. Po analogiji datacija je 18. I 19.st. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu VIII.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 456

Sektor 1, kvadrant B5, iz čišćenja uz južni zid

Visina čašice: 35mm

49.) Lula narančaste boje s oštećenim kamišlukom i čašicom. Kamišluk je valjkasto profilisan a na dnu čašice je greben sa specifičnim ornamentom u vidu tri plastične tačke. Donji dio čašice je obrubljen ukrašenom plastičnom trakom. Bez poznatih analogija u literaturi. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu IV.1. Datacija po tipologiji je 17. stoljeće.

Firuz-begov hamam

²⁸⁹ Milošević i Topić 2011, 317.

<p><i>Inventarni broj NN</i></p> <p><i>Sektor 1, kvadrant B5, iz čišćenja uz južni zid</i></p> <p><i>Dužina lule: 43mm</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 15mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 12mm</i></p> <p><i>Visina lule: 45mm</i></p>	
<p>50.) Kamišluk narančaste boje, uglačan, valjkasto profiliran. Niže jednostavnog vijenca su dvije urezane paralelne linije. Lula se ne može tipološki odrediti zbog stanja očuvanosti. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p> <p><i>Inventarni broj PN 154A</i></p> <p><i>Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant E1/E2, prilikom čišćenja konstrukcije uz zapadni zid</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 58mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 16mm</i></p>	

51.) Lula s ušlačanom površinom, čašica je oštećena, kamišluk valjkasto profilisan, s poligonalnim vijencem i urezanim polukružnim linijama na njemu. S desne strane kamišluka je ovalni pečat, s arapskim monogramom, utisnuta je riječ "ibn". Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁹⁰, Beogradu²⁹¹, Novom Pazaru²⁹². Datacija je u 18., ili prvo desetljeće 19. stoljeća.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 114B

Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant

E1/E2, prilikom čišćenja

konstrukcije uz zapadni zid

Dužina lule: 55mm

Dužina kamišluka: 30mm

Promjer kamišluka: 15mm

²⁹⁰ Uzunalić 2020, 104.

²⁹¹ Гачић 2011, 90.

²⁹² Видосављевић 2011, 111.

52.) Lula narančaste boje uglučane površine, nedostaje veći dio kamišluka i čašice. Kamišluk je valjkasto profilisan s dvjema paralelno urezanim linijama. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5.

Analogije imamo u Travniku²⁹³, Beogradu²⁹⁴, Novom Pazaru²⁹⁵.

Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 165A

*Južni dio sektora 1, otkopni sloj 2,
uz istočni zid*

Dužina lule: 53mm

Dužina kamišluka: 23mm

²⁹³ Uzunalić 2020, 104.

²⁹⁴ Гачић 2011, 90.

²⁹⁵ Видосављевић 2011, 111.

53.) Lula narančaste boje, nedostaje veći dio čašice. Kamišluk je valjkasto profilisan s dvjema paralelno urezanim linijama. Vijenac je poligonalan, bez drugih motiva, a čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁹⁶, Beogradu²⁹⁷, Novom Pazaru²⁹⁸. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 165B

*Južni dio sektora 1, otkopni sloj 2,
uz istočni zid*

Dužina lule: 54mm

Dužina kamišluka: 29mm

Promjer kamišluka: 16mm

²⁹⁶ Uzunalić 2020, 104.

²⁹⁷ Гачић 2011, 90.

²⁹⁸ Видосављевић 2011, 111.

54.) Fragment čašice narančaste boje glačane površine, s ostacima utisnutog romboidnog motiva. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku²⁹⁹, Beogradu³⁰⁰, Novom Pazaru³⁰¹. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 232A

Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant E1

Visina: 38mm

Širina: 24mm

²⁹⁹ Uzunalić 2020, 104.

³⁰⁰ Гачић 2011, 90.

³⁰¹ Видосављевић 2011, 111.

55.) Kamišluk narančaste boje glačane površine s dijelom diskoidne baze. Podijeljen je u tri dijela. Najbliži bazi je bez ukrasa, srednji je ukrašen utisnutim motivima u obliku cvjetova. Analogiju nalazimo u Novom Sadu³⁰². U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada XIV.1 tipu. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 232B
Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant E1
Dužina kamišluka: 46mm
Promjer kamišluka: 17mm

56.) Lula svjetlonarančaste boje uglačane površine. Kamišluk je poligonalno profilisan i ukrašen utisnutim točkićem te duplom urezanim linijom. Vijenac je proširen i ukrašen točkićem. Greben je naglašen, omeđen točkićem i duplim linijama. Čašica se širi prema vani, nedostaje joj obod. Lula nije očuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogla tipološki odrediti. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

³⁰² Гачић 2011, 110.

Inventarni broj PN 748
Sektor 1, otkopni sloj 1, kvadrant
C3, uz južni zid centralne prostorije
Dužina lule: 63mm
Dužina kamišluka: 35mm
Visina lule: 44mm
Promjer kamišluka: 17mm

57.) Kamišluk valjkasto profilisan s
glačanom površinom. Vijenac je
proširen i ukrašen duplim točkicom.
S desne strane je ovalni pečat s
arapskim monogramom. Ne može se
tipološki odrediti. Datacija je u
18./19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 829

Sektor 1, kvadrant D5, uz južni zid
centralne prostorije

Dužina kamišluka: 38mm

Promjer kamišluka: 16mm

58.) Kamišluk lule

svijetlonarančaste boje s fragmentom diskoidne baze glačane površine. Vijenac na kamišluku je omeđen točkićem. Tijelo kamišluka je uzduž ukrašeno brazdama koje se na vijencu spajaju. U tipologiji po V:T. pripada tipu XIII, ili XIV, bez mogućnosti određivanja tačnog podtipa. Datacija je u 18./19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 837

Sektor 1, kvadrant C2, iz čišćenja

Dužina kamišluka: 49mm

Promjer kamišluka: 17mm

59.) Fragment lule

svijetlonarančaste boje uglačane površine. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku³⁰³, Beogradu³⁰⁴, Novom Pazaru³⁰⁵. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 140

Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant

E2, u otkopnom sloju u

jugozapadnom dijelu zajedno sa

šutom

Dužina: 30mm

Visina: 35mm

³⁰³ Uzunalić 2020, 104.

³⁰⁴ Гачић 2011, 90.

³⁰⁵ Видосављевић 2011, 111.

60.) Lula narančaste boje ugrađene površine. Kamišluk poligonalno profilisan s grebenom oštećene površine. Čašica je poligonalno profilisana i sužava se prema vrhu. Tragovi gorenja prisutni s unutrašnje strane čašice. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu II. Po analogijama iz Travnika³⁰⁶, Novog Pazara³⁰⁷, Beograda³⁰⁸ i Temišvara³⁰⁹ datira se u 17.st,

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 232
Sektor 2, otkopni sloj 5, kvadrant E1
Dužina lule: 60mm
Dužina kamišluka: 35mm
Visina lule: 40mm
Promjer kamišluka: 9mm

³⁰⁶ Uzunalić 2020, 104.

³⁰⁷ Видосављевић 2011, 102.

³⁰⁸ Bikić 2012, 3.

³⁰⁹ Kopeczny i Dincă 2012, 178-179.

61.) Lula narančaste boje bez sačuvanog oboda čašice glačane površine. Kamišluk je valjkasto profilisan s duplim točkićem na sredini. Vijenac je ukrašen s četirima nepravilnim tragovima utisnutog točkića. Čašica je poligonalno profilisana. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada V.6 tipu. U literaturi nema poznatih analogija. Datirana je u 18. po arheološkom kontekstu.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 73

Sektor 2, otkopni sloj 2, kvadrant

E1-F1, prilikom dizanja kamena u šutu

Dužina lule: 57mm

Dužina kamišluka: 27mm

Promjer kamišluka: 15mm

62.) Fragment lule kojem nedostaje veći dio čašice narančaste boje uglaçane površine. Kamišluk je kratak, a vijenac omeđen duplim točkicem. Zbog velike površine koja nedostaje lulu nije moguće tipološki datirati. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 838

Sektor 1, kvadrant C1, iz čišćenja

Dužina lule: 42mm

Dužina kamišluka: 23mm

Promjer kamišluka: 14mm

63.) Lula s fragmentovanim kamišlukom i čašicom. Čašica je bila ukrašena utisnutim romboidnim motivima, a kamišluk valjkasto profilisan. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5.

Analogije imamo u Travniku³¹⁰, Beogradu³¹¹, Novom Pazaru³¹².

Datacija u 18 ili 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 392

Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant D2, hodnik ispred prostorije A

Dužina lule: 40mm

³¹⁰ Uzunalić 2020, 104.

³¹¹ Гачић 2011, 90.

³¹² Видосављевић 2011, 111.

<p><i>Visina lule: 34mm</i></p>	
<p>64.) Fragment lule s poligonalnim profilisanim diskom i dijelom sačuvanog kamišluka glačane površine. Čašica se širi prema vani, a disk je ukrašen polukružnim motivima. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri te se ne može tipološki odrediti. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i> <i>Inventarni broj PN 356</i> <i>Sektor 2, otkopni sloj 6, kvadrant E2, na poziciji šadrvana</i> <i>Dužina lule: 38mm</i> <i>Dužina kamišluka: 14mm</i> <i>Visina lule: 26mm</i> <i>Promjer kamišluka: 10mm</i></p>	
<p>65.) Kamišluk lule veoma precizne izrade, valjkasto profilisanog vijenca izbrazdane površine. Nazire se zaobljeno tijelo čašice i greben omeđen točkićem. Najbližu analogiju imamo u Novom Sadu³¹³, ali je novosadski primjerak s utisnutim pečatom. Datirana je u 18. st. po arheološkom kontekstu.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p>	

³¹³ Гачић 2011, 74.

Inventarni broj PN 788
Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant
B2, ispod prostorije C
Dužina lule: 57mm
Dužina kamišluka: 29mm
Promjer kamišluka: 14mm

66.) Fragment kamišluka glačane površine. Vijenac je ukrašen finim utisnutim floralnim ornamentima i omeđen tragom točkića. Lula se tipološki ne može odrediti zbog slabog stanja očuvanosti. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam
Inventarni broj PN 797A
Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant
C1, prostorija B uz apsidu
Dužina lule: 36mm
Promjer kamišluka: 15mm

67.) Kamišluk lule narančaste boje glazirane površine ukrašen utisnutim točkicama i urezanim linijama. Sačuvan fragment diskoidne baze s grebenom koji je ukrašen geometrijskim motivima. Analogije imamo u Travniku³¹⁴. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 797B

Sektor 1, otkopni sloj 5, kvadrant

C1, prostorija B uz apsidu

Dužina kamišluka: 50mm

Promjer kamišluka: 15mm

68.) Čašica lule crvenkaste boje glačane površine, koja se širi prema vani. Ukrašena je utisnutim romboidnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Analogije imamo u Travniku³¹⁵, Beogradu³¹⁶, Novom Pazaru³¹⁷. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN BB 1

³¹⁴ Uzunalić 2020, 107.

³¹⁵ Uzunalić 2020, 104.

³¹⁶ Гачић 2011, 90.

³¹⁷ Видосављевић 2011, 111.

<p><i>Sektor 1, prostorija C</i></p> <p><i>Visina lule: 42mm</i></p> <p><i>Širina lule: 35mm</i></p>	
<p>69.) Fragment lule</p> <p>svjetlonarančaste boje ugačane površine. Kamišluk je valjkasto profilisan, a čašica ukrašena floralnim motivima. Lula se ne može tipološki odrediti zbog lošeg stanja očuvanosti. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p> <p><i>Inventarni broj PN BB2</i></p> <p><i>Sektor 1, prostorija C</i></p> <p><i>Dužina lule: 27mm</i></p> <p><i>Širina lule: 33mm</i></p>	

70.) Lula svijetlonarančaste boje s tragovima gorenja na donjoj strani. Kamišluk je kratak, ukrašen isprekidanim linijama i floralnim motivom. Od grebena se pružaju prema sredini čašice vodoravne utisnute linije točkića. Od sredine čašice se nastavljaju floralni motivi. Nema poznatih analogija u literaturi. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN BB 3

Sektor 1, prostorija C

Dužina lule: 54mm

Visina lule: 28mm

Promjer kamišluka: 14mm

Dužina kamišluka: 23mm

71.) Lula narančaste boje uglučane površine s tragovima gorenja na donjoj strani. Kamišluk je valjkasto priliskan i širi se prema vijencu koji je omeđen tragom točkića i kratkim crticama po rubu. Čašica je ukrašena floralnim utisnutim ukrasima koji se nalaze u frizovima na čašici.

Analogije imamo u Novom Sadu³¹⁸.

Datacija po analogiji je 19.st.

³¹⁸ Гачић 2011, 119.

<p><i>Firuz-begov hamam</i> <i>Inventarni broj PN BB 4</i> <i>Sektor 1, prostorija C</i> <i>Dužina lule: 60mm</i> <i>Visina lule: 40mm</i> <i>Promjer kamišluka: 13mm</i> <i>Dužina kamišluka: 20mm</i></p>	
<p>72.) Lula svijetlonarančaste boje uglaçane površine s valjkasto profilisanim kamišlukom. Na donjoj strani kamišluka tragovima dva pečata. Analogije imamo u Novom Sadu³¹⁹ i Travniku³²⁰. Datacija po analogiji je 19.st.</p> <p><i>DUPLI INVENTARNI BROJ SA JOŠ JEDNOM LULOM IZ TAŠLIHANA AUTRIJSKO-MAĐARSKOG TIP</i></p> <p><i>Firuz-begov hamam</i> <i>Inventarni broj PN BB 5</i> <i>Sektor 1, prostorija C</i> <i>Dužina lule: 60mm</i> <i>Visina lule: 22mm</i> <i>Promjer kamišluka: 16mm</i> <i>Dužina kamišluka: 25mm</i></p>	

³¹⁹ Isto, 108.

³²⁰ Uzunalić 2020, 108.

<p>73.) Fragment kamišluka tamno smeđe boje s vijencem koji je ukrašen mrežastim ornamentom. Površina je uglačana s bijelim pjegama. Nema poznatih analogija u literaturi. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p> <p><i>Inventarni broj PN 593A</i></p> <p><i>Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant D4, uz konstrukciju ispred istočnog zida</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 35mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 17mm</i></p>	
<p>74.) Kamišluk lule s diskoidnom bazom i poligonalno profilisanim vijencem. Tijelo kamišluka je ukrašeno duplim tragom točkića, a površina glačana. Bez poznatih analogija u literaturi. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p> <p><i>Inventarni broj PN 593B</i></p> <p><i>Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant D4, uz konstrukciju ispred istočnog zida</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 45mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 17mm</i></p>	
<p>75.) Lula narančaste boje s tamnosmeđim premazom, ukrašena</p>	

bijelim pjegama. Tragovi gorenja vidljivi s polja i iznutra. Kamišluk je ukrašen utisnutim floralnim ornamentima i tragom točkića. Čašica je profilisana u obliku cvijeta tulipana. Bez poznatih analogija u literaturi. Datacija nepoznata.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 593C

Sektor 1, otkopni sloj 3, kvadrant

D4, uz konstrukciju ispred istočnog zida

Visina lule: 49mm

Dužina lule: 68mm

Dužina kamišluka: 38mm

Promjer kamišluka: 18mm

76.) Fragment lule narančaste boje, uglačane površine. Čašica je ukrašena utisnutim floralnim ornamentima, a kamišluk je valjkasto profilisan. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogla odrediti tipološki. Datacija nepoznata.

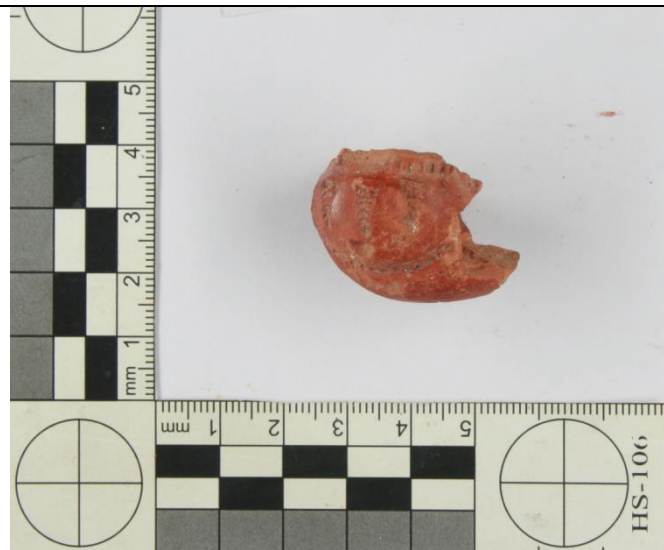
Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 7A

Sektor 1, prostorija C, kvadrant B1-B2, otkop šuta uz južni profil

Dužina lule: 32mm

Visina lule: 24mm

77.) Fragment lule narančaste boje ugrađane površine valjkasto profilisanog kamišluka. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5.

Analogije imamo u Travniku³²¹, Beogradu³²², Novom Pazaru³²³.

Datacija po tipologiji u 19. stoljeće.

Firuz-begov hamam

Inventarni broj PN 7B

Sektor 1, prostorija C, kvadrant B1-B2, otkop šuta uz južni profil

Dužina lule: 40mm

Visina lule: 38mm

78.) Fragment lule s diskoidnom bazom svijetlonarančaste boje. Baza je s gornje strane ukrašena koncentričnim brazdama. Analogiju imamo u Beogradu.³²⁴ U tipologiji po Vladislav – Nikolay najvjerojatnije pripada tipu XIII. Datacija po tipologiji je od sredine 18. stoljeća do kraja druge decenije 19. stoljeća.

Firuz-begov hamam

³²¹ Uzunalić 2020, 104.

³²² Гачић 2011, 90.

³²³ Видосављевић 2011, 111.

³²⁴ Bikić 2012, 7.

<p><i>Inventarni broj PN 8A</i></p> <p><i>Sektor 1, prostorija C, kvadrant B1-B2, otkop južnog profila</i></p> <p><i>Dužina lule: 47mm</i></p> <p><i>Visina lule: 16mm</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 16mm</i></p>	
<p>79.) Fragment lule diskoidne baze koja je s gornje strane ukrašena koncentričnim brazdama. Čašica se širi prema vani, a kamišluk je valjkasto profilisan. Analogiju imamo u Beogradu.³²⁵ U tipologiji po Vladislav – Nikolay najvjerojatnije pripada tipu XIII. Datacija po tipologiji je od sredine 18. stoljeća do kraja druge decenije 19. stoljeća.</p> <p><i>Firuz-begov hamam</i></p> <p><i>Inventarni broj PN 8B</i></p> <p><i>Sektor 1, prostorija C, kvadrant B1-B2, otkop južnog profila</i></p> <p><i>Dužina lule: 47mm</i></p> <p><i>Visina lule: 29mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 10mm</i></p>	

³²⁵ Bikić 2012, 7.

Tašlihan

80.) Lula narančaste boje s bradavičastim ukrasima na kamišluku i čašici. Kamišluk je valjkasto profilisan a čašica se širi prema vani i na njoj se nalazi floralni ukras u obliku trolisnog cvijeta. Analogiju nalazimo u Travniku³²⁶ i Novom Pazaru³²⁷. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu IV.1. Datacija po analogiji je 19. stoljeće.

Bez signature

Tašlihan

Dužina lule: 56mm

Visina: 30mm

Promjer kamišluka: 14mm

Dužina kamišluka: 36mm

81.) Kamišluk narančaste boje s izdvojenim vijencem. Ukrašen jednom urezanom linijom i jednim tragom utisnutog točkića. Zbog slabog stanja očuvanosti lula se ne može tipološki odrediti. Datacija nepoznata.

Tašlihan

³²⁶ Uzunalić 2020, 102.

³²⁷ Видосављевић 2011, 104.

<p><i>Bez signature</i> <i>Dužina: 46mm</i> <i>Promjer kamišluka: 17mm</i></p>	
<p>82.) Kamišluk narančaste boje s poligonalnim vijencem i dvije paralelne urezane linije. Ukraas na kamišluku podsjeća na koru drveta. Zbog slabog stanja očuvanosti lula se ne može tipološki odrediti. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Tašlihan</i> <i>Bez signature</i> <i>Dužina: 38mm</i> <i>Promjer kamišluka: 16mm</i></p>	
<p>83.) Oštećena lula sive boje kojoj fali dio grebena i obod čašice. Kamišluk je proširen i s naglašenim grebenom, a čašica se sužava prema vrhu. S obje strane čašice se nalazi utisnut floralni ukras kružnog oblika promjera 15mm. Nema poznatih analogija u literature. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Tašlihan</i> <i>Bez signature</i> <i>Dužina lule: 53mm</i> <i>Dužina kamišluka: 18mm</i> <i>Promjer kamišluka: 12mm</i> <i>Visina lule: 32mm</i></p>	

84.) Lula tamno sive boje sa sjajnim crnim premazom i kamišlukom blago nakošenim prema gore. S desne strane kamišluka se nalazi pravougaoni pečat s natpisom M. HÖNIG. W. C. SCHEMNITZ, potencijalne analogije imamo u Dubovniku³²⁸. Austrijsko-ugarski tip lule. Datacija po analogiji je sredina 19. stoljeća.

Tašlihan

Bez signature

Dužina lule: 57mm

Visina lule: 77mm

Dužina kamišluka: 25mm

Promjer kamišluka: 15mm

³²⁸ Milošević i Topić 2012, 261.

Kalin hadži Alijina džamija

85.) Fragment lule bjelkaste boje s crnim “metalnim” premazom. Kamišluk završava ispupčenim vijencem s metalnom aplikom. Valjkasto prifilisano tijelo kamišluka je zakrivljeno. Austrougarski tip lule, najbližu analogiju imamo u Novom Sadu³²⁹. Pronađena u arheološkom istraživanju 2017. godine. Datacija po analogiji u 19. stoljeće.

Kalin hadži Alijina džamija

Sonda 4

Inventarni broj PN 7

Dužina lule: 66mm

Visina lule: 47mm

Promjer kamišluka: 12mm

Promjer metalne aplikacije: 5mm

³²⁹ Гачић 2011, 130.

Lula s Bijele tabije

<p>86.) Fragment poligonalno profilisane čašice uglačane površine s grebenom koji završava zadebljanjem. Greben je ukrašen floralnim motivima. Analogiju imamo u Novom Sadu³³⁰. Datira se po analogiji u 19. stoljeće.</p> <p><i>Bijela tabija</i></p> <p><i>Bez signature</i></p> <p><i>Visina lule: 32mm</i></p> <p><i>Širina lule: 27mm</i></p>	
---	--

³³⁰Гачић 2011, 103.

Lule iz Tešnja

Inventarni broj 41

87.) Lula tamno sive boje s valjkasto profilisanim kamišlukom koji završava vijencem. Kamišluk je ukrašen urezanim grebenima koji se pružaju prema čašici. Čašica nije sačuvana u cijelosti.

Lula od fino pročišćene gline, sive do mrke boje, uglačane površine, s tragovima crvenkastog premaza. Kamišluk je ukrašen plastičnom trakom koja se nalazi na njegovoj sredini i jednostavnim bikoničnim vijencem. Površina lule je ukrašena utisnutim, paralelnim linijama koje prate oblik lule od plastične trake na kamišluku pa prema obodu čašice, koji nije očuvan. Slični primjerci se nalaze u novopazarskom Muzeju Ras³³¹. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu I.1.A.

Datacija nepoznata

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 56mm

Visina lule: 39mm

Promjer kamišluka: 13mm

³³¹ Видосављевић 2011, 108.

88.) Lula narančaste boje sa smeđim premazom. Kamišluk je valjkasto profilisan s vijencem koji je omeđen tragom točkića i na kraju ukrašen utisnutim motivima. Na čašici su vidljivi ostaci floralnih motiva. Nedostaje dio čašice i kamišluka. U tipologiji po V.T pripada tipu V, ali bez mogućnost preciznijeg određivanja podtipa. Analogiju pronalazimo u Travniku na Starom gradu³³², u Novom Sadu³³³. Datacija po analogiji je 19.st.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 55mm

Visina lule: 46mm

89.) Lula narančaste boje sa valjkasto profilisanim kamišlukom. Kamišluk je ukrašen duplim utisnutim točkićem i završava vijencem. Vijenac je poligonalno profilisan i ukrašen urezanim polukružnim motivima. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. Analogiju imamo u luli iz Travnika³³⁴, u Beogradu i Novom

³³² Uzunalić 2020, 106.

³³³ Гачић 2011, 54.

³³⁴ Uzunalić 2020, 104.

<p>Pazaru.³³⁵ U tipologiji po Vladislav – Nikolay je V.5. Datirana u 19. stoljeće.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Krnja kula I</i></p> <p><i>Dužina lule: 65mm</i></p> <p><i>Visina lule: 33mm</i></p>	
<p>90.) Lula narančaste boje s valjkasto profilisanim kamišlukom. Čašica se zvonasto širi prema vani. Greben kamišluka je istaknut s dvjema urezanim linijama i linijom po sredini. Vidljivi su tragovi gorenja unutar čašice. Kamišluk nije sačuvan u cijelosti. Analogiju imamo u Novom Sadu.³³⁶ U tipologiji po Vladislav – Nikolay je V.1. Datirana u 19. stoljeće.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Krnja kula I</i></p> <p><i>Dužina lule: 48mm</i></p> <p><i>Visina lule: 38mm</i></p> <p><i>Promjer čašice: 33mm</i></p>	

³³⁵ Isto, 105.

³³⁶ Гачић 2011, 99.

91.) Fragment lule narančaste boje s crvenkastim premazom. Površina je bez vidljivih ukrasa. Vidljivi tragovi gorenja unutar čašice. Bez mogućnosti određivanja tipologije.

Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 25mm

Visina lule: 28mm

92.) Lula narančaste boje s crvenkastim premazom valjkasto profilisanog kamišluka. Vijenac kamišluka je ukrašen jednom urezanim linijom. Čašica je ukrašena horizontalno urezanim cik-cak linijama. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada VII tipu. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 52mm

Visina lule: 33mm

Promjer kamišluka: 17mm

93.) Lula narančaste boje s tragovima crvenkastog premaza valjkasto profilisanog kamišluka. Kamišluk je ukrašen urezanim linijama koje se od vijenca pružaju prema čašici. Vijenac kamišluka je ukrašen urezanim linijom po sredini. U tipologiji pripada V.2 tipu. Analogije imamo u luli iz Cetinske krajine.³³⁷ Po analogiji se datira u 19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 47mm

Visina lule: 35mm

94.) Fragment lule narančaste boje s valjkasto profilisanim vijencem. Čašica je ukrašena horizontalnim plastičnim grebenovima. Nedostaje dio čašice i kamišluka. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada VIII tipu. Moguća datacija u 19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 32mm

Visina lule: 26mm

³³⁷ Domazet i Petričević 2013, 49.

95.) Fragment lule narančaste boje s crvenm premazom, glačane površine. Kamišluk je valjkasto profilisan i nedostaje ga veći dio, kao i čašice. Nije moguće odrediti tipologiju. Datacija nepoznata.
Tešanj, Stari grad
Krnja kula I
Dužina lule: 45mm
Visina lule: 25mm

96.) Fragment lule narančaste boje s crvenim premazom, glačane površine. Kamišluk je valjkasto profilisan. Na čašici i kamišluku su vidljivi tragovi ukrašavanja utisnutim točkicama. Dno čašice je obrubljena ureznom linijom i utisnutim točkicom. Greben je omeđen ureznom linijom i utisnutim točkicom, a dno je ukrašeno floralnim motivima s dvama pečatnim ukrasima. Jedan pečatni ukras floralne prirode se nalazi i na kamišluku. Analogiju imamo u luli iz Travnika³³⁸ Po analogiji je datirana u 19. stoljeće.
Tešanj, Stari grad
Krnja kula I

³³⁸ Uzunalić 2020, 108-109.

<p><i>Dužina lule: 33mm</i> <i>Visina lule: 43mm</i></p>	
<p>97.) Lula narančaste boje s crvenkastim premazom glačane površine i valjkasto profilisanim kamišlukom. Kamišluk je ukrašen jednim tragom točkića i vijencem koji je ukrašen urezanim linijom. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada VI.1 tipu. Analogije nalazimo u beogradskoj tvrđavi.³³⁹ Datacija po analogiji od kraja 17. do sredine 18. stoljeća.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i> <i>Krnja kula I</i> <i>Dužina lule: 47mm</i> <i>Visina lule: 27mm</i> <i>Promjer kamišluka: 11mm</i></p>	 <p>The photograph shows a reddish-orange pipe fragment with a fluted stem. It is positioned next to a metric ruler and a circular diagram with a crosshair. The ruler shows a scale from 0 to 5 mm. The circular diagram is labeled 'HS-106'.</p>
<p>98.) Fragmentovana lula narančaste boje s valjkasto profilisanim kamišlukom. Greben lule je naznačen urezanim linijom i utisnutim točkićem. Čašica je ukrašena pečatom s geometrijskim motivom. U tipologiji po V.T pripada tipu V.1, ali bez mogućnosti preciznijeg određivanja podtipa. Analogiju</p>	 <p>The photograph shows a reddish-orange pipe fragment with a fluted stem. It is positioned next to a metric ruler and a circular diagram with a crosshair. The ruler shows a scale from 0 to 5 mm. The circular diagram is labeled 'HS-106'.</p>

³³⁹ Bikić 2012, 5.

<p>pronalazimo u lulama iz Novog Sada.³⁴⁰ Datacija po tipologiji je u 19. stoljeće.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Krnja kula I</i></p> <p><i>Dužina lule: 42mm</i></p> <p><i>Visina lule: 32mm</i></p>	
<p>99.) Fragment lule narančaste boje sa smeđim premazom glačane površine. Kamišluk je valjkasto profilisan. Greben lule je naznačen urezanom linijom i na desnoj strani se nalazi pečat s arapskim monogramom. Lula je u velikoj mjeri oštećena, pa se sa preciznošću ne može odrediti tipološki. Datacija 18/19. st.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Krnja kula I</i></p> <p><i>Dužina lule: 37mm</i></p> <p><i>Visina lule: 32mm</i></p>	

³⁴⁰ Isto, 5.

100.) Fragmentovana lula tamnosive boje s poligonalno profilisanim kamišlukom. Nedostaje završetak kamišluka i veći dio čašice. Tipološki vjerovatno pripada austrijsko-ugarskim lulama. Analogije imamo u Travniku³⁴¹ i Novom Pazaru.³⁴² Datacija 18./19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 39mm

Visina lule: 25mm

101.) Fragmentovana lula tamno sive boje sa poligonalno profilisanim kamišlukom koji završava proširenim vijencem. Na čašici su vidljivi ostavi kružnog plastičnog ukrasa. Tipološki vjerovatno pripada austrijsko-ugarskim lulama. Analogiju imamo u Travniku³⁴³ i Novom Pazaru³⁴⁴. Datacija 18./19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 40mm

Visina lule: 26mm

³⁴¹ Uzunalić 2020, 110.

³⁴² Видосављевић 2011, 108.

³⁴³ Uzunalić 2020, 110.

³⁴⁴ Видосављевић 2011, 108.

102.) Fragment čašice lule narančaste boje s tragovima gorenja na obodu. Čašica je ukrašena koso urezanim linijama koje su na dnu i vrhu omeđene utisnutim točkicama. Obod čašice je ukrašen utisnutim točkicom. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada IX.2 tipu. Bez poznatih analogija. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad
Krnja kula I
Dužina lule: 32mm
Visina lule: 27mm

103.) Fragment čašice lule narančaste boje s crvenkastim premazom. Čašica je ukrašena utisnutim tragom točkica. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Krnja kula I
Tešanj, Stari grad
Dužina lule: 28mm
Visina lule: 34mm

104.) Fragment čašice lule narančaste boje s crvenkastim premazom i vidljivim tragovima gorenja na obodu. Dno čašice je ukrašeno plastičnim vertikalnim grebenima i omeđena tragom točkića. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada.

Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 25mm

Visina lule: 30mm

105.) Fragment čašice lule narančaste boje sa tragovima crvenkastog premaza. Čašica se zvonasto širi prema vani. Greben je bio naznačen utisnutim točkićem. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada.

Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 33mm

Visina lule: 28mm

106.) Fragment čašice lule narančaste boje sa tragovima smeđeg premaza. S obje strane čašice se nalazi floralni ukras izrađen od dva različita utisnuta pečatna motiva. Po sredini čašice se pružaju tri plastično izvedena grebena. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 22mm

Visina lule: 26mm

107.) Fragment kamišluka lule narančaste boje sa tragovima gorenja na vijencu. Kamišluk je valjkasto profilisan, a vijenac ukrašen sa dvije urezane linije. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Krnja kula I

Tešanj, Stari grad

Dužina kamišluka: 25mm

Širina kamišluka: 24mm

108.) Fragment kamišluka lule narančaste boje sa tragovima smeđeg premaza. Kamišluk je valjkasto profilisan sa dvije urezane linije i vijencem koji je ukrašen koso urezanim linijama. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 34mm

Širina kamišluka: 20mm

109.) Fragment kamišluka lule narančaste boje sa tragovima smeđeg premaza. Kamišluk je valjkasto profilisan sa urezanim linijom i utisnutim tragom točkica. Vijenac je profilisan u obliku otvorenog cvijeta, a na obodu su utisnuti floralni motivi. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad; Krnja kula I

Dužina kamišluka: 26mm

Širina kamišluka: 22mm

110.) Fragment vijenca kamišluka lule narančaste boje sa tragovima crvenkastog premaza, koji je ukrašen sa dva utisnuta točkića i floralnim motivima. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Promjer vijenca kamišluka: 14mm

Dužina vijenca kamišluka: 11mm

111.) Kamišluk lule narančaste boje poligonalno profilisan. Vijenac kamišluka je ukrašen grebenima koji se pružaju okomito. Analogije pronalazimo u Hrvatskoj³⁴⁵, Temišvaru³⁴⁶, Turskoj³⁴⁷. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu II. Datacija po analogiji u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamušluka: 35mm

Promjer kamušluka: 8mm

³⁴⁵ Bekić 1999, 277.

³⁴⁶ Kopeczny Dincă 2012, 180.

³⁴⁷ Gaál 2010, 40.

112.) Fragmentovana lula sa poligonalno profilisanim kamišlukom narančaste boje i tragovima crvenkastog premaza. Vijenac kamišluka je ukrašen grebenima koji se pružaju okomito. Primjerak lule skoro identičan prethodnom. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu II. Datacija po analogiji na prethodni primjerak lule u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 46mm

Promjer kamišluka: 7mm

113.) Kamišluk lule valjkasto profilisane osnove narančaste boje i tragovima crvenkastog premaza. Vijenac lule je ukrašen grebenima koji se pružaju okomito. Analogiju imamo u Petrovaradinu³⁴⁸, Travniku³⁴⁹, Novom Pazaru³⁵⁰, Beogradu³⁵¹ i Temišvaru.³⁵² U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu II. Datacija po tipologiji

³⁴⁸ Gaál 2010, 123. (broj lule 1)

³⁴⁹ Uzunalić 2020, 105.

³⁵⁰ Видосављевић 2011, 102.

³⁵¹ Bikić 2012, 3.

³⁵² Kopeczny i Dincă 2012, 178-179.

u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 50mm

Promjer kamišluka: 9mm

114.) Kamišluk lule valjkasto profilisane osnove narančaste boje i tragovima crvenkastog premaza. Vijenac lule je po sredini ukrašen utisnutim tragom točkića. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 26mm

Promjer kamišluka: 12mm

115.) Kamišluk lule valjkasto profilisane osnove i narančaste boje. Vijenac kamišluka je ukrašen oštrim utisnutim točkićem, a niže njega se nalazi traka bogato ispunjena floralnim utisnutim motivima. Ispod trake se nalazi utisnuti pečat sa arapskim monogramom. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada.

Datacija 18/19. st.

Tešanj, Stari grad

<p><i>Krnja kula I</i> <i>Dužina kamišluka: 34mm</i> <i>Promjer kamišluka: 14mm</i></p>	
<p>116.) Kamišluk lule narančaste boje profilisan u obliku tučka cvijeta. Vijenac je označen samo jednom urezanim linijom od koje se pružaju okomito duboko urezane linije prema čašici. Linije se na krajevima spajaju i daju dojam duguljaste latice cvijeta. Taj ukras je prekinut širokom trakom utisnutog točkića. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu X.2. Analogiju nalazimo u Travniku³⁵³ i na Korintu.³⁵⁴ Datacija po analogiji je 19. st.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i> <i>Krnja kula I</i> <i>Dužina kamišluka: 39mm</i> <i>Promjer kamišluka: 14mm</i></p>	

³⁵³ Uzunalić 2020, 104.

³⁵⁴ Robinson 1985, 55.

117.) Kamišluk lule valjkasto profilisane osnove narančaste boje sa tragovima crvenkastog premaza. Vijenac je bogato ukrašen geometrijskim i floralnim motivima te naznačen tragom utisnutog točkića. Sa desne strane kamišluka se nalazi utisnuti pečat sa arapskim monogramom. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija 18/19. st.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 33mm

Promjer kamišluka: 14mm

118.) Kamišluk lule valjkasto profilisane osnove narančaste boje. Vijenac kamišluka je zaobljeno istaknut i ukrašen rešetkastim motivom. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 35mm

Promjer kamišluka: 14mm

119.) Fragmentovana lula narančaste boje s valjkasto profilisanim kamišlukom. Vijenac kamišluka je ukrašen nareckanim okomitim linijama, naznačen utisnutim tragom točkića i urezanom linijom. S desne strane kamišluka se nalazi utisnut pečat sa arapskim monogramom. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija 18/19. st.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 43mm

Obim kamišluka: 14mm

120.) Kamišluk lule bjelkaste boje valjkasto profilisane osnove, glačane površine i vijencem spuštenim ispod oboda. Vijenac je ukrašen kosim linijama koje mu daju oblik turbana i naznačen širokim tragom utisnutog točkića. U unutrašnjosti kamišluka se nalazi metalni predmet nepoznate namjene. Moguću analogiju pronalazimo u Temišvaru³⁵⁵. Lula je napravljena od kaolinita. Datacija po analogiji u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

³⁵⁵ Kopeczny i Dincă, 184.

Krnja kula I

Dužina kamišluka: 42mm

Promjer kamišluka: 9mm

121.) Kamišluk lule bjelkaste boje valjkasto profilisane osnove, glačane površine i vijencem spuštenim ispod oboda. Vijenac je ukrašen kosim linijama koje mu daju oblik turbana i naznačen širokim tragom utisnutog točkića. Čašica lule je ukrašena paralelnim, precizno izvedenim urezima, koje se od grebena pružaju prema obodu čašice. Ovaj primjerak je sličan prethodnom, ali mnogo preciznije urađen. Moguću analogiju pronalazimo u Temišvaru³⁵⁶. Lula je napravljena od kaolinita. Datacija po analogiji je u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad; Krnja kula I

Dužina kamišluka: 45mm

³⁵⁶ Kopeczny i Dincă, 184.

122.) Fragmentovana lula narančaste boje sa tragovima crvenog premaza i valjkasto profilisanim kamišlukom. Vijenac je poligonalno profilisan sa urezanim polukružnim ukrasima. Na čašici su tragovi romboidnih utisnutih motiva. U tipologiji pripada tipu V.5. Analogiju imamo u Travniku³⁵⁷, Beogradu³⁵⁸ i Novom Pazaru³⁵⁹. Datacija po analogiji je 19. st.

Tešanj, Stari grad

Krnja kula I

Dužina lule: 58mm

Visina lule: 33mm

³⁵⁷ Uzunalić 2020, 104.

³⁵⁸ Гачић 2011, 90.

³⁵⁹ Видосављевић 2011, 111.

123.) Fragmenat lule crne boje sa kružnim ukrasnim motivima koji se pružaju duž čašice. Kamišluk nije sačuvan. Analogije imamo u Travniku³⁶⁰ i Novom Pazaru³⁶¹. Ovaj primjerak lule vjerovatno pripada austrijsko-ugarskim lulama. Datacija je u 18/19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad; Krnja kula I

Dužina lule: 39mm

Visina lule: 41mm

124.) Fragment čašice lule narančaste boje, s tragovima gorenja na obodu. Zid čašice je podijeljen vertikalnim linijama u polja, u kojima se nalaze utisnuti floralni motivi. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najvjerovatnije pripada tipu IX.1. Analogiju imamo u Doboju³⁶² i Dubrovniku³⁶³. Datacija po analogiji je 19. st.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 133

Sonda I

Visina: 32mm

³⁶⁰ Uzunalić 2020, 103.

³⁶¹ Видосављевић 2011, 108.

³⁶² Jašarević 2018, 228-229.

³⁶³ Milošević i Topić 2011, 318.

Dužina: 27mm

125.) Fragmentovana lula sa kratkim valjkasto profilisanim kamišlukom. Vijenac je ukrašen utisnutim tragom točkića po sredini, a na čašici su vidljivi tragovi vertikalnih linija koje su se od grebena pružale prema obodu čašice. Lula nije sačuvana u dovoljnoj mjeri da bi se mogao utvrditi tip kojem pripada. Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 49

Sonda AK

Visina: 26mm

Obim: 14mm

126.) Fragmentovana lula bjelkaste boje sa poligonalno profilisanim kamišlukom i diskoidnom bazom. Čašica lule nije očuvana kao ni vijenac. Ispod vijenca se nalazi djelomično sačuvana traka s natpisom na osmanskome jeziku, koji je plastično izveden. Natpis je oštećen u tolikoj mjeri da se može pročitati samo jedna riječ osmanskog jezika: kulub – srce³⁶⁴. Analogiju lule i natpisa nalazimo u beogradskoj tvrđavi³⁶⁵ čiji je natpis u potpunosti sačuvan te se i na njemu pojavljuje ista riječ, kulub. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada XI.1.B tipu. Datirana je po analogiji u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 125

Sonda I

Dužina lule: 59mm; Visina lule:

25mm

³⁶⁴ Pročitao doc. dr. Ugur Gursu, profesor Osmanskog jezika na Istanbul Univerzitetu.

³⁶⁵ Гачић 2009, 75.

127.) Kamišluk lule narančaste boje s crvenkastim premazom i poligonalno profilisanim vijencem. Tijelo kamišluka je ukrašeno sa dvije nespretno utisnute trake točkićem, a vijenac je ukrašen urezanim polukružnim motivima. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada u V.5 tip. Analogije imamo u Travniku³⁶⁶, Beogradu³⁶⁷ i Novom Pazaru³⁶⁸. Po analogiji datira se u drugu polovinu 19. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 15

Sonda RI

Dužina kamišluka: 53mm

Promjer kamišluka: 14mm

128.) Fragment lule narančaste boje s crvenkastim premazom, glačane površine i tragovima gorenja. Površina je ukrašena paralelnim uskim tragovima utisnutog točkića koji se na krajevima spajaju. Ne može se utvrditi tačan tip kojem pripada.

Datacija nepoznata.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 292

³⁶⁶ Uzunalić 2020, 104.

³⁶⁷ Гачић 2011, 90.

³⁶⁸ Видосављевић 2011, 111.

<p><i>Sonda S, kop XI</i> <i>Dužina: 31mm</i> <i>Širina: 25mm</i></p>	
<p>129.) Kamišluk lule narančaste boje valjkasto profilisane osnove. Tijelo kamišluka je ukrašeno utisnutim linijama po sredini a obod metličastim ukrasima koncentrično postavljenim oko otvora. Zbog oštećenja ne može se utvrditi kojem tipu lula pripada. <i>Tešanj, Stari grad</i> <i>Inventarni broj 52</i> <i>Sonda AK, kop X</i> <i>Dužina kamišluka: 27mm</i> <i>Promjer kamišluka: 9mm</i></p>	
<p>130.) Kamišluk lule poligonalno profilisanog tijela, narančaste boje s crvenkastim premazom. Prisutni tragovi gorenja sa vanjske strane kamišluka. Završava se proširenim vijencem poligonalno profilisane osnove. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada u II tip. Analogije imamo u Travniku³⁶⁹, Novom Pazaru³⁷⁰, Beogradu³⁷¹ i</p>	

³⁶⁹ Uzunalić 2020, 105.

³⁷⁰ Видосављевић 2011, 102.

³⁷¹ Bikić 2012, 3.

<p>Temišvaru.³⁷² Po analogiji se datira u 17. stoljeće.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Inventarni broj 52</i></p> <p><i>Sonda AK, kop X</i></p> <p><i>Dužina kamišluka: 47mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 14mm</i></p>	
<p>131.) Lula narančaste boje glačane površine sa valjkasto profilisanim kamišlukom. Vijenac je poligonalno profilisan sa polukružnim urezanim motivima. Čašica je ukrašena utisnutim romboidnim motivima. Na kamišluku sa desne strane se nalazi utisnut pečat sa arapskim monogramom. Analogije imamo u Travniku³⁷³, Beogradu³⁷⁴ i Novom Pazaru.³⁷⁵ Po analogiji datirana je u drugu polovinu 19.st. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada V.5 tipu.</p> <p><i>Tešanj, Stari grad</i></p> <p><i>Inventarni broj 195</i></p> <p><i>Sonda A, kop I</i></p> <p><i>Dužina lule: 49mm</i></p> <p><i>Visina lule: 37mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 14mm</i></p>	

³⁷² Kopeczny i Dincă 2012, 178-179.

³⁷³ Uzunalić 2020, 104.

³⁷⁴ Гачић 2011, 90.

³⁷⁵ Видосављевић 2011, 111.

132.) Fragmentovana lula narančaste boje sa crvenkastim premazom. Kamišluk je kratak, po sredini udubljen, završava širokim vijencem koji je ukrašen koso urezanim nareckanim linijama i polukružnim motivima. Kamišluk je ukrašen utisnutim točkićem i urezanim linijama. Na desnoj strani grebena je utisnut pečat sa arapskim monogramom. Greben je istaknut utisnutim cik-cak motivom, od kojeg se prema vrhu čašice pružaju paralelno utisnuti tragovi točkića. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu VIII.A.1. Analogiju imamo iz Petrovaradina³⁷⁶. Po analogiji datacija je u 17. stoljeće.

Tešanj, Stari grad

Inventarni broj 41

Krnja Kula

Dužina lule: 50mm

Visina lule: 34mm

Promjer kamišluka: 14mm

³⁷⁶ Gaal 2010, 123.

Lule iz Blagaja, s lokaliteta tekije na izvoru Bune

133.) Fragmentovana lula od narančaste gline s pločastom bazom i valjkasto profilisanim kamišlukom. Na površini su vidljivi tragovi crvenog premaza. Analogiju imamo u Doboju.³⁷⁷ Datacija po analogiji je 19.st. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu XIV.1.
Blagaj

134.) Lula rađena od narančaste gline, s tragovima crvenog premaza. Kamišluk je valjkasto profilisan a čašica je modelovana u obliku cvijeta lale, dok su po njoj izrađene romboidne ćelije, a u svakoj utisnut manji šrafirani romb. Analogije imamo u Travniku³⁷⁸, Novom Pazaru³⁷⁹ I Beogradu³⁸⁰. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Datacija po analogiji je druga polovina 19.st.
Blagaj

³⁷⁷ Jašarević 2018, 277.

³⁷⁸ Uzunalić 2020, 104.

³⁷⁹ Видосављевић 2011, 111.

³⁸⁰ Гачић 2011, 90.

135.) Lula rađena od dobro prečišćene gline, narančaste boje. Kamišluk je ukrašen floralnim motivima koji imitiraju cvjetne latice i pri kraju je zadebljan. Analogije imamo u Travniku³⁸¹ i na Korintu³⁸². U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu X.2. Datacija po analogiji je 19.st.

Blagaj

136.) Fragmentovana lula od narančaste gline sa tragovima crvenog premaza. Očuvana je djelomično samo čašica, sa ukrasima u obliku utisnutih šrafiranih rombova. Analogije imamo u Travniku³⁸³, Novom Pazaru³⁸⁴ i Beogradu³⁸⁵. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Datacija po analogiji je druga polovina 19.st.

Blagaj

³⁸¹ Uzunalić 2020, 104.

³⁸² Robinson 1985, 55.

³⁸³ Uzunalić 2020, 104.

³⁸⁴ Видосављевић 2011, 111.

³⁸⁵ Гачић 2011, 90.

137.) Lula rađena od narančaste gline, s tragovima crvenog premaza.

Kamišluk je valjkasto porfilisan a čašica je većim dijelom uništena.

Analogije imamo u Travniku³⁸⁶, Novom Pazaru³⁸⁷ i Beogradu³⁸⁸. U

tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Datacija po analogiji je druga polovina 19.st.

Blagaj

138.) Fragment kamišluka lule rađen od narančaste gline, s tragovima crvenog premaza. Kamišluk je većim dijelom uništen, ali je očuvan gornji dio sa vijencem. U tipologiji po

Vladislav – Nikolay pripada tipu V.4 ili V.5. Datacija po tipologiji je u 19. stoljeće.

Blagaj

³⁸⁶ Uzunalić 2020, 104.

³⁸⁷ Видосављевић 2011, 111.

³⁸⁸ Гачић 2011, 90.

<p>139.) Fragment čašice lule rađen od narančaste gline. Zid čašice je ukrašen romboidnim ćelijama u kojima su utisnuti šrafirani romboidni motive. Moguće analogije imamo u Travniku³⁸⁹, Novom Pazaru³⁹⁰ i Beogradu³⁹¹. U tipologiji po Vladislav – Nikolay pripada tipu V.5. Datacija po analogiji je druga polovina 19.st.</p> <p><i>Blagaj</i></p>	
<p>140.) Fragment kamišluka lule narančaste boje. Vijenac je po vrhu ukrašen urezanim polukružnim linijama, koje stvaraju imitaciju cvjetnih latica. Luli se zbog oštećenosti ne može odrediti precizno tipološki. Datacija nepoznata.</p> <p><i>Blagaj</i></p>	

³⁸⁹ Uzunalić 2020, 104.

³⁹⁰ Видосављевић 2011, 111.

³⁹¹ Гачић 2011, 90.

Lule iz Zenice, Gradišće

141.) Fragmentisana lula sivkaste boje

kojoj nedostaje veći dio čašice.

Kamišluk je valjkaste osnove i nešto

je širi prema kraju, sa naznačenim

grebenom koji opasava dno čašice i

ukrašenim završetkom utisnutom

trakom uz pomoć nareckanog točkića.

Nepoznato mjesto pronalaska.

Tipologija po V.T je tip V.2.

Najbliža analogija je lula iz Novog

Sada³⁹². Datacija po analogiji je 19.

stoljeće. Analogiju imamo i u

Mađarskoj³⁹³

Gradišće, Zenica

Dužina: 52mm

Širina: 30mm

Promjer kamišluka: 9mm

³⁹² Гачић 2011, 99.

³⁹³ Kondorosy 2014, 38.

142.) Fragmentisana lula narančaste boje, sačuvan je samo središnji dio predmeta, dok gornji dio čašice i veći dio kamišluka nedostaje. Iako je površina u velikoj mjeri oštećena, naziru se vertikalni ukrasi u vidu paralelnih grebena koji okružuju donji dio čašice. Nepoznato mjesto pronalaska. Analogiju nalazimo u beogradskoj tvrđavi.³⁹⁴ Datacija u 18/19. st.

Gradišće, Zenica

Dužina: 38mm

Visina: 28mm

143.) Kamišluk lule bjelkaste boje i fine fature. Plastični, vrlo precizni ukrasi u vidu latica cvijeta opasuju kamišluk te su sa obje strane naznačeni utisnutom trakom nareckanim točkićem, između latica su sitni ukrasi u obliku cvjetića. Naziru se ostaci diskoidne baze lule. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu X.2, ali s razlikom u diskoidnoj bazi kakva je prisutna u

³⁹⁴ Bikić 2012, 7.

<p>tipovima XIII i XIV. Analogiju nalazimo u beogradskoj tvrđavi.³⁹⁵</p> <p>Veoma slične motive na kamišluku nalazimo na nekoliko lula sa lokaliteta Jaffa³⁹⁶, Hasankeyf³⁹⁷, Sinj³⁹⁸ i Dubrovnik³⁹⁹. Po analogiji se datira u kraj 19. i početak 20. st.</p> <p><i>Gradišće, Zenica</i></p> <p><i>Dužina: 52mm</i></p> <p><i>Širina: 28mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 12mm</i></p>	
<p>144.) Lula bjelkaste boje i finu fakture s naglašenim vijencem na kamišluku čije je površina ukrašena kosim crticama, te se stiče dojam turbana. Čašica je ukrašena vertikalnim plastičnim grebenima, koji se sa dna pružaju prema vrhu čašice. Gornji dio čašice nedostaje. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu IV.</p> <p>Analogiju nalazimo u luli iz Turske⁴⁰⁰</p> <p>Datirana je u 17.st.</p> <p><i>Gradišće, Zenica</i></p> <p><i>Dužina: 46mm</i></p> <p><i>Visina: 29mm</i></p>	

³⁹⁵ Bikić 2012, 5.

³⁹⁶ Rauchbrger 2017, 20. (lula 66)

³⁹⁷ Gökben 2010, 18. (lula 7)

³⁹⁸ Domaze i Petričević 2013, 50. (lula 41)

³⁹⁹ Milošević i Topić 2011, 321. (lula 70)

⁴⁰⁰ Gaal 2010, 48. (lula 72)

Promjer kamišluka: 9mm

145.) Lula žućkaste boje, Izbrisanih plitkih ukrasa i zaobljenih površina. Kamišluk valjkastog oblika sa naznačenim vijencem na kojem je teško vidljiva turbanska profilacija. Greben se također samo nazire, dok je iznad njega donji dio čašice profilisan u obliku diska te se sa desne strane jasno uočava prelaz u čašicu. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu VIII B, osim razlike u vijencu kamišluka koji je bliži onom sa tipa I. Analogije nalazimo u jednoj luli iz Drave.⁴⁰¹ Po analogiji datacija je kraj 17. i početak 18. st.

Gradišće, Zenica

Dužina: 57mm

Širina: 29mm

Promjer kamišluka: 16mm

⁴⁰¹ Gyöngyi i Márton, 252. (lula 4)

146.) Fragment čašice lule crne boje, bez sačuvanog kamišluka. Čašica je profilisana u obliku valjkastog cvijeta tulipana, bez sačuvanih ukrasa urezanih ili plastičnih ukrasa. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu VI, ali zbog trenutnog stanja ne može se odrediti tačan podtip. Datacija u 18/19. st.

Gradišće, Zenica

Visina čašice: 38mm

Dužina: 33mm

147.) Lula narančaste boje s ostacima crvenkastog premaza na površini. Kamišluk je poligonalne osnove s izbočenim vijencem. Greben obuhvata već dio dna čašice odakle se poligonalna čašica širi ka vani u obliku otvorenog cvijeta. Donji dio čašice je ukrašen plastičnim horizontalnim grebenima a u gornjem dijelu su vidljivi utisnuti romboidni ukrasi sa četiri tačke u sebi. U unutrašnjem dijelu čašice su vidljivi tragovi gorenja. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu V, ali bez bližih sličnosti sa nekim od

<p>podtipova.⁴⁰² Analogiju imamo u luli iz Petrovaradinske tvrđave.⁴⁰³</p> <p>Datacija po tipologiji u 19. stoljeće.</p> <p><i>Gradišće, Zenica</i></p> <p><i>Dužina: 55mm</i></p> <p><i>Visina: 38mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 14mm</i></p>	
<p>148.) Lula tamnijih nijansi boje, od smeđe do crne, dobro očuvana sa sačuvanom glazurom na stijenkama. Kamišluk je valjkaste osnove sa vijencem koji je jako naglašen. Greben je naznačen sa tri urezane linije i uvlači se duboko u čašicu koja je profilisana u obliku otvorenog cvijeta tulipana čiji je obod poligonalno završen. Nepoznato mjesto pronalaska. U tipologiji po Vladislav – Nikolay najbliža je tipu V.3. Datacija u 19.st.</p> <p><i>Gradišće, Zenica</i></p> <p><i>Dužina: 57mm</i></p> <p><i>Visina: 38mm</i></p> <p><i>Promjer kamišluka: 15mm</i></p>	

⁴⁰² Bikić 2012, 7. (lula 13)

⁴⁰³ Gačić 2010, 123. (lula 11)

Lule s područja Gračanice:

149.) Keramička lula sa sačuvanim kamišlukom i pločastom bazom, nedostaje čašica. Pravljena od narančaste gline sa crvenkastim premazom. Od sredine kamišluka do samog završetka ukras čine urezane paralelne linije a na samoj sredini su dvije trake utisnute točkićem koje opasaju/opasuju kamišluk. Tijelo kamišluka se širi prema njegovom završetku. Disk je modelovan u obliku otvorenih latica cvijeta. Sa donje strane diska se proteže široki greben koji je naznačen sa po dvije trake nastale utiskivanjem točkićem, sa obje strane. Analogiju pronalazimo kod lule sa pločastom bazom iz Vranja, Srbija (slučajni nalaz⁴⁰⁴), najbližnji element je ukras na kamišluku, te sam tip lule, iako se diskoidna baza razlikuje u samom modelovanju jer su latice nešto oštrije izvedene. Analogijom je datirana u 19. stoljeće. Tipologija po Vladislav – Nikolay je XIV.2 tip.

Gračanica

Visina 25mm

Dužina 79mm

⁴⁰⁴ Гачић 2011, 106. (lula 111)

Širina 43mm

150.) Primjerak lule slabije kvalitete izrade i bez završnog glačanja. Ukrasi su na nižem nivou preciznosti. Ova lula spada u tip lula oblika ljiljana, od narančaste je keramike, neravne površine, možda zbog oštećenja nastalih tokom vremena. Kamišluk se zvonasto širi prema kraju gdje je završetak naznačen plitko utisnutom linijom, a po sredini se nalazi utisnuta dupla traka točkića. Čašica je modelovana u obliku cvijeta tulipana, te joj nedostaje fragment gornjeg dijela sa obodom. Sa lijeve strane čašice se nalazi utisnuti ukras od više manjih krugova, koji zajedno, između grebena i oboda, prave nepravilan krug/elipsu. Analogijom je datirana u kraj 19. i početak 20.st.⁴⁰⁵ Tipologija po V.T je V.1.A.

Gračanica

Promjer čašice 26mm

Promjer kamišluka 14mm

Dužina 55mm

Širina 30mm

Visina 35mm

⁴⁰⁵ Voinea, Szmoniewski i Mototolea 2016, 277. (lula 1)

151.) Keramička lula crne boje sa tragovima glačanja. Kamišluk je kratak i naglašen širokim vijencem sa utisnutom širokom trakom točkića koja ga opasava. Greben prelazi polovinu dna čašice i stapa se s njom. Čašica je modelovana u obliku tulipana i većina ukrasa na njoj su urađeni još u kalupu. Gornji dio čašice se završava ravno, bez ikakvih ukrasa. Tipologija po V.T je IV.1⁴⁰⁶ Datacija po tipologiji je u 17. stoljeće.

Gračanica

Dužina 54mm

Visina 38mm

Širina 32mm

Promjer čašice 26

Promjer kamišluka 9mm

⁴⁰⁶ Ward i Baram, 7. (lula S6)

152.) Fragment lule narančaste boje, sa tragovima crvenkastog premaza. Nedostaje vijenac kamišluka i gornji dio čašice sa obodom. Površina je bogato dekorisana, kamišluk sa urezanim paralelnim linijama koje mu prate oblik te se skoro na samom spoju sa čašicom razdvajaju u dvije. Majstor je ovime dobio optičku varku da se radi o zatvorenim laticama cvijeta. Taj okras je oivičen trakom utisnutog točkića. greben zalazi duboko na drugu stranu čašice I sa obje strane je oivičen nešto debljom trakom utisnutog točkića. Čašica je ukrašena simetrično utisnutim kvadratićima do polovice, gdje se ukras prekida duboko urezanom horizontalnom linijom, odakle počinju identični ukrasi kao na kamišluku. Bez poznatih analogija. Tipologija po V.T je tip V, ali bez preciznog određivanja. Ovaj tip je najraznovrsniji, sa 7 podtipova i 8 podpodtipova. Datacija po tipologiji je u 19. stoljeće.

Gračanica; Visina 45mm; Dužina 55mm; Širina 33mm

153.) Fragment lule crvenkaste boje, nedostaje čašica i vijenac kamišluka. Kamišluk je zaobljene osnove sačuvan u dužini od 25m. Ispod čašice prelazi u greben koji je omeđen sa obje strane trakom utisnutog točkića, te urezanim linijom. Dno čašice je kružno oivičeno trakom točkića, odakle se vertikalno uzdižu paralelo urezane linije na tijelu čašice, koja dalje nije sačuvana. Bez poznatih analogija. Datacija nepoznata.

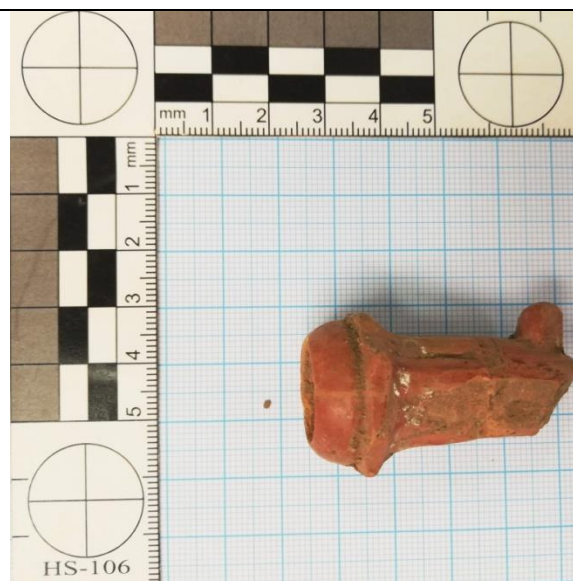
Gračanica

Dužina 55mm

Širina 30mm

154.) Fragment keramičke lule, poligonalni kamišluk. Od narančaste keramike sa tragovima bojenja crvenkastim premazom. Pripadao je luli sa pločastom bazom. Kamišluk se širi prema završetku, gdje se izdvaja poligonalni vijenac naglašen utisnutom trakom nareckanog točkića. Nepoznato mjesto pronalaska. Analogija sa fragmentom lule iz Firuz-begovog hamama, redni broj 1. Datacija po tipologiji je 19. stoljeće.

<i>Gračanica</i> <i>Dužina 52mm</i> <i>Širina 28mm</i> <i>Promjer kamišluka 18mm</i>	
---	--

Lula s područja Jajca:

155.) Lula sive boje fino pročišćene gline, ali nevjesto izvedene iz kalupa. Na čašici su vidljivi reljefno izvedeni kružni ukrasi s obje strane. U kamišluk je ubačen metalni “prsten” koji je imao ulogu držača kamiša ili ojačanja kamišluka, mada zbog samog stanja metalnog dijela postoji mogućnost da je taj dio recentan. Lula je slučajni nalaz iz avlije Fate Kurtalije, Jajce. Pronađena tokom obrade zemljišta za poljoprivredni uzgoj povrća. Najvjerovatnije da pripada austrijsko-ugarskom tipu lula. Analogije imamo u Travniku⁴⁰⁷ i Novom Pazaru⁴⁰⁸. Datacija u 18/19. stoljeće.

Jajce

Dužina lule 45mm

Visina lule 46mm

Dužina kamišluka 25mm

Obim kamišluka 10mm

Obim čašice 20mm

⁴⁰⁷ Uzunalić 2020, 103.

⁴⁰⁸ Видосављевић 2011, 108

Sažetak

Keramičke lule obrađene u ovom radu potječu s arheoloških istraživanja, ali su pojedini primjerci i slučajni nalaz iz Sarajeva, Zenice, Tešnja, Gračanice, Blagaja te jedna lula iz Jajca. Lule iz Sarajeva vode porijeklo s više lokaliteta drugačije prirode, kao što su hamam, tašlihan, džamija, tabija, što upućuje na raširenost pojave uživanja duhana u svim društvenim staležima. Svaki primjerak se pokušao povezati s kontekstom u kome je pronađen, te tako doći do novih saznanja. To je umnogome zavisilo od dokumentacije i izvještaja s arheoloških istraživanja, pa tako se za lule iz Gračanice može samo pretpostaviti lokacija pronalaska, jer su inventarne knjige nastradale u proteklom ratu. Na nekim istraživanja se nije vodio dovoljno brige o samom dokumentovanju keramičkih lula, zbog ne prepoznavanja potencijala koji one nose. Ali to će se, valja vjerovati, u idućem periodu promijeniti.

Glavna razlika u svim keramičkim lulama je po mjestu geografskom položaju, pa se tako dijele na istočne i zapadne. Većina lula obrađenih u ovom radu je istočni tip, koji je tipološki veoma raznolik te ih je dokumentovano 11 različitih. Također, trećina svih lula je oštećena u tolikoj mjeri da im se nije mogao odrediti tip. Primijećeno je i da 40% svih lula pripada jednom tipu (tip V), dok su ostali zastupljeni u niskom procentu, što se može protumačiti popularnošću jednog tipa nad ostalima, ali i pristupačnošću jednog tipa više od ostalih, cijenom ili nekim drugim svojstvom.

Slabo prisustvo lula zapadnog tipa (3%) govori da, iako granično područje, prostor Bosne nije imao značajne dodire s Austro-Ugarskom Monarhijom i Mletačkom Republikom. Tome su svakako doprinijele i zabrane trgovanja preko granice, koje su se ipak tu i tamo kršile. Iako se ovaj rad bavi lulama s prostora Bosne i Hercegovine, u periodu od 17 do 19. stoljeća, Bosna je u svoj kulturni krug zahvatala i neke teritorije koje nisu u sadašnjim granicama, ali zbog kulturne kontekstualizacije i vremenskog perioda koji se problematizuje u radu, autor se odlučio dotaknuti i lula s tih prostora (Imotska krajina).

Ključne riječi: lula, duhan, Bosna i Hercegovina, Osmanlije.

Biografija

Mustafa Uzunalić je rođen 09.05.1994. godine u Visokom gdje je završio osnovno i srednje obrazovanje. Medresu "Osman ef. Redžović" završava 2013. godine i iste godine upisuje Filozofski fakultet, Odsjek za historiju – Katedra za arheologiju. Prvi ciklus uspješno završava 2018. te stječe zvanje Bakalaureat arheologije, odbranivši dodiplomski rad na temu *Keramičke lule iz arheološke zbirke Zavičajnog Muzeja u Travniku*. Godine 2019. s tim radom osvaja prvu nagradu na Konkursu za najbolji naučni/stručni rad iz oblasti Historije, Historije umjetnosti, Arheologije i Etnologije, u znak sjećanja na prof. Esmu Imširpašić, ispred Zavičajnog muzeja u Travniku. Taj rad je 2020. godine objavljen u časopisu Baština sjeveroistočne Bosne. Iste godine upisuje master studij na Filozofskom fakultetu, Odsjek za historiju – Katedra za arheologiju.

U maju 2016. godine sudjeluje u projektu pod nazivom *Radionica eksperimentalne arheologije: Izrada i ukrašavanje metalnih predmeta*. Radionica je održana u organizaciji arheološkog društva "Panteon". Godine 2018. u junu obavlja volontiranje u Zemaljskom muzeju, na Odjeljenju za etnologiju. Učestvovao je u proljetnoj školi Muzejski Lab, održanoj u organizaciji Fondacije Kulturno naslijeđe bez granica od 08. 04. 2019. do 13. 04. 2019. u Zavičajnom muzeju Goražde. U aprilu 2019. godine učestvuje na ljetnoj školi u Novom Sadu pod naslovom Danube School of Cultural Heritage, u organizaciji Danube Area Research Center (DAReC).

Učestvovao je na arheološkim istraživanjima sljedećih lokaliteta:

- Arheološko istraživanje kasno-neolitskog lokaliteta Slatina-Turska česma, Drenovac, Paraćin, Srbija (juli 2014.)
- Arheološko istraživanje kasno-neolitskog lokaliteta Slatina-Turska česma, Drenovac, Paraćin, Srbija (2015.)
- Evidentiranje stećaka na nekropoli u Hadžićima (7. 5. 2015.)
- Arheološka prospekcijska istraživanja na lokalitetu džamije Esme Sultanije u Jajcu (mart 2016.)
- Arheološki istraživanje nekropole Velikog kneza bosanskog Batića i njegovih – Kopošići, Ilijaš, Kanton Sarajevo, Bosna i Hercegovina (juni 2015.)
- Preventivna prospekcija arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika arheološko područje - prahistorijsko naselje u Butmiru kod Sarajeva, (20. 10. 2016.)
- Arheološko istraživanje antičkog lokaliteta u Ustikolini (mart 2016.)
- Probna arheološka istraživanje na lokalitetu Čajangrad, Visoko (oktobar 2016.)

- Probna arheološka istraživanja na lokalitetu platoa zapadno od lokaliteta nacionalnog spomenika Stari grad Visoki, općina Visoko, (17–22. 02. 2017.)
- Rekognosciranje prahistorijskih gradina - Zenica (09. 05. 2017.)
- Zaštitna arheološka istraživanja u haremu Varoške džamije, Travnik (20.6–8.7. 2017.)
- Sistematsko arheološko istraživanje srednjovjekovne vojne utvrde Čajangrad u Velikom Čajnu, Gračanica kod Visokog, I faza (15.09–02.10.2017.)
- Arheološko istraživanje srednjovjekovnog grada Dubrovnika, općina Ilijaš (od novembra 2017. do marta 2018.)
- Geomagnetska prospekcija prahistorijske gradine Kopilo kod Zenice, (1. 11. 2018.)
- Probna istraživanja antičkog naselja na lokalitetu Svibe u Gornjem Moštru pokraj Visokog, (novembar 2018.)
- Arheološko istraživanje srednjovjekovne nekropole na lokalitetu Stare kuće, Donje Breške, Tuzla, (01.–04.04. 2019.)
- Arheološko istraživanje lokaliteta Stražba u Mrkotiću, Tešanj. (11– 16. 6. 2019.)
- Arheološko istraživanje lokaliteta Gradišće, Ravna, Gradac i Kopilo na području Zenice u sklopu projekta „Vizualizacija nepoznatog Balkana“, Institute for Oriental & European Archaeology – Austrian Academy of Sciences. (05–31. 08. 2019.)
- Rekognosciranje arheoloških lokaliteta uz trasu puta Koridor Vc (26. 9. 2019.)
Sistematsko arheološko istraživanje srednjovjekovne vojne utvrde Čajangrad u Velikom Čajnu, Gračanica kod Visokog, II faza (03.10–02.11.2019.)
- Arheološko istraživanje srednjovjekovnog grada Dubrovnika (16. 06–21. 07. 2020.)
- Arheološko iskopavanje na lokalitetu Markov kamen u Radinovićima kod Zenice (10–16. 10. 2020.)
- Arheološko iskopavanje na lokalitetu Metaljica u Vilovcu kod Tarčina, općina Hadžići, II faza (oktobar 2020. god)